II. ULUSLARARASI AKADEMİK ÇEVİRİBİLİM ÇALIŞMALARI KONGRESİ

BAIBU-ICASTIS 2024
BOOK OF PROCEEDINGS

Editors:

Prof. Dr. Oktay Eser
Assoc. Prof. Dr. Caner Çetiner

2nd INTERNATIONAL CONGRESS ON ACADEMIC STUDIES IN TRANSLATION AND INTERPRETING STUDIES

Günce Yayınları

30 September-2 October 2024

© **Günce Yayınları**

ISBN: 978-625-6710-80-1

Yayıncı sertifika no: 19744

II. Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi,
2nd International Congress on Academic Studies in Translation and Interpreting Studies,
BAIBU-ICASTIS 2024 Book of Proceedings

Editörler * Oktay Eser-Caner Çetiner

Dizi * Akademik

Basıma ön hazırlık * Günce Yayınları
Kapak ve iç tasarım * Caner Çetiner
Yayına açılış tarihi * 31 Aralık 2024
Yayına kapanış tarihi * 31 Mart 2025

Muğla Satış/Ofis * Boncuk Kitabevi
Kötekli Mah. 263. Sokak No: 6/C Muğla Tel: 0 535 952 92 98
Yayın ve Dağıtım işleri * 0 543 486 23 09
İzmir İrtibat/Ofis * Çatalkaya Mahallesi Sessiz Sokak No: 4 Narlıdere-İzmir

gunceyayinlari@hotmail.com
www.gunceyayinlari.com

The similarity index for *BAIBU-ICASTIS 2024 BOOK OF PROCEEDINGS* is checked through iThenticate Plagiarism Detection software.

All responsibility for the full texts in the book belongs to the authors.

Acknowledgment: BAIBU-ICASTIS 2024 is supported by the Grant Program of the The Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK) titled "2223-B Grant Program for Organizing Scientific Meeting within the Country".

Preface

Dear Colleagues,

We are delighted to share that the 2nd International Congress of Academic Translation Studies (ICASTIS) was hosted by Bolu Abant İzzet Baysal University, Department of Translation and Interpreting between 30 September and 2 October 2024. With this congress, which enables researchers to express current interdisciplinary approaches and academic studies in the field and to share ideas, researchers dedicated to the field of translation and interpreting also had the opportunity to come together on International Translation Day.

This year, we are also honored to share a very important development that increases our happiness even more: 2nd International Congress on Academic Translation Studies (ICASTIS) has been awarded the '2223-B Domestic Scientific Event Organization Support' by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK). This support is confirmation of the scientific quality of our congress and its mission to contribute to the field of translation studies. This valuable contribution of TUBİTAK has motivated us both to raise our scientific standards and to have a more effective organization process.

The working languages of the congress were Turkish, English, French and German. We are happy to inform you that we proudly received 151 abstracts on translation and interpreting, and 127 of these abstracts were entitled to be presented in this congress after a double-blind review process adopted in our congress. With its participants from 16 countries and 71 universities around the world, the participants of ICASTIS also had the chance to listen to six plenary speakers renown in the academic circles for their invaluable contribution to translation and interpreting studies.

In addition to plenary speeches and concurrent sessions, four panels were organized during the three-day congress, which addressed translation studies from a theoretical perspective and guided the definition of current needs in practice. In these panels, with the sessions organized under the titles of 'Professional standards and professional qualifications in translation education', 'Ethics of research, publication and scientific meetings in translation studies', 'Literary translation and technology' and 'Translation technologies and localization in translation education' respectively, the pleasure of scientific discussion was brought to the audience by academicians who are experts in their fields, and the scientific discussions that took place within this framework left a mark on the minds of the audience and presented innovative perspectives.

ICASTIS - Book of Congress Proceedings includes eight chapters, arranged in alphabetical order by the first names of the authors. In the first chapter, titled 'Disaster and Emergency as a Context of Community Interpreting' **Alev Bulut** discusses interpreting activities in disasters and emergencies in the context of community interpreting and the process of separation of Emergency and Disaster Interpreting (ARÇ) from community interpreting as a unique field of study. After addressing the theoretical debates on community interpreting, emergency and disaster interpreting within the context of the relevant literature, Bulut focused on the rationale for the emergence of the Emergency and Disaster Interpreting (ARÇ), which is the first of its kind in the world, its development and the changing roles over the years with the activities carried out in disasters experienced by Türkiye. In the second chapter titled 'Sociopsycholinguistic Perspective in Conference Interpreting', **Aymil Doğan** analyzes the theoretical background of interpreting and discusses the role of cognitive processing, brain, mind and memory systems in the interpreting process. Moreover, based on her own experiences, Doğan

focuses on how interpreters benefit from these processes and how they develop their skills and competences.

In the next chapter titled Data-Driven Learning in Specialized Translation classes: Focusing on the Environmental Domain', **Katrin Herget** explores the integration of corpus-based tools such as Corpus Database (CCDB) and Sketch Engine into translation education, focusing on the German Portuguese language pair and environmental domain texts. The study not only supports technology-assisted learning strategies but also it suggests methods that can be adapted to other domains and language pairs. **Murat Elmalı**, with his study titled 'Plain Language Approaches in the Translation Methods of Old Uyghur Translators', scanned Old Uighur works and focused on how the Old Uyghurs carried out translation activities from the 9th century to the 14th century, and examined the translations of Old Uyghur works between the 9th and 14th centuries and especially examples of Plain Language with the document analysis method. The author has presented examples of how they carried out interlingual translation in their translation activities in a way to create an example of Plain Language. In the next chapter titled 'Does "Linguistic art" lost in translation?', **F. Nihan Ketrez and Ezgi Ertürk** analyze how Yoda's English speech is reflected in Turkish subtitle translations. Analyzing the data they collected by using quantitative research methods, the authors show that Yoda uses a similar number of sentences in both English and Turkish, but this linguistic art is lost in Turkish subtitles. In addition, the authors conclude that the 'linguistic art' achieved in English with the use of the inverted sentences cannot be preserved in Turkish subtitles and the foreign effect of Yoda's language is lost in the translation. In the next chapter titled 'Analysis of the Ottoman Translations of Oscar Wilde's Story of the Rose and the Nightingale in the Context of Translation Semiotics', **Ozan Erdem Güzel** aims to analyze two different translations of Oscar Wilde's short story The Rose and The Nightingale into Ottoman in 1927 and 1928 in the context of translation semiotics .The study analyses the changes in meaning in the translations by using Sündüz Öztürk Kasar's theory of 'the Systematics of Designification in Translation'. According to the study, the meaning evolutions in the translations of Wilde's story reveal important implications for understanding the linguistic and cultural dynamics of translations into Ottoman. In the next chapter, titled 'Analysis of Subtitle Translation in line with Henrik Gottlieb's Translation Strategies: The Case of Ice Age', **Semih Okatan and Tolga Aytatlı** aimed to analyze the orientation of translations between source and target language by comparing amateur (Fansubs) and professional Turkish subtitle translations. Within the scope of the study, descriptive analysis methods were used in line with Henrik Gottlieb's translation strategies. The study emphasizes the importance of subtitle translation training and offers suggestions for improving translation processes in this field. In the last chapter titled 'A Political Analysis of Foreign Place and Object Names in Miyase Sertbarut's Kapiland Series', **Suzan Deniz** states that the foreign names in this book series contain examples from Russian as well as English and that these names reflect Turkey's post-Republican political relations with these countries. Drawing on the Polysystem Theory, the author analyses the construction of proper names in the series to show how children's literature presents political criticism and conveys cultural elements.

We hope that ICASTIS-Full Text Proceedings Book will contribute to the field of translation studies as a valuable resource with 8 full texts accepted for publication after double-blind and editor review processes. In addition, we expect that ICASTIS will evolve into a recurring scholarly event, gaining recognition at both national and international levels, and offering translation studies researchers a platform to share insights on theoretical and practical issues. We look forward to reuniting at ICASTIS in the years to come.

Oktay Eser-Caner Çetiner

Editors

Önsöz

Değerli Çeviribilimciler,

II. Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi (ICASTIS) Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü tarafından 30 Eylül-2 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Alana ilişkin güncel disiplinlerarası yaklaşımların ve akademik çalışmaların dile getirilmesine ve araştırmacıların fikir paylaşımına imkân tanıyan bu kongreyle çeviribilim araştırmacıları Dünya Çeviri Günü'nde bir araya gelmişlerdir.

Bu yıl ayrıca mutluluğumuzu daha da artıran çok önemli bir gelişmeyi paylaşmaktan onur duyuyoruz: II. Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) uhdesinde yürütülen "2223-B Yurt İçi Bilimsel Etkinlik Düzenleme Desteği"nden yararlanmaya hak kazanmıştır. Bu destek, kongremizin bilimsel niteliğinin ve çeviribilim alanına katkı sağlama misyonunun bir onayı niteliğindedir. TÜBİTAK'ın bu değerli katkısı hem bilimsel standartlarımızı yükseltmek hem de daha etkin bir organizasyon süreci geçirmek adına bizi motive etmiştir.

II. Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi'ne Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere dört dilde çalışmalar kabul edilmiştir. Kongreye gönderilen toplamda 151 bildiri çift kör hakem yöntemi ile Kongre Bilim Kurulunda yer alan hakemler tarafından değerlendirilmiş ve kabul edilen 127 çalışma kongre programında belirlenen oturumlarda sunulmuştur.

Dünyanın 16 farklı ülkesinden 71 farklı üniversiteden bilim insanına ev sahipliği yapan ICASTIS'te katılımcılar, çeviribilim alanına katkıları ve kıymetli çalışmalarıyla bilinen altı davetli konuşmacıyı dinleme fırsatına sahip olmuştur.

Ayrıca, üç gün süren kongremizde çeviribilimi kuramsal temellerle ele alan ve uygulamadaki güncel ihtiyaçların anlaşılmasına rehberlik eden dört panel gerçekleştirilmiştir. Bu paneller, sırasıyla "Çeviri eğitiminde meslek standardı ve mesleki yeterlilikler", "Çeviribilimde araştırma, yayın ve bilimsel toplantı etiği", "Edebî çeviri ve teknoloji" ve "Çeviri eğitiminde çeviri teknolojileri ve yerelleştirme" başlıkları altında düzenlenmiştir ve alanında uzman akademisyenler tarafından bilimsel tartışma hazzı dinleyicilere taşınmıştır.

ICASTIS-Tam Metin Bildiri Kitabı'nda sekiz çalışma yer almaktadır ve yazarların ilk isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde **Alev Bulut, "**Toplum Çevirmenliği Bağlamı Olarak Afet ve Acil Durum" başlıklı çalışmasıyla toplum çevirmenliği bağlamında afet ve acil durumlarda yapılan sözlü çeviri etkinliklerini ve çevirilerin kendine özgün bir çalışma alanı olarak toplum çevirmenliğinden ayrımlaşma sürecini ele almıştır. Toplum çevirmenliği ve afet ve acil durumlarda yapılan çevirilere ilişkin kuramsal tartışmaları ilgili alanyazın bağlamında ele aldıktan sonra Bulut, çalışmasının devamında dünyada ilk olma özelliği taşıyan Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) organizasyonunun ortaya çıkma gerekçesine, gelişimine ve ülkemizin yaşadığı afetlerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ARÇ'ın yıllar içinde değişen rollerine odaklanmıştır. "Konferans Çevirmenliğinde Sosyopsikolinguistik Perspektif" başlıklı ikinci bölümde **Aymil Doğan** sözlü çeviriye ilişkin kuramsal arka planı inceleyerek çeviri sürecinde bilişsel işlemleme, beyin, zihin ve bellek sistemlerinin rolünü ele almaktadır. Ayrıca, Doğan kendi deneyimlerinden yola çıkarak çevirmenin bu süreçlerden nasıl faydalandığı ve becerilerini nasıl geliştirdiği üzerine odaklanmaktadır. "Uzmanlaşmış Çeviri Derslerinde Veriye Dayalı Öğrenme: Çevresel Alana Odaklanma" başlıklı

sonraki bölümde **Katrin Herget**, çalışmasında Almanca-Portekizce dil çifti ve çevresel metinlere odaklanarak, Derlem Veritabanı (CCDB) ve Sketch Engine gibi korpus tabanlı araçların çeviri eğitimine entegrasyonunu araştırmaktadır. Çalışmanın bir taraftan teknoloji destekli öğrenme stratejilerini desteklerken aynı zamanda diğer uzmanlık alanlarına ve dil çiftlerine de uyarlanabilir yöntemler önermektedir. "Eski Uygur Çevirmenlerin Çeviri Yöntemlerinde Basit Dil Yaklaşımları" başlıklı çalışmasıyla **Murat Elmalı**, Eski Uygurca eserleri tarayarak Eski Uygurların 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar çeviri faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdikleri üzerinde durmuş ve ayrıca dökuman analizi yöntemiyle Eski Uygurca eserlerin çevirilerini ve özellikle Basit Dil'e dair örnekleri incelemiştir. Yazar çeviri faaliyetlerinde Basit Dil örneği oluşturacak şekilde diliçi çeviriyi nasıl gerçekleştirdiklerine dair örnekler sunmuştur. "Dil sanatı çeviride kaybolur mu?" başlıklı sonraki bölümde **F. Nihan Ketrez ve Ezgi Ertürk** tarafından Yıldız Savaşları'ndaki Yoda'nın devrik İngilizce konuşmalarının Türkçe altyazı çevirilerine nasıl yansıdığı incelenmektedir. Nicel araştırma yöntemlerinden yararlanarak topladıkları verileri inceleyen yazarlar, Yoda'nın hem İngilizce hem de Türkçede benzer oranda devrik cümle kullandığını, ancak Türkçe altyazıda bu dil sanatının kaybolduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmacılar, İngilizcede devrik cümlelerle elde edilen "dil sanatının" Türkçe altyazıda korunamadığı ve çeviride Yoda dilinin yabancı etkisinin kaybolduğu sonucuna varmıştır. "Oscar Wilde'ın Gül ve Bülbül Hikâyesinin Osmanlıcaya Çevirilerinin Çeviri Göstergebilimi Bağlamında İncelenmesi" başlıklı çalışmasıyla **Ozan Erdem Güzel**, Oscar Wilde'ın *The Nightingale and The Rose* adlı kısa öyküsünün 1927 ve 1928 yıllarında Osmanlıcaya yapılan iki ayrı çevirisini çeviri göstergebilimi bağlamında incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma, Sündüz Öztürk Kasar'ın "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" kuramını kullanarak çevirilerdeki anlam değişimlerini analiz etmektedir. Araştırmaya göre Wilde'ın öyküsünün çevirilerindeki anlam evrilmeleri, Osmanlıcaya yapılan çevirilerin dilsel ve kültürel dinamiklerini anlamaya yönelik önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Sonraki bölümde "Henrik Gottlieb'in Çeviri Stratejileri Doğrultusunda Altyazı Çeviri İncelemesi: Buz Devri Örneği" başlıklı çalışmayla **Semih Okatan ve Tolga Aytatlı**, amatör (Fansubs) ve profesyonel Türkçe altyazı çevirilerini karşılaştırarak çevirilerin kaynak ve erek dil arasındaki yönelimlerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışma kapsamında Buz Devri serisinin 2012'de çıkan Kıtalar Ayrılıyor filmi ve Henrik Gottlieb'in altyazı çeviri sınıflandırması ile betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, altyazı çevirisi eğitiminin önemini vurgulamakta ve bu alandaki çeviri süreçlerini geliştirmeye yönelik öneriler sunmaktadır. "Miyase Sertbarut'un Kapiland Serisinde Yabancı Yer ve Nesne Adlarının Politik Bir İncelemesi" başlıklı çalışmasıyla **Suzan Deniz**, bu kitap serisindeki yabancı isimlerin İngilizcenin yanı sıra Rusçadan da örnekler barındırdığını ve bu isimlerin Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası söz konusu ülkelerle olan politik ilişkilerinin bir yansıması olduğunu belirtmiştir. Çoğul Dizge Kuramı'ndan yararlanan yazar, çalışmasında serideki yabancı kökenli özel isimleri inceleyerek, çocuk edebiyatının politik eleştirisini nasıl sunduğunu ve kültürel öğeleri nasıl aktardığını göstermektir.

"ICASTIS-Tam Metin Bildiri Kitabı'nın, hakem ve editör incelemelerinin ardından yazarlar tarafından gerekli düzeltmeler yapılarak kabul edilen sekiz tam metinle, çeviribilim alanına değerli bir kaynak olarak katkı sunmasını umuyoruz. Bunun yanısıra, ICASTIS'in her yıl düzenlenen ve ulusal ile uluslararası düzeyde tanınan, çeviribilim araştırmacılarına kuramsal ve uygulamalı konularda fikir alışverişi yapma fırsatı sunan uzun vadeli bir bilimsel etkinlik haline gelmesini diliyoruz. Gelecek yıllarda ICASTIS'te yeniden bir araya gelmeyi temenni ederiz.

Oktay Eser - Caner Çetiner

Editörler

Committees

Honorary President

Prof. Dr. Mustafa Alişarlı

(Rector of Bolu Abant İzzet Baysal University)

Congress Presidents

Assoc. Prof. Dr. Nazan Müge Uysal & Assoc. Prof. Dr. Mesut Kuleli

Organizing Committee

Prof. Dr. Didem Tuna Küçük

Prof. Dr. Oktay Eser

Prof. Dr. Şaban Köktürk

Assoc. Prof. Dr. Caner Çetiner

Assoc. Prof. Dr. Mesut Kuleli

Assoc. Prof. Dr. Nazan Müge Uysal

Dr. Ebru Ak

Deputy Departmental Manager Serdar Seçkin Altındaş

Secreteriat

Instr. Sezin Çatana Kuleli

Scientific Committee

Prof. Dr. Alev Bulut – İstanbul University, Türkiye

Prof. Dr. Aslı Özlem Tarakcıoğlu – Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Em. Prof. Dr. Aymil Doğan – Hacettepe University, Türkiye

Prof. Dr. Beki Haleva – İstanbul Yeni Yüzyıl University, Türkiye

Prof. Dr. Birgit Neumann – Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, Germany

Prof. Dr. Cemal Demircioğlu – İstanbul Okan University, Türkiye

Prof. Dr. Defeng Li – University of Macau, China

Prof. Dr. Ebru Diriker – Boğaziçi University, Türkiye

Prof. Dr. Fatma Emel Ergun – İstanbul University, Türkiye

Prof. Dr. Irena Kristeva – Sofia University, Bulgaria

Prof. Dr. Jana Králová – Charles University, Czech Republic

Prof. Dr. Luise von Flotow – University of Ottawa, Canada

Prof. Dr. Łukasz Grabowski – University of Opole, Poland

Prof. Dr. Mehmet Şahin – Boğaziçi University, Türkiye

Prof. Dr. Mümtaz Kaya – Hacettepe University, Türkiye

Em. Prof. Dr. Necdet Neydim – İstanbul University, Türkiye

Prof. Dr. Nilgin Tanış Polat – Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Sergio Portelli – University of Malta, Malta

Prof.Dr. Sueda Özbent – Marmara University, Türkiye

Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar – Galatasaray University, Türkiye

Em. Prof. Dr. Turgay Kurultay – İstanbul University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Alice Leal – University of the Witwatersrand Johannesburg, South Africa

Assoc. Prof. Dr. Alize Can Rençberler – Trakya University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Aslı Araboğlu – Trakya University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Boris Naimushin – New Bulgarian University, Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Campbell McDermid – Gallaudet University, USA

Assoc. Prof. Dr. Javid Aliyev – İstanbul Yeni Yüzyıl University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Jeanette Patterson – Binghamton University, USA

Assoc. Prof. Dr. Joss Moorkens – Dublin City University, Ireland

Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim Balkul – Sakarya University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Kristian T. Hvelplund – University of Copenhagen, Denmark

Assoc. Prof. Dr. Lucia Ruiz Rosendo – University of Geneva, Switzerland

Assoc. Prof. Dr. Marion Lerner – University of Iceland, Iceland

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Cem Odacıoğlu – Bartın University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Olaf Immanuel Seel – Ionian University of Corfu, Greece

Assoc. Prof. Dr. Paschalis Nikolaou – Ionian University of Corfu, Greece

Assoc. Prof. Dr. Sevcan Yılmaz Kutlay – Marmara University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sine Demirkıvıran – Marmara University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Tamara Mikolič Južnič – University of Ljubljana, Slovenia

Dr. Büşra Yaman – Bandırma Onyedi Eylül University, Türkiye

Dr. Celimpilo Piety Dladla – University of the Witwatersrand Johannesburg, South Africa

Dr. Filiz Şan – Sakarya University, Türkiye

Dr. Göksenin Abdal – Erzincan Binali Yıldırım University, Türkiye

Dr. Joseph Lambert – Cardiff University, UK

Dr. Katrin Herget – University of Aveiro, Portugal

Dr. Sabri Gürses – Independent Researcher, Türkiye

Dr. Selçuk Eryatmaz – Manisa Celal Bayar University, Türkiye

Congress Program / Kongre Programı

30 Eylül, 2024	
08.00-09.30	Kayıt
09.30-10.00	Açılış konuşmaları
10.00-10.15	Kahve arası
10.15-11.00	Çağrılı konuşma – 1 **Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar** – *Sosyal bilimlerde kuram çevirisi ve terim üretimi*
11.00-11.15	Kahve arası
11.15-12.00	Çağrılı konuşma – 2 **Prof. Dr. Necdet Neydim** –*Türkiye'de çeviri çocuk edebiyatının yolculuğu*
12.00-13.30	Öğle Yemeği
13.30-14.45	Panel – 1 *Çeviri eğitiminde meslek standardı ve mesleki yeterlilikler* *Moderatör:* **Doç. Dr. Nazan Müge Uysal**–*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi* *Konuşmacılar:* **Dr. Öğr. Üyesi Filiz Şan** – *Sakarya Üniversitesi* **Mesleki Yseterlilik Kurumu Uzmanı** **Em. Prof. Dr. Betül Parlak** - *BİLARK*
15.00-16.00	Eş zamanlı sunumlar – 1
16.10-17.30	Eş zamanlı sunumlar – 2
19.00	Gala yemeği

1 Ekim, 2024	
09.30-10.15	Çağrılı konuşma – 3 **Prof. Dr. Alev Bulut**– *Toplum çevirmenliği bağlamı olarak afet ve acil durum*
10.15-11.00	Çağrılı konuşma – 4 **Prof. Dr. Aymil Doğan**-*Konferans çevirisi öğretiminde psikolinguistik perspektif*
11.00-11.15	Kahve arası

11.15-12.30	Panel–2 *Çeviribilimde araştırma, yayın ve toplantı etiği* *Moderatör:* **Doç. Dr. Zuhal Emirosmanoğlu**–*İstanbulÜniversitesi* *Konuşmacılar:* **Prof. Dr. Oktay Eser**–*Amasya Üniversitesi* **Em. Prof. Dr. Turgay Kurultay**–*BİLARK*
12.30-14.00	Öğle Yemeği
14.00-15.15	Panel – 3 *Edebî çeviri ve teknoloji* *Moderatör:* **Prof. Dr. Mehmet Şahin** – *Boğaziçi Üniversitesi* *Konuşmacılar:* **Çevirmen, Dr. Sabri Gürses**–*Çeviribilim Araştırmacısı* **Öğr. Gör. Nilgün Dungan Jr.** – *İzmir Ekonomi Üniversitesi* **Çevirmen, Doktora Öğrencisi Kadir Yiğit Us**–*Dokuz Eylül Üniversitesi*
15.30-16.30	Eş zamanlı sunumlar – 3 / Eş zamanlı (çevrimiçi) sunumlar - 1
16.40-18.00	Eş zamanlı sunumlar – 4 / Eş zamanlı (çevrimiçi) sunumlar - 2

2 Ekim, 2024	
09.30-11.00	Panel – 4 *Çeviri eğitiminde çeviri teknolojileri ve yerelleştirme* *Moderatör:* **Prof. Dr. Şaban Köktürk -***Sakarya Üniversitesi* *Konuşmacılar:* **Dr. Öğr. Üyesi Özge Çetin**–*Amasya Üniversitesi* **Doç. Dr. Halil İbrahim Balkul**–*Sakarya Üniversitesi* **Dr .Öğr. Üyesi Selçuk Eryatmaz**–*Manisa Celal Bayar Üniversitesi* **Prof. Dr. Mehmet Şahin**–*Boğaziçi Üniversitesi*
11.00-11.15	Kahve arası
11.15-12.00	Çağrılı konuşma – 5 **Prof. Dr.MümtazKaya** – *Engelsiz erişim bağlamında görsel-işitsel çeviri türleri*
12.00-12.45	Çağrılı konuşma – 6 **Prof. Dr. Ebru Diriker**– *Haber medyasında sözlü çevirmen imgesi: Türkiye örneği*
12.45-13.45	Öğle Yemeği
13.45-14.45	Eş zamanlı sunumlar – 5
14.45-15.45	Eş zamanlı sunumlar – 6
16.00-18.00	Gölcük Gezisi

Table of Contents / İçindekiler

Preface i
Önsöz iii
Committees v
Congress Program / Kongre Programı viii
Toplum Çevirmenliği Bağlamı Olarak Afet ve Acil Durum 1
Alev Bulut 1
Konferans Çevirmenliğinde Sosyopsikolinguistik Perspektif 8
Aymil Doğan 8
Uzmanlaşmış Çeviri Derslerinde Veriye Dayalı Öğrenme: Çevresel Alana Odaklanma 25
Katrin Herget 25
Eski Uygur Çevirmenlerin Çeviri Yöntemlerinde Basit Dil Yaklaşımları 37
Murat Elmalı 37
"Dil sanatı" çeviride kaybolur mu? 51
F. Nihan Ketrez, Ezgi Ertürk 51
Oscar Wilde'ın *Gül ve Bülbül* Hikâyesinin Osmanlıcaya Çevirilerinin Çeviri Göstergebilimi Bağlamında İncelenmesi 61
Ozan Erdem Güzel 61
Henrik Gottlieb'in Çeviri Stratejileri Doğrultusunda Altyazı Çeviri İncelemesi: Buz Devri Örneği 72
Semih Okatan, Tolga Aytatlı 72
Miyase Sertbarut'un *Kapiland* Serisinde Yabancı Yer ve Nesne Adlarının Politik Bir İncelemesi 89
Suzan Deniz 89

Toplum Çevirmenliği Bağlamı Olarak Afet ve Acil Durum

Alev Bulut[1]

Öz

Bulunduğu ülkenin resmi dilini bilmediği için toplum hizmetlerinden yararlanamayanlara sağlık, hukuk, eğitim gibi alanlarda verilen sözlü çeviri hizmeti Toplum Çevirmenliği (TÇ) olarak adlandırılır. TÇ hizmet sağlayıcılar ile yararlanıcılar arasında mahkeme, hastane, ilk yardım birimleri, göç idaresi, emniyet birimleri, okullar vb. kurumlarda ve gerektiğinde sınır ve gümrük noktaları, çatışma ve savaş bölgeleri ve afetler dahil her durumda yapılır. Afet ve acil durumda sözlü çeviri, konu uzmanlığı, temel ilkeler ve etik açısından TÇ'nin hukuk ve sağlık alanları ile büyük benzerlikler gösterir. Afet Çevirmenliği temel olarak, afetlerde ve afet sonrası uluslararası yardımlaşmada yabancı arama-kurtarma, sağlık ve lojistik destek ekipleriyle afetten zarar görenler arasındaki iletişimi sağlamak üzere yapılır. Bu çalışma Afet ve Acil Durum Çevirmenliğinin TÇ altındaki ayrımlaşma serüvenine genel olarak baktıktan sonra bu bağlamın ülkemizde ve dünyada bilinen ilk örneği olarak 1999'da Marmara depreminden sonra kurulan Afette Rehber Çevirmenlik Organizasyonu'nun (ARÇ) gelişimine ve yıllar içinde değişen rollerine odaklanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Toplum Çevirmenliği (TÇ), afet ve acil durum bağlamı, afet ve acil durumda çeviri, Afet Çevirmenliği, Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ)

Disaster and Emergency as a Context of Community Interpreting

Abstract

Community Interpreting (CI) refers to the interpreting services provided for those individuals who do not speak the official language of a country for their access to community services (healthcare, legal services, education etc.). CI takes place between service providers and beneficiaries such as migrants, refugees, asylum seekers at courts, hospitals, migration offices, borders, schools and at conflict zones and disasters and emergencies when necessary. Disaster and Emergency Interpreting shares many technical aspects of healthcare and legal fields of CI including the code of conduct. Disaster Interpreting basically refers to the communicational assistance offered to the foreign search and rescue, emergency medicine and logistics teams at disasters. This work aims at providing an overview of Disaster and Emergency Interpreting as an emerging field of CI, discussing the development and changing roles of Afette Rehber Çevirmenlik/ Emergency and Disaster Interpreting (ARÇ) organisation of Turkey as the first known example of its kind, founded in 1999 following the Marmara earthquake.

Keywords: Commnunity Interpreting, disaster and emergency, interpreting at disasters and emergencies, Disaster Interpreting, Disaster and Emergency Interpreting Volunteers (ARÇ)

Giriş

Sözlü çeviri görevleri ve meslekleri arasında insani boyutuyla öne çıkan Toplum Çevirmenliği (TÇ) bulunduğu ülkenin resmi dilini/ dillerini bilmediği için toplum hizmetlerinden yararlanamayan göçmen, sığınmacı ve mülteciler başta olmak üzere gereksinim duyan bütün kişi ve topluluklara sağlık, hukuk, eğitim ve günlük yaşamın gerektirdiği bütün kurumsal ve toplumsal alanlarda verilen çeviri hizmetidir. Bu yönüyle temel bir insan hakkı olup daha ileri düzeyde de insan haklarının "dil hakkı" boyutuna girer (Bkz. Uluslararası Dil Hakları Bildirgesi, 1996)[2]. TÇ bir ülkede yukarıda sayılan alanlardaki kurumlarda hizmet sağlayıcılar (service providers) ile yararlanıcılar (sevice users, beneficiaries) arasında yapılır. Bu iki taraf arasındaki ilişki simetrik bir güç ilişkisi değildir, çünkü

[1] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: alev.bulut@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9770-4116.

[2] Universal Declaration of Linguistic Rights *https://archive.ccrvoices.org/articles/universal-declaration-of-linguistic-rights.html*

hizmet alan taraf bu hizmete gereksinim duyan kırılgan bir konumdadır, çoğunlukla para karşılığı özel çeviri hizmeti almadan kendisine sağlanan olanaklarla yetinmektedir. TÇ ağırlıklı olarak ardıl çevirinin ikili görüşme (bilateral) ya da bağlantı çevirmenliği (liaison) formatında yapılmakla birlikte yazılı metinden sözlü çeviri (onsight translation), fısıldayarak çeviri (whispering) biçimleri ve eşlik çevirmenliği (escort interpreting) özellikleri de içerir. Başlangıçta ikidilli kişilerin anlık ya da geçici olarak üstlendiği bir hizmet (adhoc interpreting) ya da görüşme çevirisi (dialogue interpreting) olarak adlandırılan bu alandaki araştırmalarda 1990'larda Kanada'daki "Critical Link" oluşumu ve sağlık ve hukuk alanlarında sahayı inceleyen çalışmalar başı çekmektedir (Wadensjö, 1998, RETS). Günümüzde yazılı ve sözlü TÇ araştırmaları mahkeme, hastane, emniyet ve kolluk birimleri gibi kurumlarda verilen hizmetler açısından oldukça gelişmiş ve bu mesleklerin alt ayrımlarına inilmiş durumdadır (Hale, 2015, s. 65-69). Daha önce genel tanımlar altında yer alan bazı TÇ alt alanları zaman içinde savaş/ çatışma bölgelerinde çeviri ve afet ve acil durum çevirisi gibi adlandırmalarla alanyazınına girmiştir (Kurultay ve Bulut, 2015, s. 210)3.

Aslında Kamu Hizmetleri Çevirisi (Public Service Interpreting) planlı bir TÇ bağlamı olarak dünyada iyi uygulama örneklerini gördüğümüz bir meslek görünümündedir. 1970'lerin sonundan itibaren özellikle İngiltere'deki uygulamalar (Corsellis, 2008) ve Avustralya'da çevirmenlere ulusal akreditasyon veren ajans (NAATI) örneği bu planlamalar arasında sayılabilirken (Eser, 2016) savaş ve çatışma bölgelerinden kaçan çok sayıda mülteci ve sığınmacının büyük sayılarla bulunduğu Türkiye gibi örnekler planlama ve hazırlık sorunları nedeniyle bir meslekten çok "acil çeviri" gereksinimine, dolayısıyla da TÇ içinde bir "acil durum" bağlamına işaret eder. Görevlerin birbirine karıştığı, kaosun hâkim olduğu ve normal koşullarda baş edilen, iletişim dahil, bütün hizmetler için yardıma gerek duyulan her olay "acil durum" olarak tanımlanır ve bu durumlarda verilecek çeviri hizmetlerinin de zorunlu olarak eldeki olanaklarla başlatılması söz konusudur. Bu çeviri hizmetleri insani açıdan zaman kaybını kabul etmeyen hassas bir bağlamın gereğidir.

TÇ hizmetlerinin mahkeme, hastane, ilk yardım birimleri, göç idaresi, emniyet birimleri, okullar gibi kurumların yanısıra gerektiğinde sınırlarda, gümrük noktalarında, çatışma, savaş ve afet bölgelerinde verildiğini biliyoruz. Göç, çatışma, savaş ve afetlerle özdeşleşen acil durumların söz ettiğimiz öbür durumlardan farkı normal akışın dışına çıkıldıkça planların ve hazırlıkların yetersiz kalmasıdır. Buna bağlı olarak, TÇ hizmetlerinin eldeki olanaklar ölçüsünde ve "kriz" planlaması ya da "afet" müdahalesinin parçası olarak verilmesi yaygın bir uygulamadır. Aslında gereksinim doğduğunda kaynak yoksa eldeki olanaklarla yetinme konusuna çeviri açısından önemli bir örnek olarak sağır ve işitme engelli bireylere kamu hizmetlerinde çevirmen sağlanamadığı durumlarda doğal çevirmenlik yapan çocuklarını verebiliriz (CODA-Children of Deaf Adults). Engelsiz erişimde ve TÇ'nin afet ve acil durum dahil her alanında planlama ve hazırlık arttıkça profesyonellerin kullanıldığını görürüz. Burada, sözlü çeviride alt başlıkların, ayrımların ve mesleklerin oluşumunu konu alan bir blog yazımdan afet ve acil durum bağlamına ilişkin şu satırları alıntılamak istiyorum: "…ülkemizde zaten bizi bağlayan uluslararası anlaşmalara attığımız imzalarla toplum çevirmenliği hizmetlerini neredeyse 70 yıldır sağlık, hukuk başta olmak üzere yapılandırmış olmamız gerekirken henüz deprem, göç, sığınma gibi "mücbir sebeplerin" tam anlamıyla arkamızdan itmesiyle sahanın ortasına düşmüş durumdayız. İlk çeviri dalgalarına hazırlıksız yakalandığımız için atmak zorunda kaldığımız o ilk dev adımların ardından rehavete kapılıp bütçe kısıtlamasına gidip daha küçük adımlara dönmüş bir afet, acil durum, mülteci ve sığınmacı çevirisi alanı var elimizde… Kötü niyet yok ama acil durumun aciliyeti azaldığında unutulan bir çeviri sahası toplum çevirmenliği…"[4]

[3] 'Disaster relief interpreting (DRI) refers to the interpreting services provided in disaster relief contexts as part of an emergency management plan. DRI settings can be described as emergency situations, characterized primarily by the field tasks required for the operation and flow of international disaster assistance. Disaster relief interpreters are intermediaries between local people and authorities, and foreign search and rescue (SAR), relief and logistic support workers…'

4Alev Bulut "Çevirmenlikte Uzmanlaşma, Ayrımlaşma, Meslekleşme: Türkiye'de Toplum Çevirmenliği Üzerine Serbest Düşünceler" https://ceviridernegi.org/author/alevbulut/

TÇ'nin tanımlı alt alanları olarak Mahkeme Çevirmenliği (Court Interpreting), Hastane Çevirmenliği (Healthcare Interpreting), Polis Çevirmenliği (Police Interpreting) ve İşaret Dili Çevirmenliği'nin (Sign Language Interpreting) Kanada, Avusturalya, İngiltere, ABD ve AB üyesi bazı ülkeler başta olmak üzere göç alan ve refah düzeyi yüksek ülkelerde desteklendikleri ölçüde meslek olarak daha görünür olduğunu söyleyebiliriz. Bunların dışında bir bağlam olarak Afet ve Acil Durum Çevirmenliği (bazı çalışmalarda kullanılan adıyla Kriz Çevirmenliği) ise tanım olarak çok net olmayıp çeviri gerektiren durumlar açısından "acil durum", "afet", "kriz" ya da "risk" sınıflarına bakmamızı gerektirmektedir[5].

Doğal afetler, deprem, sel, çığ, yangın, tsunami, volkan patlaması gibi doğa olayları, insan eliyle yaratılan afetler savaş, çatışma, göç hareketleri, terör, bombalama, nükleer ve biyolojik tehditler olarak sıralanabilir. Kriz ve risk odaklı bir sınıflamada ise kamu/ halk sağlığını tehdit eden deprem, sel ve çığ gibi bütün "doğa kaynaklı riskler", bulaşıcı hastalıklar, pandemi, epidemi ve salgınlar gibi "sağlık riskleri" ve terör, çatışma ve bombalama gibi "güvenlik riskleri" yer almaktadır. Burada ayrıntısına girmeyeceğimiz kriz yönetiminde "çok-dilli iletişim" teknolojileri ve "sanal çeviri" sistemleri, gelecekte TÇ uygulamalarında oynayabilecekleri rol ve insan çevirmenlerin performansını destekleme kapasiteleri açısından ayrı tartışmayı hak edebilir.[6]

Afet ve acil durumda sözlü çeviri, TÇ konu uzmanlıkları açısından sağlık alanı (acil tıp, ilk yardım, ve psikolojik destek); hukuk alanı (afet ve acil durum mevzuatı, yönetmelikler, ve haklar) ve teknik alan (jeofizik, inşaat, kimya, ve ekiplerin çalışma biçimleri) bilgisi ve terim hazırlığı gerektirir. Öte yandan da afet ve acil durum bağlamı gizlilik, şeffaflık, sözcülük gibi etik ilkeler açısından TÇ altında tanımlanmış olan mahkeme ve hastane çevirmenliği bağlamları ile büyük benzerlik gösterir. 1999 yılında doğal afetler acil gereksinimden doğan bir TÇ bağlamı olarak "deprem" özelinde Türkiye'de Çeviri Derneği Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) Organizasyonu örneği ile sahaya çıkmış oldu. Bu konuda yapılan ilk akademik çalışmalar ile de Afet Çevirmenliği alanyazınına girdi (Bulut-Kurultay, 2001; Kahraman, 2003)[7]. Afet Çevirmenliği'nin TÇ altındaki özgün görev tanımı (ARÇ tanımına atıfla) afetlerde ve afet sonrası uluslararası yardımlaşmada yabancı arama-kurtarma, sağlık ve lojistik destek ekipleriyle afetten zarar görenler ve ilgili ülkenin afet ve acil durum kurumlarının yöneticileri ve çalışanları arasında iletişimi sağlamak üzere verilen gönüllü sözlü çeviri hizmeti olarak özetlenebilir TÇ içinde savaş ve çatışma bölgelerinde yapılan çevirilerin görünür olmasında ise sözlü çeviri meslek örgütlerinin bu sahada profesyonel ya da gönüllü hizmet veren çevirmenleri korumak ve yönlendirmek amacı ile oluşturdukları kılavuzların rolü olduğuna inanıyorum[8.] Burada hemen Türkiye'de 20 yıl öncesine kadar çeviri alanında TÇ'nin genel durumuna (Diriker ve Tahir-Gürçağlar, 2004) ya da mahkeme (Doğan, 2004) ve göç (Kahraman, 2010) gibi bağlamlarına bakan araştırmaların sayısının çok kısıtlı olduğunu söyleyelim.

Afet ve Acil Durum Çevirmenliği'nin TÇ altındaki ayrımlaşma serüveninde ülkemizde ve dünyada bilinen ilk örnek olarak ele aldığımız ARÇ Organizasyonu 1999'da İzmit ve Düzce depremlerinden sonra sivil toplum-devlet-üniversite sacayağı üzerine kurulmuştur. ARÇ, gönüllü bir sivil oluşumun adı ya da bir özel adın kısaltmasından öte yeni bir TÇ bağlamının adı olarak görülmüştür. Deprem gerçeği, 2011 Van depremi, 2023 Kahramanmaraş depremleri ve beklenen İstanbul (Marmara Denizi) depremi ile Türkiye'de "afet" bağlamını sürekli canlı tutmakta ve ARÇ afet müdahalesinde plan ve hazırlıkların parçası olmaya devam etmektedir. Organizasyon kuruluşundan bugüne kadar kapsamlı ARÇ eğitimleri, ulusal ve uluslararası saha görevleri ve tatbikatların yanısıra ekip üyelerinin yaptığı sunumlarla ve tanıtımlarla da görünür olmuştur. ARÇ ayrıca 2000 yılından başlayarak ulusal ve uluslararası tatbikatlara katıldı. 2003 İran-Bam Depremi ve 2007 Yunanistan Orman Yangını gibi

5bkz. Çeviri Derneği ARÇ sayfası ve Rana Kahraman Duru "Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) Oluşumu" başlıklı blog yazısı https://ceviridernegi.org/author/ranakduru/; acil durum, kriz, afet kavramları ve çeviri için Kahraman-Duru 2024 (basım aşamasında) ve Şebnem Bahadır, 29.04.2024, 9 Months, 9 Universities #7 "Multilingual Communication in Spaces of Crisis" webinar https://www.youtube.com/watch?v=BHiKj69Dd0o

6https://thumos.uk/chatgpt-in-crisis-comms/#how_chatgpt_can_be_used_for_crisis_communication

7 Türkiye'de TÇ alanında yapılan akademik çalışmaların bütününe ayrıntılı bir bakış için Şan-Koçlu (2020) makalesini öneririm. ARÇ oluşumunun bütün akademik birikimi de bu kaynaktan izlenebilir.

8https://library.fitift.org/public/Resources/Documents/CZG_201203_EN.pdf

uluslararası görevlerde ülkemizin resmi Arama-Kurtarma (yeni adıyla AFAD, eski adı ile Sivil Savunma) ekiplerine eşlik etti. 2011 Van ve 2023 Kahramanmaraş depremlerinde sahada görev aldı.

ARÇ'ın 1999 yılında kurulduktan sonra 2011 yılında "görünür" ve 2023 yılında "bilinir" olduğunu söyleyebiliriz. ARÇ, Çeviri Derneği çatısı altında kendi Yönetim Topluluğu, Görevlendirme Birimi ve afet ve acil durumdaki Saha Koordinasyon Ekibi ile yapılanmıştı. ARÇ Yönetmeliği, başka kuruluşlarla işbirliğinde gerekli çerçeveyi çizen temel bir metin olarak çevirmenin acil durumda konumunu ve ARÇ'ın özerk statüsünü de vurguluyordu. Ağustos 2024'te kendi başına bir dernek kurma yoluna giden ARÇ (Afette Rehber Çevirmenlik Derneği/ ARÇ Derneği) genelde çeviri ve özelde TÇ altında bir alanın ayrımlaşmasının örneği oldu. ARÇ (kuruluş adı/ özel ad) TÇ'nin ilk Afet Çevirmenliği (bağlam/ alan adı) organizasyonu örneği idi. ARÇ'ın 25 yıl önce kendisine verdiği Afette Rehber Çevirmenlik adı afetlerde verilen iletişim aracılığı hizmetinin eşlik ve rehberliği de içeren geniş tanımına dayanıyordu. Türkiye gibi kuzeyinden ve güneyinden iki büyük fay hattı geçen ve sismik haritasında bu hatların uzantılarıyla dört yandan nasıl çevrili olduğu açıkça görülen bir deprem ülkesinde elbette ARÇ (yeni adıyla ARÇ Derneği) dışında da Afet Çevirmenliği oluşumları olacaktır. Bu da aşağıda değinmeye çalışacağım gibi ARÇ'ın öncü rolünü daha da pekiştirecektir.

ARÇ gönüllülerinin organizasyonunda 2000-2023 yılları arasına baktığımızda internet ağına üye ve form doldurmuş yaklaşık 500 gönüllü olduğunu görürüz. ARÇ eğitimleri afet ve acil durum eğitimi, ilk yardım eğitimi, alan, konu, mevzuat ve sözlü çeviri eğitim ve uygulamalarını kapsar. İlk 23 yılda Temel (80-90 saatlik) ya da 1 Günlük ARÇ Gönüllüsü Eğitimi almış toplam 300 gönüllü bulunmaktadır. 6 Şubat 2023 sonrasında ise sayılar şöyle değişmektedir. Yalnızca sahada çeviri yapmak üzere 10,000'e yakın gönüllü başvurusu olmuştur. Çeşitli diller için form doldurup gönüllü olduğunu beyan edenlerin sayısının bu kadar çok olması ARÇ'ın kendi içinde sahaya gidecek gönüllüleri organize etmek için hazırladığı formun sosyal medyaya "sızmış" olmasıdır.

2023 depremlerinde sahada ARÇ koordinasyonunda 11 dilde kardeş çeviri STK'ları TKTD, IRO ve Çevbir ile görev alan yaklaşık 300 gönüllü çevirmen dışında bütün çeviri gönüllülerini ve "yabancı dil bilen" kurum çalışanlarını düşününce sayı iki-üç katına çıkabilir. Ülkemizde afet ve acil durum alanında AFAD, Kızılay gibi kurumların kadrolu ya da sözleşmeli çevirmen çalıştırdığını, afetlerde sahada koordinasyonu sağlayan ve uzmanlıklarına göre görevler alan AKOM, UMKE gibi kurumların Türkçe dışında İngilizce, Arapça başta olmak üzere başka bir dil bilen elemanlarının (asıl görevlerinin yanında iki rollü olarak) bu özelliklerinden de yararlandıklarını belirtelim. ARÇ gönüllüleri ve ARÇ'ın yönlendirdiği ve/veya işbirliği yaptığı çeviri STK'larının gönüllüleri sahada afet ve acil durumda çeviri görevini ve uzmanlığını temsil etmekteydiler. Aslen çevirmenlik yapan ya da bu göreve yatkın ve rehberlik gibi iletişim uzmanlığına dayanan mesleklerden gelen profesyoneller, mezunlar, öğretim görevlileri, öğrenciler, Afet Çevirmenliği alanının "gönüllüleri" oldular.

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri ile ARÇ faaliyetleri farklı bir rotaya girmek durumunda kaldı. 11 ilde etkili olan ve resmi rakamlara göre elli binden fazla vatandaşımızı kaybettiğimiz, çok sayıda yaralının ve etkilenen kişinin olduğu (komşumuz Suriye'yi de derinden etkileyen) yıkıcı depremlerin ardından iki hafta sahadaki gönüllüleri ile 5 ilde (Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş) koordinasyon, arama-kurtarma, sağlık ve lojistik alanlarında görev yapan ve merkez ekibiyle bölgeye çevirmen akışını sağlayan ARÇ, bu zorlu sürecin öz eleştiri ve değerlendirmesini çok kısa bir süre içinde yaptı ve web sitesinden yayınladı. En önemli farklılık olarak, ARÇ artık temel rollerine iki başlık eklemiş oldu:

-afette çeviri gönüllülerinin organizasyonu ve desteklenmesi

-afet yardımlaşmasında gönüllü çevirmenlerin çalışma süreleri ve ilkelerinin gözetilmesi

Bu süreçte ARÇ ulusal bağlamda kardeş çeviri STK'ları ile görev öncesinde, sahada ve görev bitiminde "eşgüdüm amaçlı ortak çalışmaları", afet müdahalesi sonrası "deneyim paylaşımı" ve "ortak platformlarda işbirliği"ni gözetirken, uluslararası bağlamda da "yabancı arama-kurtarma ve lojistik destek ekipleri ile iletişimini sürdürme" ve "dünyadaki çeviri STK'larına ve üniversitelere bilgi ve

deneyimini aktarma" yoluna da girdi. ARÇ'ın deneyim paylaşımı, eğitim ve işbirliklerine ilişkin yol haritasında kamu kurumları ve özel platformlar ile ilişkilerinin yanında çok sayıda üniversitenin öğrenci çeviri kulüplerinin daveti ile yapılan tanıtım etkinlikleri de önemli yer tutuyor.

Afet Çevirmenliği'nde ARÇ deneyiminin öğrettiklerini ve ARÇ'ın değişen ve gelişen rollerini özetlemek amacıyla, ARÇ'ın kurucusu ve eğitmeni Turgay Kurultay'ın Çeviri Derneği blog sayfasında 6 Şubat depremlerinin ardından sıcağı sıcağına değerlendirmeler ve saptamalar yaptığı iki yazısından ARÇ'ın güncel hedefleri ile ilgili bölümleri alıntılamak isterim[9]:

> "…Dokuz bin kadar yabancı arama kurtarma personelinin geldiği, yabancılar tarafından 30 kadar sahra hastanesinin kurulduğu, pek çok lojistik ekibin sahaya yayıldığı bir depremde çevirmen taleplerinin tamamı bizde toplansaydı bile mevcut kapasitemizle bizim karşılamamız mümkün değildi. Ama sahada aktif olan başka girişimlerle işbirliği mümkündü, sınırlı ölçüde bunu da gerçekleştirdik. Geliştirilmesi gereken çalışma biçimlerinden biri de bu olmalı… afet müdahalesinde uluslararası iletişim ve çeviri faaliyetlerinin standartlarının tanımlanması ve yönetim araçlarının geliştirilmesi yoluyla hem ARÇ kendi ağı içinde çok daha etkin ve verimli çalışabilir, hem de özellikle yerel katılımlarla işbirliğinde etki artırıcı bir işlev görebilir."
>
> "…Ama zor olan ve ancak sinerjiyle sağlanabilecek bir hedef, uluslararası afet yardımlaşmasında iletişimin ulusal ve uluslararası zeminde standartlarının geliştirilmesi ve belli mekanizmalara kavuşturulması. Bu depremdeki çalışmalarımız ve ortaya çıkan performansın eleştirel olarak değerlendirilmesi bu konuda bir anlayışın gelişmesine de katkıda bulunacak değerli deneyimler içeriyor."

Sonuç

Türkiye'de yaşanan büyük acıların ardından temeli atılan afet ve acil durum bağlamının TÇ içindeki son durumunu değerlendiren çalışmalara bakarak (Kurultay ve Bulut, 2012; Doğan ve Kahraman, 2013; Doğan, 2016; Doğan ve Bulut, 2017; Şan ve Kahraman-Duru, 2020; Bulut ve Doğan, 2022) bir deprem ülkesi olan Türkiye'de ve depremi bekleyen İstanbul'da artık bu bağlamın tanıtım aşamasını geride bıraktığımızı ve ayrımlaşarak uzmanlaşma yolunda ilerlediğimizi söyleyebiliyoruz.

Afet Çevirmenliği'nin bilinen ilk örneği ARÇ, Çeviri Derneği çatısı altında geçirdiği 25 yılın sonunda ARÇ Derneği olarak yola devam ediyor. ARÇ'ın çeyrek asırda alınan dersler ve biriktirilen deneyimler ışığında hedeflediği genişletilmiş görevler arasında "hazırlığı olmayan kişiler ve girişimlerle çevrimiçi araçlar üzerinden bilgi paylaşımı yapmak ve onlara destek olmak", "afet müdahalesinde uluslararası iletişim ve çeviri faaliyetlerinin standartlarının tanımlanmasına" katkıda bulunarak daha verimli çalışmak ve "yerel katılımlardan yararlanmak" bulunuyor. Gelecekte ARÇ'ın afet müdahalesi ve yönetimi dinamiklerinin gerektirdiği çeviri hazırlığı ve afet sahasında yerelden çevirmen desteği ile daha işlevsel bir Afet Çevirmenliği modeline evrilerek afetlerde çevirinin oynadığı insani rolü etkinleştirebileceğine inanıyorum. Böylelikle bu oluşumun yurt içinde ve dışında örnek olma ve koordinasyon sağlama rolü de pekişecektir.

[9] Afet Müdahalesinde Çevirmenlik/ 1. Bölüm https://ceviridernegi.org/afet-mudahalesinde-cevirmenlik-1-bolum/
Afet Müdahalesinde Çevirmenlik/ 2. Bölüm https://ceviridernegi.org/afet-mudahalesinde-cevirmenlik-2-bolum/)

Kaynakça

Bulut, A., & Doğan, A. (2022). Türkiye'de Toplum Çevirmenliği ve Hizmetiçi Eğitime Bakış. İçinde N. M. Uysal & M. Kuleli (Ed.), *BAIBU-ICASTIS Book of Proceedings* (ss. 1-19). RumeliYA Publishing.

Bulut, A., & Kurultay, T. (2001). Interpreters-in-Aid at Disasters: Community Interpreting in the Process of Disaster Management. *The Translator*, *7*(2), 249-263. https://doi.org/10.1080/13556509.2001.10799104

Corsellis, A. (2008). Training and Assessment of Public Service Interpreters. Içinde A. Corsellis (Ed.), *Public Service Interpreting: The First Steps* (ss. 53-81). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230581951_4

Diriker, E., & Gürçağlar Tahir, Ş. (2004). Community Interpreting In Turkey. *Çeviribilim ve Uygulamaları*, *14*, 73-91.

Doğan, A. (2004). Mahkeme Çevirmenliği (Court Interpreting). *Çeviribilim ve Uygulamaları*, *14*, 91-100.

Doğan, A. (2016). Anybody Down There? Emergency and Disaster Interpreting in Turkey. Içinde F. M. Federici (Ed.), *Mediating Emergencies and Conflicts: Frontline Translating and Interpreting* (ss. 59-83). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55351-5_3

Doğan, A., & Bulut, A. (2017). *Emergency and Disaster Interpreters at work for Interpreters in Conflict Zones in Turkey*. Translating Voices, Translating Regions Symposium, Londra.

Eser, O. (2016). *Translation and Interpreting as Sustainable Services: The Australian Experience*. Anı Yayıncılık.

Hale, S. (2015). Community Interpreting. İçinde F. Pöchhacker (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* (ss. 65-69). Routledge.

Kahraman Duru, R. (2024). Interpreting for/ from Emergency/ Disaster Response to Crisis Management. İçinde E. Ak & A. Sakiler (Ed.), *Synergy Volume 6: Navigating Tapestry of Translation Studies in Türkiye* (ss. 37-51). Peter Lang.

Kahraman, R. (2003). *Afette Rehber Çevirmenlik* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kahraman, R. (2010). *Göç ve Çeviri: İltica Başvurularında Sözlü Çeviri Uygulamaları ve Toplum Çevirmeninin Rolü* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kurultay, T. (2012). Toplum Çevirmenliğine Yeniden Bakışta ARÇ. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, *3*(6), 75-102.

Kurultay, T., & Bulut, A. (2012). Disaster Relief Interpreting. İçinde F. Pöchhacker (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Routledge.

Şan, F., & Kahraman Duru, R. (2020). COVID 19 koşullarında sağlık çevirmenliği hizmetleri ve toplum çevirmenliğinde "Yeni Normal"'i düşünmek. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *20*, Article 20. https://doi.org/10.29000/rumelide.792521

Şan, F., & Koçlu, S. (2020). Toplum Çevirmenliği alanında Türkiye'de yapılan bilimsel çalışmalar: Analiz ve değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 19*, 780-802. https://doi.org/10.29000/rumelide.752813

Konferans Çevirmenliğinde Sosyopsikolinguistik Perspektif

Aymil Doğan [1]

Öz

Konferans çevirmenliği, andaş, ardıl, fısıldayarak, yazılı metinden sözlü çeviri, eşlik çevirisi gibi sözlü çeviri türlerini, kimi zaman birinin kimi zaman da birkaçının birden gerektiği bir sözlü çeviri türüdür. Hepsinin ortak özelliği, çevirmenin, gerçekzamanlı bir edim ile görevini yerine getirmesidir; bu da anlık zihinsel işlemleme gerektirmektedir. Dolayısıyla, çevirmenin, çeviri sürecinde çevirisini anında gereken başarılegerçekleştirebilmesi için, önceden eğitim ve deneyimleistendik düzeyde bir edinçve edim düzeyine ulaşmış olması gerekmektedir. Bu çalışmada, bu konuyla ilgili yayınlardan öğrendiklerimizi bir araya getirerek, eğitim ve deneyim süreçleri kapsamında bilişsel işlemleme bakış açısı ve biliş sistemleriyle ilgili bakış açısı ile beyin, zihin ve bellek çalışma sistemlerini ve çevirmenin sözlü çeviri görevini yaparken bunlardan nasıl yararlandığını ve becerilerini nasıl geliştireceği konularında durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Konferans çevirmenliği, zihinsel işlemleme, konferans çevirmenliğinde sosyodilbilim, konferans çevirmenliğinde psikodilbilim, dağıtık biliş

Sociopsycholinguistic Perspective in Conference Interpreting

Abstract

Conference interpreting is the type of interpreting encompassing various types of interpreting, such as simultaneous, consecutive, whispered, sight and escort interpreting, where only one or a few of them togetherare needed successively. The common feature in all of them is that the interpreter has to put forth realtime performance before the audience. All the tasks to be performed require immediate mental processing. Thus, the interpreter should have acquired the necessary level of competencethrough practice and experience so as to provide the desired level of successful immediate performance during the interpreting session.In this article,within the scope of education, experience andcompiled information received from the related published material regarding thecomputational working systems and cognitive working systems of the brain, mind and memory will be presented; in addition how the interpreter may facilitate these systems and how higher performancecan be achieved will be discussed.

Keywords: Conference interpreting, mental processes, sociolinguistics of conference interpreting, psycholinguistics of conference interpreting, distributed mind

Giriş

Her meslek sosyal bir boyut içerir; tek başına ofisinde çalışanın bile öncesinde, sonrasında veya yaşanılan an içinde etkileşimde olduğu bir sosyal yapı vardır; işini, onlarla fiziksel olmadığında bile, zihinsel konumlanma ile gerçekleştirir. Konferansta çeviri yaparken hep hissetiğim şey, işini iyi yapmanın aslındabelirli bir psikolojik düzeyin sağlanmasıyla gerçekleştiğidir. Bu psikoloji düzeyi, yaptığı işin, kapladığı alanın, hissettiği özgüvenin veyagereksinim halinde güçlüklebaşa çıkabilme stratejilerini işe koşabilmenin zihinsel gücünü ve yapılanmasını sağlar, bu durumda yeni öğrenmelere doğru yola çıkmasına olanak tanır. Yaptığı iş çeviridir ve birinci amacı dil farkı olan taraflar arasında iletişimi sağlamaktır. Dil, sözel dil olabildiği gibi, beden dilini de kapsar. Beden dili, el kol ve duruş gibi hareketlerin dışında mimik, bakış, giyim biçimi veistemsiz yayınladığı ışık gibitüm verileri kapsar. Konuşurkenkarşındakine istemedenkendini ele veren sözel veya bedensel ipuçları iletir ve görebilen için bunlar da, çevirmenin ve izleyicinin zihninde, yaşanan anla ilgili anlamın oluşmasına katkıda bulunur. Anlamın zihinde oluşması, sankibirçok etkenin montaj hattında kuruluma uğrayarak, sisteme dahil olmasını kapsayan bir süreçtir ve "meaning assembly" ifadesiyle Setton (1999) tarafından ortaya atılmıştır. Ayrıca, iki ya da daha fazla toplumu dil engelini kaldırarak birbiriylebuluşturmak sözkonusu olduğunda psikolinguistik edimler (performance) farklı kültürlerin yaşam biçimlerini ve dil varlığını biraraya getirir. Çok genel ifadelerle sosyopsikolinguistik yaklaşım, sözlü çeviri sürecine

[1]Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, e-mail:aymildogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2394-5918

sosyal, psikolojik ve dilsel faktörlerihem tek tek hem de birlikte etkileşim halinde yaklaşımı esas alan, nispeten bütüncül bir bakış açısını ifade eder. Beynin nörolojik yapılanması ile dil kullanımı ise, nörolinguistik/nöropsikolojik bilimlerinin konusudur. Örneğin, konuşma güçlüğü (afazi) bu kapsamda değerlendirilir. Bu konuşmamda,konferans çevirmenliğinin bazı süreçlerine dikkat çekeceğim ve bizzat konferans çevirmenliği yaparken elde ettiğim edinimlerim doğrultusunda yönlendiğim alanyazınındaki bazı saptamalara değineceğim ve sosyopsikolinguistik süreçlerle ilgili bazı saptamalarımdan yaşantısal örneklerle bahsedeceğim.

1. Konferans çevirmenliğinin sosyolinguistik boyutu

Bu konu, konferans çevirmenliği sürecine dahil olan tüm taraflarla gerçekleşen dil kullanımı, iletişim, etkileşim ve davranış boyutlarını kapsar. Aşağıda temel bazı noktalara değinilecektir.

1.1. *Bir konferans çevirmenliği işi, sözlü veya yazılı iş teklifiyle başlar ve bir yazışma gerekir. Bu yazışmada kullanılan dil ve üslup taraflara birbirleri hakkında da bilgi verir.* Çevirmen gelen teklifin koşullarının ötesinde nasıl bir gurupla karşıkarşıya olduğunu anlayabilir. Örneğin, resmi yazıyla tarafıma gelen bir tıp konferansının talep yazısı, işyerimden konuyla ilgili olmayan biri tarafından yanıtlanmıştı, yazıda dil dengesi ve söylemi, olması gereken şekildeyazılmadığı için, talep eden tarafın geri çekildiğini öğrendim. Aracı şirket önemlidir ve genellikle ciddi çalışan aracı şirketler tüm koşulları en iyi şekilde gerçekleştirmeye çalışır. Tüm gereklilikler konuşulmadıkça hatta yazışmada belirtilmedikçe, çevirmen gerektiğinde hakkını iddia edemeyebilir. Sürekli piyasada çalışan çevirmen ve şirketler genellikle birbirlerini zaman içinde tanırlar ve centilmenlik anlaşmasıyla da işler yürüyebilir çünkü iki taraf da aynı ortamda iş yapacaklarsa mutlaka yolları çakışır ve elbette iş yapmak isterler. Olmazsa olmazların yazılı olduğu bir metin hazırlanıp duruma göre bireysel gereksinimlerin ayrıca tekrar üzerinden geçilirse, iki taraf da düzgün iş yapmış olur.

1.2. *Çevirmenin, ekipman şirketi veya salonda kabini kuran ve ses düzenini ayarlayan ekipman görevlileri ile iyi bir iletişim içinde olması rahat bir çeviri süreci geçirmesini sağlar.* 1990'larda çeviri kabini konferans salonunda görülmemesi için sütunun arkasına veya sahnede kulise kuruluyordu, çevirmenin ekranı, konuşmacıyı ve/ya panel masasını görmesinin önemi bilinmiyordu. Çevirmen, yer değişikliği talebinde bulunduğunda da kurulmuş bir kabini yerinden oynatmak istemiyorlardı. Birkaç kez onlara izah ederek kabini söktürtüp, uygun yere yeniden kurmalarını sağladım. Çevirmen olarak, özellikle yeni bir ekipman şirketli ile çalışacaksam, önceden irtibat kurmayı ve gereken konuları konuşmayı yeğlemişimdir. Konferansın yapılacağı salonu tanımıyorsam ya şirket görevlisiyle ya düzenleme komitesinden birisiyle görüşmeye çalışırdım ya da kendim gidip salonu kontrol ederdim çünkü uygun bir yerleşim düzeni olmazsa çevirinin kalitesi tehlikeye girebilir. 1990'lardan bu yana, bu konuda birçok anektod biriktirdim. Son yıllarda ekipman şirketleri oldukça deneyim kazandılar. Ancak, konferansın niteliğine göre bazı ayrıntılar farklı gereksinimler doğurabilir ve bu gereksinimi deneyimli bir çevirmen, onlardan daha iyi gözlemleyebilir; iyi bir iletişim ile bu sakınca giderilmiş olur.

Ayrıca, kimi zaman kabin yeterince kaliteli olmayabilir. Çevirmenlerin üstüne yıkılan kabinler konusunda bir sunum bile izlemiştim; başıma geleceğini düşünmediğim için kabinin sağlamlığına özel olarak dikkat etmeyi düşünmemiştim. Ancak, Kıbrıs'ta bir toplantıda çeviri sırası bendeyken, birden masa görevi gören raf aşağıya indi. Üstünde röle cihazları, laptoplar, ekran ve kağıtlar, bardaklar olduğu halde birden yere çökerken refleksle alttan kolumu uzattım; iki büklüm, tutmaya calışırken çeviriye devam ettim; kabin partnerim sahneye koşup ardıl çeviriye başladı; görevliler kabire koştu. Bu da, bize kabinin sağlamlığına da diğer konular kadar önem atfetmemiz gereğini öğretti.

1.3. *Panel oturumu varsa, çevirmenin panelist masasına mikrofonlu kulaklıkların konulmuş olmasını dikkatinde bulundurması çeviri sürecinin düzgün akışında önemli rol oynar.* Bu görev, elbette ekipman görevlilerinindir; ancak, kimi zaman unutulabilmektedir. Düzenleme komitesinin önceden oturum başkanlarına, konuşmacılara ve/ya ekipman şirketine ilettiğikonferans yönergesinde mikrofonlu kulaklık konusuna dikkat çekmesi gerekir; ancak, gözden kaçması durumunda en zor durumda kalan çevirmen olacaktır. Bu nedenle, çevirmenin oturum başlamadan masaya bir göz atması kendi yararınadır. Panelist masasında bu aletin olmadığı genellikle soru cevap bölümünde belirginleşmektedir çünkü panelistler kulaklık olmasa da sunumları bir şekilde takip etmektedirler ama soru cevap bölümünde salon ve konuşmacılar arasında iki dilli iletişime geçilincedurum fark edilir. O sırada çevirmenin kulaklığında şu sözleri kimi zaman duymuşumdur:"hay Allah çeviri yok galiba, ben özetlemeye çalışayım". Oysa, izleyiciler baştan beri sunumları çeviriden takip etmektedirler. Durum anlaşılana kadar oturum başkanı çevirmen görevi sürdürmeye çalışır.

1.4. *Kürsüden sunumda veya panel oturumunda eğer panelistlerin özgeçmişleri okunacaksa, bunların daha önceden veya en geç oturum başlamadan çevirmene ulaştırılması sağlanmalıdır.* Özgeçmişler, metin olarak çok yoğun tarih, kurum isimleri ve ünvan gibi bağlamı olmayan, ancak, resmi karşılıklar bilgisi gerektiren metinlerdir ve oturum başkanları tarafındançok hızlı bir şekilde okunurlar; çevirmenin ilk kez duyduğu kurum, kuruluş, ünvan gibi isimleri, sunucunun okuma hızında çevirmesi zorluk yaratabilir. Dolayısıyla, ya düzenleme komitesi ya da panel oturumu başkanı tarafından özgeçmişlerin önceden çevirmene verilmesi gerekir.

1.5. *Konuşmacılardan yapacakları sunumun ppt kaydının önceden alınması daima bir sorundur.* Çevirmen önceden o sunumlar üzerinde hazırlık yapmak durumundadır. Konuşmacı sunumunu bitirememiş olabilir; sunumu bitirememiş bile olsa, yaptığı kadarını verebilirveya çevirmeniyle görüşüp konu ve terimler konusunda çevirmenini aydınlatabilir. İletişim en sağlıklı yoldur. Kimi zaman da ppt sunumu bitmiş olduğu halde, son ana kadar çevirmenle paylaşmaz, tutarlar. Bunda aşağıdaki durumlar karşımıza çıkar:

1.5.1. *Konuşmacı gizlilik dolayısıyla sunumunu vermek istemeyebilir.* En azından kabine girerken sunum kendisine sağlanıp konuşma bitiminde çevirmenin bilgisayarından silineceği konusunda konuşmacı temin edilebilir veya konuşmacı çevirmene sadece konu hakkında bir link veya bilgi verip, teknik terimlerden çevirmeni haberdar edebilir.

1.5.2. *Sunum kayıtlarının çevirmene önceden sağlanması düzenleme komitesinin görevidir; sağlıklı iletişim bu konuda da ön plandadır ve ilk başta sözleşme yapılırken konuşulmalıdır.* Sunumların son hallerini alması, genellikle son dakikalarda gerçekleştiğinden, konuşmacılar önceden sunumlarını çevirmene ulaştıramamaktadırlar. Bu noktada onlara iletilecek şey, tüm sunum ppt'si olmasa bile, konuşmanın özeti veya konunun kapsamı, anahtar sözcükler, konuyla ilgili bir makale/link ve/ya konuşmanın vurgu yapacağı kritik nokta gibi elde varolan bilgilerin çevirmene iletilmesinin konuşmacının izleyici tarafından iyi anlaşılması açısından yararlı olacağıdır.

1.5.3. *Sunum paylaşmakta özensiz veya isteksiz hatta kaba olan konuşmacılarla karşılaşılabilir:* Yüzyüze görüşülebildiği durumda onlara nezaketle şöyle dediğimdeaçıklayıcı ve ikna edici olmuştur: "ÇEVİRMEN KONUŞMACININ SESİDİR, ÇEVIRMEN OLMAZSA, KONUŞMACI SADECE BİR GÖRÜNTÜDÜR". Sunumlarını paylaşmanın kendi yararlarına olduğu konusunda bir davranış kültürü oluşturulmasında, çevirmenlerin konuşmacılarını nezaketlebilinçlendirici davranışlarının önemi yadsınamaz.

1.6. *Sunum kayıtlarının isimlendirilme düzeni, çevirmenin anlık zamanlarda ilgili sunumu çabucak bulabilmesi açısından kritik önemdedir*. Bu da, yine kabin içindeki yaşantılarımdan saptadığım bir konudur. Bir konferansta yine sunumlar yollanmamıştı ve sabah fuayedeyken konuşmacılara kendimi tanıtıp onlardan ppt'lerini istedim. Hepsi tek tek sunumunu benim bilgisayarıma yükledi ve son kaydı yaptığımız an konferans başladı. Listeyi bir açtım, 18 sunumun tamamı "RDM-Ankara" veya "Ankara-RDM" şeklinde isimlendirilmişti. Yani, tüm sunumlar, konuşmacıların kendi bilgisayarına kaydettiği isimle benim bilgisayarıma aktarılmış oldu ve tekrar ara verilene kadar ben kaydettiğim sunumlardan yararlanamadım; konuya aşina olmam çevirinin iyi gitmesinde etken oldu. Konuşmacılar çoğu zaman bu konuyu atlamaktadırlar. Sunumların, çevirmenin bilgisayarında diğerlerinden ayırdedilecekleri şekilde isimlendirilmelerikonusu, konuşmacılara yollanan yönergede belirtilmelidir, hatta birlik olması açısından sunum yapacaklara, düzenleme komitesinin önceden bir format iletmesi uygun olacaktır; örneğin, "Soyad/sunumunbaşlığının ilk iki sözcüğü" gibi. Çevirmen bu konuyu organizasyon komitesine iş sözleşmesi sırasında hatırlatabilir. Çevirmenin de, gereksinim duyduğu konuları net olarak iletebilmesi için kendi yönergesini hazırlaması tavsiye edilir.

1.7. *Çevirmene çay/kahve arasında ve yemekte sıra önceliğinin sağlanması gerekir.* Bu konu bir kural olarak artık herkes tarafından bilinir olmalı. Tüm konuşmalar boyunca zihnen ve bedenen yorulmuş olan çevirmenin bir sonraki oturuma kendisini hazırlaması gerekir. Bu durum aslında sırada beklemekte olan ve sunum sırasında çeviri hizmeti alacak tüm tarafların konferans yönergesinde dikkatine getirilmesi gereken bir durumdur. Eğer aksi bir durum olursa, sırada öne geçerken çevirmenler de bunu çekinmeden kuyruktakilere açıklayabilmelidir. Konuşmaların onlar için en iyi şekilde çevrilebilmesi açısından çevirmenin soluklanması, yine onların lehine bir durumdur. Çevirmen, çok kısa olan o arayı tüm gereksinimlerini gidermek için sıralarda beklemeden kullanabilmelidir.

1.8. *Konferans sırasında gerçekleşen öğle ve akşam yemeklerinde çevirmen ayrı bir masada oturup dinlenerek yemeğini yiyebilmelidir:* Aynı masaya davet edildiklerinde, her an konuşmalara dahil edilme riski ortaya çıkar ve bu arada çeviri yapmaları veya sözcük karşılıklarını söyleme boyutuyla karşı karşıya kalmaları söz konusu olmaktadır. Yemek, herkes için sosyalleşme yeridir. Çevirmenin o arayı, zihnine dinlenme zamanı olarak tanıması, dinlenip, kabindeiyi bir performans sergileyebilmesi açısından çok önemlidir.

1.9. *Konferans süresinde veya bitmesi gereken saat sonrasında çevirmenden ekstra çalışma zamanı talep ediliyor olabilir:* Önceden yapılmış anlaşmaya ve saptanmış kurallara uyulması gerekir; ancak, durumun ciddiyeti kapsamında makul bir süre çevirmenin inisiyatifine bırakılabilir; ancak burada da doğru karar için çevirmenin tecrübeli olması gerekir. Örneğin, bir toplantıda, tüm bu koşullar sağlandığı halde, devlet kuruluşu, ertesi günün 1.5 saatlik toplantısını da, yaşanmakta olan gün sonuna ekleyerek konferansı o akşam bitirmek istemişti, üstelik o günün sabaha karşı saatinde uçak ve otobüsle başka şehirden gelinmişti. Uluslararası kuruluşların toplantılarında bağlantı tam saatinde otomatik olarak kesilir. Konferans kapsamında çevirmenin sağlıklı bir görev yürütebilmesi, ayrıca kendi sağlığını koruyabilmesi için sözleşmedeki kurallara uyulmasının sağlanması da yine belirli bir söylem düzeyi gerektirir.

1.10. *Konferans bitiminde vedalaşma söylemi ve tarzı da, daha sonraki zamanlarda iş yapabilme olasılığını arttırır.* Çevirmenin yine ekipman görevlileri ve organizasyon başkanıyla, aradaki iletişime göre karar vererek, uygunsa, vedalaşması bir sonraki toplantı da tekrar birlikte çalışmanın bağlantısını sağlayabilir.

1.11. *Konferans için talep alan çevirmenin, kabin partnerini kendinin seçmesi veya şirket tarafından seçilenin uyumlu davranışlarda biri olması başarı açısından önemlidir. Bu konuda dabazı davranış kodları yine sosyal tarz gerektirir:* İrtibat kurulan ilk çevirmen, genellikle, birlikte çalışırken

güven duyduğu çevirmen arkadaşının kabinde partneri olmasını arzu eder ve ona teklif götürür ama bu her zaman böyle gerçekleşemez. Çeviri şirketinin ayarladığı başka çevirmenle çalışması da sık sık gerçekleşen bir durumdur. Esas olan kabinde dayanışma içinde süreci sürdürebilmektir. Deneyimli çevirmenler bunu bilir ve uygularlar; ancak, stres yaratan çevirmenlerle de karşılaşmak olasıdır ve performansı etkileyebilir. Ayrıca, kabin partneri olarak davet edilençevirmen, kendisini partner olarak davet eden çevirmenden rol ve/ya iş çalamaz; örneğin, eğer kendisinden kartvizit istenirse, dürüstlükle oraya diğer çevirmen tarafından dahil edildiğini, görüşmenin diğer çevirmen ile yapılmasının uygun olacağı söylenmelidir; müşteriye kartvizit verme konusu yaşanan durumlardan biridir. Bu konuda da öncelik ve nezaket kuralları gözetilmezse, gözetmeyen taraf ile ilgili bilgi meslektaşlar arasında çabucak yayılabilir ve o çevirmen iş kaybedebilir.

1.12. *Konferans içerikleri veya kişisel bilgiler, sunumlar dışarıda paylaşılmaz.* Bu oldukça kritik bir konudur. Çevirmen tarafından mahsurlu bulunmayan basit bilgiler bile bazı durumlarda kritik önemde olabilir. Paylaşım yapılacaksa, ilgili taraftan izin alınması etik konu içine girer. Konferansta çekilen resimlerin sosyal medyada paylaşılma konusu da izinle olur. Çevirmen duyarlı olmalı, kimi zaman konferansın tam başlığının bile paylaşılması uygun olmayabilir.

1.13. *Çevirmenden konuşma aralarında yazılı çeviri yapması istenebilir. Çok çeşitli nedenlerle bu uygun değildir.* Çevirmenin sözleşmesi neyi içeriyorsa, hizmeti de onunla sınırlı kalmalıdır. Çok sık karşılaşılan bir durum olarak, konferans sahibi çevirmenden konferans konusundaki bir yazılı metnin yazılı çevirisini isteyebilir. Bunun birkaç yönlü sakıncası bulunabilir: a) Yazılı çeviri, sözlü çeviriden farklı bir edinç ve edim (competence and performance) gerektirir. Sözlü çeviriyi yazıya döktüğümüz metin ile aynı bölümün yazılı çeviri metninin birbiriyle aynı olmaması olası bir durumdur. Sözlü çeviride, örneğin, anlam ses tonlamalarıyla da yaratılır; aynı kesiti yazılı çeviride sözlüksel ve sözdizimsel seçimlerle oluşturulan cümle yapısıyla ifade ederiz; yani işin içeriği değişir; kimi zaman farklı bir uzmanlık gerektirir; b) Vakit açısından çevirmeni zor duruma sokar, dinlenme zamanını çeviriye ayırmış olur; c) çevirmeni ve bağlı bulunduğu şirketi, kurumu, ve/ya derneği korumak adına kuralları çiğnemiş olur. Çevirmen bireysel çalışıyorsa, bahsedilen olumsuzlukları göze alarak inisiyatifi kendisi kullanabilir. Örneğin, Avrupa Parlamentosunda heyet çevirmeni olarak bulunuyordum. Sabah aynı masada kahvaltı etmiş olan ama siyasi açıdan karşıt tarafta olduğumuz bir ülke temsilcisi kürsüye çıkınca, Türkiye'ye karşı ağır suçlayıcı ifadeler kullandı, ülkemiz temsilcileri bu sözlere yanıtvermek istedi. Bir metin yazdılar ve benden İngilizcesini düzeltmemiistediler. O metinde ifade bile düzelttim. Diplomatik metinleri derslerimde kullanırım. Böyle bir durumda yetkin olduğum bir konuda ve ülkem söz konusu iken, diğer koşullar önemsiz kalıyor. Yani, her kural duruma bağlıdır.

1.14. *Çevirmen tarafsızlığı:* Özellikle ihtilaflı tarafların olduğu toplantıların çay arası, yemek gibi sosyalleşme zamanlarında çevirmen belirli bir tarafla sohbet halinde görünmemeli, yemekte birlikte oturmamalı tarafsızlığını ortadan kaldıracakdavranışlardan kaçınmalıdır. Bu durum genellikle ardıl çeviri ortamlarında karşımıza çıkmaktadır.

1.15. *İşin bitiminde yapılacak işler vardır:* İş bitiminde organizasyon komitesinden ilgili kişi veya kişilere, ekipman görevlilerinin sorumlusuna ve daha önce görüşme sağlanmış kişilere, uygunsa gerekli teşekkürün iletilmesi bir nezaket gereğidir. Başta yapılmış olan yazışmada yazılmış son koşullar varsa, unutulmamalıdır.

Sosyal boyut, bunlar gibi çevirmen talep eden taraf, arada iletişimi sağlayan çeşitli ünvan ve görevde kişiler, ekipman görevlileri, konferans görevlileri, konuşmacılar, kabin partneri, diğerbir kabinden röle alınan çokdilli toplantılarda, o kabinlerdeki çevirmenler gibi bir etkinlikte yer alan tüm kişilerle ilişkiler başından sonuna kadar belirli bir söylemi ve davranış tarzını içerir. Tüm bu

etkileşimlerde sosyal davranış ve söylem biçimlerini bilmek çevirmenin tanınırlık durumunu, kalitesini, seçilebilirlik durumunu ve hatta öz-saygısını etkiler. Burada sosyal boyut olarak daha ziyade organizasyon koşullarındaki etkileşimle sınırlı tutuldu. Bir de işin söylem çözümlemesi boyutu vardır; ancak, ayrıntıları itibariyle o konu burada kapsama dahil edilmemiştir.

2. Konferans çevirmenliğinin psikolinguistik boyutu

Psikolinguistik çalışmalar, psikoloji ve dilbilimi gibi iki temel alanı ve ilgilialtalanlarını birbiriyle buluşturan disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Bilişsel, duyuşsal, devinsel oluşum ve edimleri kapsayan zihinsel işlemleme yoluyla dil bilinci, algı, bellek, düşüncenin oluşumu, söylemin oluşumundan, belli odaklızihinsel içeriğin oluşması ve bunun konuşmayaaktarılması sırasında tarz, mimik, duruş gibi iletişim biçimleriyle desteklenerekdinleyeninzihninde anlamın canlanmasının (meaning assembly) sağlanması ve bu zihinsel içeriğin davranışa dönüşmesi ilekonuşmanın oluşmasını, konuşmanın veya iletişim içeriğinin sözel olmayan yollarla da iletişime dönüşmesi için gereken zihinselsüreçleri ve bu süreçleri hem keşfetme hem de süreçlerin insan iletişiminde işe koşulması ile ilgili tüm süreçleri kapsamına alır.

2.1. Bilgi-işlemsel Yaklaşım

Zihinsel süreçler üzerinde yapılan çalışmalar, yıllar içinde bilgimiz ilerledikçe farklı bakış açıları sunmuştur. İlk araştırmalarda gördüğümüz gibi, bilim gelişiminin doğal akışında karşımıza çıkan bilgi-işlemsel (computational) yaklaşım, beyindeki işleyişi, akış şemalarıyla anlatmaktadır. Bu şekilde, yaşantısal edinimlerimizi (experience) doğrulayan, edinç (competence) ve edim (performance)şemaları çıkarılmıştır. Örneğin, Massaro'nun Andaş Çeviri Modeli böyle bir akış şemasıdır (Doğan, 2017: 144-145). O şemalar gerçekten işleyişe ışık tutmaktadır. Kendi deneyimlerimle, sürecin işleyişine dairbilgilerimi tam da hissettiğim veya yaşadığım şekliyle ifade ettiklerini müşahade etmişimdir. Massaro'nun şemasındaki işlemlemler gerçekten de konferans çevirmenliği sırasında bizzat yaşadıklarımı şematik olarak göstermektedir. Oakış şeması ayrıca çok önemli bir ayrıntıyı da bize göstermektedir, her ne kadar asıl amacı bunu göstermek değilse de. Öncelikle bunu açıklayalım. Şema diyor ki: "eğer söyleneni iyi anlarsan, çeviri çok kolayolacaktır". Eğer dikkatle bakarsak, iki sayfalık şemanın dörtte üçü "anlama" işlemiyle ilgili, geride kalan yarım sayfa, "anlam anlaşıldı mı" basamağından itibaren "çeviri" sürecini gösteriyor. Burada ayrıntısıyla anlatmak mümkün değil ama şema dikkatle incelenirse, tam da yaşadığımız zihinsel süreçlerin akışını görebiliriz. Ancak, zihnimizin çalışma sistemini bilgi-işlemleme akış şemalarıyla anlatmak yeterli olmamaktadır. Ne yazık ki, yaklaşımlar, yeni yaklaşıma, yeni bakış açıları ortaya çıktıkça, eski ve geçersiz yaklaşımlar olarak bakılmaktadır. Bilim, önceki bilgileri yok etmeden onların devamına, yeni deneyimlerle oluşan yeni bakış açılımlarınıekleyerek oluşur. Dolayısıyla, önceki bilgilerimizi yanlışlamak yerine, onlara süreçte önceki ilerleme noktası olarak bakıp, yenilerle uyumlaştığı noktalarda kullanabiliyor olmamız daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Zihinsel süreçler kapsamında bellekle ilgili ilk belirgin bulgu Miller (1956) tarafından bellek kapasitesi ile ilgili olarak ortaya atılmıştır. Miller, akılda tutulabilecek birim sayısınıortalama7∓ 2 olarak bulmuşturve buna "sihirli sayı (magic number) ismini vermiştir[11]. Vester (1991: 39-119), bilgininaçık zihinle, 20 saniye kadar, bir bellek destekleyici yöntem kullanmadan kalabildiğini açıklamıştır. Bu süre, hücre içindeki DNA sarmalı ve gen paketinin aldığı uyarıcı ile çözünerek RNA kopyalarına bölünmesi ve bu kopyaların hücre çekirdeğinden çıkarken hücre plazması içindeki ribozomlar ve

[11] http://psychclassics.yorku.ca/Miller/

aminoasitlerle kodlarına göre desteklenerek, şeritin üzerinde yerlerini alıp, uzun süreli belleğekodlanması için geçen süre olarak belirtilmiştir. Bellek destekleyici yöntemler, bu aşamada bilginin kaydedilmeden sönmesinin önlenmesi için gerekmektedir. Bu da ayrı bir eğitim konusudur. Doğan, Hacettepe Mütercim Tercümanlık öğrencileri üzerinde sihirli sayı esasına dayalı olarak 2000'lerin başında geliştirilmiş GIST –B testi ile MTB, Psikoloji ve Tıp öğrencilerinin bağlamdan arınık bellekte sayı tutma kapasitelerini, "strateji kullanma" ve "kullanmama" modalitelerindearaştırılmıştır. Tıp öğrencileri "strateji kullan" deyince kullanabilmiş, "kullanma" deyince kullanmayabilmiştir. Psikoloji öğrencileri hiç akılda tutma stratejisi kullanamadıklarını belirtmişlerdir. MTB öğrencileri ise, kullanmadan edememişlerdir. Bu durumun öğrencilerin çalışma alışkanlıkları ve geliştirdikleri becerileri kapsamında gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Bellek teknikleri, Sözlü Çeviriye Giriş dersinde çeşitli alıştırmalarla davranışa dönüştürülmektedir. "Mütercim Tercümanlık Bölümü Öğrencilerinin Kısa Süreli Bellek Düzeyleri" başlıklı araştırma, sözlü çeviride psikolinguistik alanda Türkiye'de yapılan ilk araştırmadır. Şimdi bellek çalışmalarının başlangıcına bir göz atalım.

İlk bellek sınıflaması1890 yılında, muhtemelen yaşantısal çıkarımlar, sezgi ve gözlemleri doğrultusunda, pragmatizmin babası sayılan Willian James tarafından yapılmıştır.

1. Birincil bellek: Yaşanan andaki olay, duygu ve düşünce akışını oluşturan bilgileri kapsar. Bu bellek daha sonraları kısa süreli bellek olarak nitelendirilmiştir.
2. İkincil bellek: Daha önceden gerçekleşenolay, duygu ve düşünce akışını ve bilgileri kapsar. Bu bellek daha sonraları uzun süreli bellek olarak nitelendirilmiştir.
3. İmge-sonrası bellek: Bu bellek de baktığımız yerlerin zihnimizde kalan imgelerinin kayıtlarını tarif etmektedir.

Bu bellek türlerinin üçü de aslında sadece kendimizi gözlemlediğimizdekolaylıkla bulabileceğimiz bellek türleridir. Hepimiz için uzun süre unutmadığımız kayıtlarımız, kısa sürede unuttuğumuz kayıtlarımız ve görsel olarak hatırladığımız kayıtlarımız vardır.

Atkinson Shiffrin (1968) tarafından sunulan bellek modeli, o döneme göre içeriğine biraz daha açıklık getirmiş olmakla birlikte aslında belleği modülden modüle geçilen bir sistem gibi göstermiş olmasıyla yetersiz kalmış, yıllar içinde farklı modeller ortaya çıkmıştır. Ama o şematik modelde ilk kez duyular, duyusal kayıp (sensory loses) olarak devreye sokulmuştur. Bizim burada odaklanacağımız özellikle sözlü çeviri yaparken belleğimizi ve zihinsel süreçleribilgi işlemsel açıklamalarla nasıl işe koşacağımızdır. Örneğin, "top down-bottom up processing" denilen "yukarıdan aşağıya/bütünden özele (felsefede tümdengelim) ve "aşağıdan yukarıya/özelden bütüne (felsefede tümevarım) işlemleme" ve ikisinin birlikte çalıştığı "interaktif işlemleme" süreçlerinden bahsedilmektedir. Bu işlemleme türlerini kabinde çeviri sırasında yaşantıyla fark ettim. Örneğin, bir konuşmacı çok hızlı konuşuyordu ve tıp terimlerini de yutarak telaffuz ediyordu. Terimlerden birini anlayamamıştım. Bir yandan çeviriyi sürdürürken iki kez terimi atlamak zorunda kalmıştım. Terimi zihnimde ses olarak canlandırarak içimden tamamını oluşturmaya çalışmıştım, bir yandan da konuşmayı çevirmekteyken. Bu konuşmacı, bizler için ilginç biriydi, yıllarca severek dinlediğimiz Modern Folk Üçlüsü'nden, diş hekimi, Ahmet Kurtaran. Yukarıdan aşağıya) işlemlemeyi de bir terimi anlamlandırmaya çalışırken kendimde keşfetmiştim. Yukarıdan aşağı işlemleme sürecini ise şu yaşantıyla keşfettim: Asbest konusunda ilk kez çeviriye gidiyordum, 90'lı yılların başıydı ve kabin partnerim (henüz yetişmediği için) yoktu. Ekranda birden şöyle bir yazı belirdi: "locked-in fibers". Benim için herşey çok yeniydi, şimdi son sınıf öğrencim bile bunu ilk bakışta tahmin edebilir çünkü bir altyapısı var artık, konuya olmasa bile, nelerle karşılaşabileceğine dair. Benim o ifadenin neden bahsettiğini bulmam için çok hızlı şekilde, o zamana kadar çevirmiş olduğum tüm konuşmaları zihnimden geçirmem gerekti vebirden su borularının beton yapısının içinde kilitli kalmış olan asbest liflerinden bahsettiğinianlayabildim. Bu durum, bilişsel alan kapsamında, analiz sentez türü işlemleme boyutu ile de tarif edilebilir.

Baddeley ve Hitch (1994), Çalışma Belleği kavramını ve işlevlerini bilim dünyasına sundular. Çalışma belleği, bilginin ilk alımlandığı andan itibaren daha kısa ve/ya uzun süreli belleği devreye sokmadan ilk işlemlendiği yerdir. Üç boyutu vardır:

1. Seslerin kulağımıza ulaşıp alımlandığı ve sesli/sessiz (vocal/subvocal) tekrarlama ilekaybolmasının önlendiği döngüsel seslendirme alanı (phonological loop). Bu işlevi yaşantılarımızla iyi biliriz. Sesler kimi zaman zihnimizde yankısal olarak kalır, kimi zaman unutmamak için tekrarlarız. Tekrarladığımız halde anında unutabiliriz. Zihnimiz açık değilse, o anda farklı şeylerle de meşgulse, tekrarladığımız bilginin zihinde anlamsal veya bağlantısal olarak canlanmasıgerçekleşmez ve ses olarak aklımızda tutmaya çalıştığımız bu bilgi birkaç saniyede kaybolur. Örneğin, çevirmen olarak bunu ardıl çeviride daha fazla yaşarız. Yeni bilginin zihnimizde daha önceden altyapısı yoksa veya o an zihnimiz farklı şeylere bölünmüşse, işlemlenmeye fırsat olmadan bilgi söner; hem yeni bilgi hem de eski bilgi için işlemlemeye fırsat verecek bir sure veya bağlantı olmalıdır.
2. Görsel-mekansal bilginin zihnimizde canlandığı görsel-uzamsal (yani, uzayda canlandığı da diyebiliriz) eskiz alanı (visiospatial sketchpad). Gözümüz görsel olarak çevreyi algılar, eğer zihnimiz başka şeyle meşgul değilse o belirli görüntü zihnimizde kalır, zihnimiz meşgulse görüntü söner. Logie (1995)'ye göre, görsel uzamsal işlemlemede bu bilgiler, zihinsel eskiz çizme işlemiyle düzenlenerektekrar çalışma belleğine dahil edilmektedir.
3. Merkezi yönetim birimi (central executive), zihnimize ses ya da görüntü olarak giren girdinin ilk alımlanıp işlemlenmesinden ve kısa ve/ya uzun süreli belleğe gönderilmesinden sorumludur.

Çalışma belleğinde episodik tampon (episodic buffer) denilen bölgenin işlevi, sıralı işlemleme ile ilgilidir ve görevi, zihinde görsel ve sözel temsiller arasında ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Uzun süreli belleği hasara uğramış bireylerde bu işlevin, bellek görevi gördüğü belirlenmiştir. Çalışma belleğinin çalışma düzeni şöyle ifade edilmiştir: Yeni bilgi, organizmaya ulaşması ile, daha bireyin bilincine varmadan sistem tarafından bir süreçten geçirilir. Çalışma belleği, o sırada önceki işlemleme ile meşgulse yanıt vermeyebilir, çünkü yeni gelen bilgi tampon bölgede (buffer zone) duraksatılır, sisteme girmesi engelleyiciler tarafından (response inhibitors) durdurulur. Biz bunu yaşantımız içinde biliriz, bir duruma maruz kalırız ama zihnimiz önceki durumla meşgulken o henüz maruz kaldığımız duruma dikkat veremeyiz. Dolayısıyla, çok kısa zaman dilimlerinde çalışma belleğine ulaşan bilginin girişi durdurulur, sistem o bilgiye yanıt vermek için açık değildir (response inhibition), önceki işlem sürerken dikkat kontrolü (attention control) devreye girer, çok kısa bir süre bilgi depoda bekletilir (storage) ve çalışma belleği önceki işlemlemeyi bitirince, yeni bilgi geri çağrılır ve yeniden canlılık kazanır (retrieve and update) ve çalışma belleğindeki işlemlemeye geçiş yapar (manipulation for task completion).

Aşağıda Moser'in (1978) bellek tablosunda, çalışma belleğinin işlemleri, kısa süreli belleğin içinde gösterilmiştir.

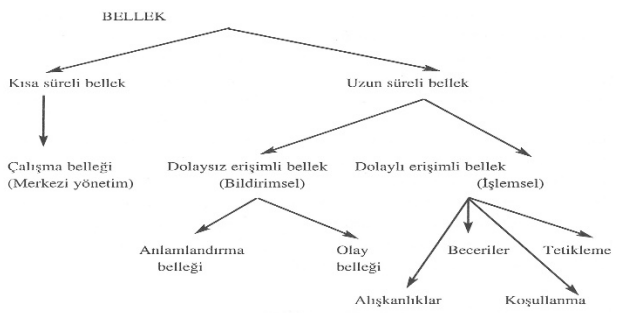

Açıklarsak, sessel ve görsel girdilerin insan zihnine ilk girişi çalışma belleğinden olmaktadır. Burada "inhibitor" denilen engelleyiciler vardır; kapı görevlileri gibi çalışırlar ve içeride bir işlem varsa, yeni bilgiyi biraz bekletirler. Kısa süreli bellekte ise, bilginin işlemlenmesi nispeten daha uzun süre kalabilmektedir. Bunun kapasitesi birey tarafından çeşitli teknikler kullanılarak genişletilebilir ve nispeten daha uzun süre bilgi sönmeden, işlemlenene kadar bekletir. Kısa süreli belleğin sistemi ise, yeni bilgiyi zihinde, önceden kaydedilmiş bulunan bilgiyle buluşturarak anlamlandırma yoluyla akılda tutma üzerine kuruludur. Bellek teknikleriyle ilgili çeşitli modeller mevcuttur.

Konferans çevirmenliğinde psikolinguistik boyutu dikkate alan akademik çalışmalar gittikçe artmakta ve içerik olarak çeşitlenmektedir. Bu konuda ülkemizde konferans çevirmenliği alanında ilk psikolinguistik çalışma benim tarafımdan yapılan Sözlü Çeviri Eğitiminde Bellek Destekleyici AnahtarSözcük Yönteminin (Mnemonik Keyword Method) Etkililik Derecesi (1995) konulu tezdir. Tüm bellek tekniklerinin temelinde yeni bilginin, zihinde var olan önceki bilgiyle eşleştirilmesi vardır. Dolayısıyla, önceden zihinde sabitlik yaratacak kodlamalar yaparak yeni bilgi, bu kodlarla görsel veya anlamsal olarak eşleştirilir ve geri çağırma işlemi sırasında bu eşleştirme ile hatırlama sağlanır. Örneğin, "entero" bağırsak demektir. Bir tıp terimi olarak "gastroenterology" dendiğinde içinde geçen "entero" önceden kodlanmışsa terimi anlamlandırma yaratır ve akılda kolay kalır. O kodlama nasıl yapılır? Bir görsel oluşturulur; örneğin, ucundan mide sarkan bir "bağırsak" görüntüsünü, çamaşır ipi olarak çizip, T demirlerine bağlayıp, bu çamaşır ipine çiçekli bir "entari" asılı bir görsel yaratılabilir. "Bağırsak" ve "entari" görünümü "entero" eşleşmesiyle kolaylıkla hatırlanabilir ve "Gastroenteroloji" sözcüğü böylece biçimbirimlerine bölünmüş olur. Ayrıca, "entero" anlam kazanmış olur; "logos" "bilgi", "bilim" anlamındadır ve anlamını bilmesek de "loji"yi tanırız; "çalışma alanı"nı ifade eder, çok tanıdık olduğundan hatırlanma çabası istemez. "Gastro"nun "mide"anlamına geldiğini bilmesek de aşinalığımız vardır; dolayısıyla vücudumuzda hangi bölge ve işlevlerden bahsedildiğini anlarız ve hem kolay telaffuz ederiz hem de anlamlandırma ve bellekte tutma açısından aşina bir sözcük kazanmış oluruz.

Şimdi bu alt yapıdan sonra gelelim yukarıda şemasını verdiğimiz, Moser'in (1978) bellek sistemine.Burada, bellek iki alana bölünmüştür. Kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek. Uzun süreli bellek, iki boyutta ele alınır:

1. Bildirimsel işlemlemeler belleği (declarative memory), bilgilerin zihnimizde anlamlarıyla kodlandığı bellek. Bunun iki türü vardır. a) olay belleği (episodik bellek): Sıralamalı olaylar belleği de diyebiliriz. Örneğin, bir maçı, bir deneyi, yol tarifini veya otobiyografik bilgileri içeren bellek, b) Anlamlandırma belleği (semantik bellek): bireyin doğduğundan itibaren yaşantılarına, dünya bilgisine dair ansiklopedik bilgilerin depolandığı bellek. Her ikisi de günlük yaşamımızda başvurduğumuz bellek türleridir.

2. Sıralı otomatik işlemler belleği (procedural memory). Bu bölüm, düşünmeden otomatikleşmiş devinsel (psikomotor) hareketlerimizle ilgili bölümdür. Alışkanlık, koşullanma, tetiklenme veya çok tekrarla beceri olmuş, düşünmeden kas becerisi ve alışkanlığıyla gerçekleştirdiğimiz hareketlerimizi hatta söylemlerimizi içerir. "N'aber?", "İyilik" gibi. Bunlara söylem çözümlemesi açısından "bitişik çift (adjacent pair)" diyoruz. Soru otomatik olarak kendi cevabını tetikler. Bu durum Daniel Gile'in (2000) Çaba Modellerindeki "en az çaba" kavramı ile de uyum gösterir. Yani, iletişimde en az çabayla birbirini anlama ve yanıt verme durumunun önemine gönderme yapar.

Psikomotor (devinsel) davranışın gelişimi ile açıklayabileceğimiz davranışlara örnek şunları verebiliriz: Klavye kullanmak, telefonun işlevlerini kullanmak, dans etmek, evimizin elektrik düğmelerine yerini düşünmeden uzanmak, müzik aleti çalmak vs. Konferans çevirmenliğinde bu boyut çok önemlidir. Öğrencilere yaptırdığımız ilk çalışmalardan biri "multitasking strategy" diye bilinen "çoklugörev stratejileri"dir. Aşamalı olarak zorlaştırılan bu alıştırmanın ileri aşamadaki görevleri şöyledir: Öğrenciler kulaklıklarından eğitmenin yaptığı konuşmayı papağan gibi tekrarlarlar; buna "gölge(shadowing)"alıştırması denir ama"gölgeleme alıştırması" denmez çünkü bu sözcük "etkiyi azaltma" anlamında bir sözcüktür.Öğrenci,gölge alıştırması yaparken, bir yandan da gözleri önündeki farklı bir metni sessiz okur; bu metin gölge alıştırmasındaki aynı dilden veya farklı dilden olabilir. Tecrübem odur ki; farklı dilden metinlerle daha rahat yapılmaktadır çünkü aykırılık bellekte ayırdedici olup akılda kalmayı sağlamaktadır. Aynı dilden hem gölge tekrarı yapmak hem diğer görevlere dikkati ayırmak daha zorlayıcıdır. Gölge tekrarı yaparken, aynı anda eliyle eğitmenin verdiği yönergeye göre kağıda sayı dizisi veya şekil çizme işlemi yapar. Kalemini sürekli çalıştırmak durumundadır; örneğin, önce sürekli üçgen çizmesini söylemek, sonra zorlaştırıp dikdörtgen çizmesini söylemek, noktalarla oluşturulmuş bir şekli sayıları takiple çizerek resim haline getirmek gibi. Bu arada da, topuk sabit kalmak koşuluyla ayaklarından birini yere ritmik olarak vurma davranışını tekrarlar. Eğitmenin durdurduğu anda seçtiği öğrenci, gölge tekrarı yaptığı metinden gelen soruya yanıt verir. Bununla anlayarak çevirirken, aynı anda cihazları kullanma becerisini oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu görevin daha ileriki aşamalarında öğrencilere zihni meşgul edici görevler de verilir. Yazarak "2'şer/ 6'şar sayma; daha zorlaştırarak 96'dan geriye 4'er sayarak yazmak gibiveya gölge tekrarı yaptığı metindeki cümle bitişindeki yüklemi yazmak gibi ". Böyle bir alıştırmaya neden gerek var? Bu davranışlar tam olarak kabin içinde yapılan hareketleri içermektedir. Kabinde farklı dilden bir metni dinlerken, anında diğer dile aktararak çeviri yaparken, önündeki cihazın çeşitli düğmelerini de aynı anda kullanması gerekmektedir; örneğin, soru cevap konuşmaları üstüste biniyor olabilir, bu sırada çevirisini yaptığı dille (örneğin, İngilizce ve Türkçe arası) ilgili düğmeye basmalıdır. Belki önündeki laptop'tan bir önceki slayttan bir şeye bakması gerekebilir, çeviri yaparken ve cihazın tuşlarını da idare ederken, laptoptaki bilgileri de gözüyle tarayıp aradığı bilgiyi çevirisine ilgili yeri yaratıp ekleyebilmelidir ve belki de kabin partnerinin kendisine yazdığı bir yazıyı okumak, ayağına dolanan kabloyu düzeltmek, acil bir durum olmuşsa, çevirisini bozmadan, ekipman görevlisinin dikkatini çekerek durumu işaret etmelidir. Birçok kez hikayesini de duyduğum ve başıma da geldiği gibi kabin tavanının üstünüze yıkılması, benim başıma geldi, üstünde iki laptop, bir ekran, iki çeviri cihazı ve iki mikrofon takımı vs. bulunduğu halde kucağıma iniverdi, gürültüye izleyiciler dönüp baktığında benim gözden kaybolduğumu gördüler, iki büklüm rafı tutarken çevirime de devam ediyordum. Partnerim ardıl çeviri yapmak üzere sahneye koşarken ekipman görevlileri kabine koştu, çeviri aksamamıştı. Bu sırada ben güreşçimiz Gazanfer Doğu'yu çevirmekteydim. Çoklu görev stratejlerinin devinsel (psikomotor) boyutu bu nedenle çok önemlidir. Bu arada devinsel davranışlara ek olarak, psikolinguistik davranışların da önemi görülmektedir. Bu boyut da konuşmacıyı dinlerken düzgün ifadelerle çeviri üretimine devam edebilmeyi sağlamaktadır.

Üstteki örneklerden görüldüğü gibi, çalışma belleğinin çalışma esaslarını bilmek, çevirmene yaşantısal olarak maruz kaldığı zihinsel süreçler konusunda bilinç kazandırır; gerek andaş (simultaneous) çeviri gerekse ardıl (consecutive) çeviri yaparken paniklemez, özgüvenle süreci kontrol edebilir. Kendi yaşantımdan öğrendiğim kadarıyla, bilgiyi aynı anda hem sessel hem

de görsel olarak birbirini destekleyerek işlemleyebilmek çok önemlidir. Görsel derken, ppt yansısına ek olarak, konuşmacının (kasıtlı veya kasıtsız) beden dili veya izleyicilerin söyleneni duyduklarında gösterdikleri bedensel tepkilerini izlemek, bize konuşmacının anlattığı şey hakkında bilgi verebilir ve çevirimizi yönlendirmemize yardımcı olabilir. İletişim ve etkileşim konusunda dilbilim, edimbilim ve göstergebilim kapsamındaki bilgilerimiz bu noktada açıklayıcı olarak devreye alınabilir. Örneğin, gösterimsel imge (ostension) izleyicilerin konuşmayı dinlerken, söylenene olan tepkilerini ortaya koyan jes, mimik, baş, el-kol, beden hareketleridir. Yanındakine baktığında veya el-kol hareketleriyle, konuşmacıya katıldığını veya katılmadığını ifade eder. Çevirmen onların hareketlerinden kendine çevirisi hakkında anlamlar çıkartarak çevirisini yönlendirebilir. Örneğin, izleyicinin duyduğunu anlayıp anlamadığını bu hareketlerden çıkarıp, çevirisine yön verebilir. Bu yön verme, söylenen anlam alanını aşmadan açımlama (paraphrasing) şeklinde olabilir; açıklama(explanation), örnekleme (exemplifying) türü eklemelerden kaçınırız.Bu konular konferans çevirmenliği öğrencisine, deneyimden kaynaklanan örneklerle ve öğrencinin performansı konusunda geribildirim verirken anlatılmalı, dersteki performansını bu bilgileri kullanarak açıklaması sağlanmalıdır; bunun için de öğretim üyesinin beyin, işlev ve çalışma düzenini kendi yaşantıları yoluyla önce kendisinin anlaması, sonra da öğrenciye anlatabilmesi, ona yaşatabilmesi, böylece anlayış geliştirmesinin sağlanması,öğrencinin başarısında büyük rol oynar.

Massaro ve Shlesinger'in (1997) bellek modelinde tam iki sayfa kaplayan bilgiişlem tablolarını andıran akış şeması bize andaş çeviri süreci hakkında çok önemli iki bilgi verir:

1. Tabloyu takip edersek görürüz ki, çevirmenin bilgiişlemleme basamaklarını tarifleyen tam birbuçuk sayfa "anlam anlaşıldı mı?" noktasına kadar, çevirmenin kulağına bilginin ilk girişinden itibaren çeviri süreci tamamlanana kadar tüm süreçlerin bilgiişlemsel akışında "söylenenin anlamını anlama süreci", tam bir buçuk sayfa anlatılmıştır. "Anlam anlaşıldı mı?" noktasından sonra çeviri süreci başlamaktadır ki, bu da sadece yarım sayfadır. Yani, çeviri sürecinde en önemli aşama çevirmenin söyleneni anlamasıdır. Çevirmen, sözcüklerin ilk anda hatırlayamadığı diğer dildeki karşılığını hatırlamaya veya hatırlayamadığı için sıkıntısını gidermeye odaklanırsa, anlamı anlama sürecini pas geçer ve çeviri de başarılı olamaz. Oysa, sorun giderme stratejilerini (coping strategies) öğrenip bunları devinsel boyutta kullanabilmesi sözcük karşılığını o an hatırlayamasa da veya bilmese de bu büyük bir sorun yaratmaz. İzleyicide güvensizlik yaratmak bir saniyelik takılma veya sözcüğü bilmemeden daha yıkıcı bir etki yaratır hem izleyicide hem de çevirmende. Oraya takılmadan güvenle çeviriye devam etmek, çok önemliyse onu tazmin edeceği bir yer bulup bilgiyi araya eklemek daha iyi bir stratejidir. Kimi zaman tazmin edilmesi bile gerekmeyebilir; her böyle durum kendine özgü önem ve karar süreçleri gerektiren durumdur.
2. Massaro'nun (1997) modelinde, sesin kulağa çarpıp, zihinsel süreçlerin başlamasından, söylenen sözün veya sözcüğün tek birim olarak işlemlenmesi sürecinden itibaren o sözün veya sözcüğün zihinde anlamıyla canlanmasına kadar geçen süre yaklaşık 12 basamak tutan bir süreçle gerçekleşmektedir; bunu da yukarıda bahsettiğim zihin yükünün 1.5 sayfa anlamaya ve yarım sayfa çeviri sürecine ayrılması gibi, çevirmen-eğitmen rolümleönemli bulmaktayım, sözcüğün veya ifadenin ses olarak kulağa ilk çarpma anından itibaren hangi sözcük veya ifade olduğunun zihinde canlanmasına kadar geçtiği süreci düşündüğümüzde, gerçekten yaşamakta olduğumuzu fark ederiz. İletişimde ve özellikle sözlü çeviride bu sürecin mümkün olduğunca kısa bir sürede gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Zihinsel altyapının güçlendirilmesi, deneyim ve hazırlık, bu sürecin süresini azaltır. Aşina olduğumuz iletişim içerikleri düşünmeden anında zihnimizde yer bulurken, bize nispeten uzak olanları zihnimiz, çözümleyene kadar süreçten geçirir. Andaş çeviri yapan çevirmen

için ikinci durum oluştuğunda çevirmenin zihni bununla meşgul olsa, o sırada konuşmacıda kulaklığına yeni gelmekte olan bilgileri kaçırabilir veya yeni geleni tutayım derken önceki cümlesini tamamlayamaz, belki de panikleyip bunu sesiyle izleyicilerin kulaklığına aktarıyor olabilir.

Andaş, ardıl, fısıldayarak çeviri yapılan bir sözlü çeviri sürecinde psikolinguistik boyut için daha birçok parametreden bahsedebiliriz. Bunlar için birkaçını yukarıda gördüğümüz gibi ayrı ayrı teknikler geliştirilmiştir. Bellek teknikleri, gerekli ama yeterli değildir. Konferans için burada birkaçı bahsedilenler sadece belirli işlevleri açıklamaya ve kolaylıklar sunmaya yöneliktir.

2.2. Söylem Boyutu

Çevirinin bir de izleyici tarafından alımlanma ve anlam hatta üstüne kendi yanıtını geliştirip ifade etme süreci vardır ki, çevirmen bir de bu boyutta ifade edilen anlamın anlaşılmasını sağlamalıdır. Mütercim Tercümanlık Yüksek Okulu (ESIT)'nda öğretim üyesi olan konferans çevirmeni Seleskovitch (1968), "deverbalisation" dediği "anlamın sözcüklerden arındırılması" işleminden bahseder. Birisiyle iletişim halinde konuşurken genellikle sözcükleri değil, anlama odaklanırız ve sözcüklere, gerek hissetmiyorsak dikkat etmeyiz: Dolayısıyla, Seleskovitch (1968) gerek iletişimde konuşucuyu gerekse konferansta konuşmacıyı dinlerken zihnimizde canlanan anlamın sözcüklere takılmadan sezinlenebileceğinii vurgularken, Grice (1975) da Bildirişim Sezdirimleri Kuramı'nda, sözlerin ardındaki çıkış noktasını ya da niyeti görebilmenin önemini vurgulamaktadır. Grice'a göre iletişimde ifadeler, konuşucunun çoğunlukla istemeden, zihnindeki niyeti ele vermesini ve dikkatli bir dinleyenin de bu niyeti sezinlemesini beraberinde getirir. Bunlar, aşağıdaki dört şekilde sınıflandırılabilir:

1. Nitelik (Quality): Konuşan kişi konuşmasında durumu öyle bir sunar ki, tüm gerçeği ters yüz edip, farklı temellere oturtarak, ilgili olmayan yönlerinin altını çizerek olaya öyle bir nitelik kazandırır ve bunu da sağlam olarak sunduğu temellere öyle oturtur ki, gerçekte herkes tarafından veya bireysel olarak yaşanan olay tamamen konuşanın istediği gibi görünür ve bu aslında bütünüyle tamanen farklı bir durumdur.
2. Nicelik (Quantity): Bu değişken, insan zihninde şöyle birkaç sayıltının olduğunu ve konuşmalarını bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bu sayıltıya göre ayarladığını düşündürür: "Doğal durumda, konuşanlar iletişim sırasında mümkün olduğu kadar en iyi şekilde anlaşılmalarını sağlayıcı niteliktekendilerini ifade ederler veya etmeye çalışırlar, gereksiz ifadeden kaçınırlar veya beklenmeyen bir ifadeyi fazladan araya sıkıştırmazlar ve mümkün olduğu kadar net ve açık olmaya çalışırlar." Ancak, gerçek yaşamda, söylediklerinin içinde bazen bir sözcük veya ifade gereksiz yere söylenmiş veya söylenmesi gerekip de söylenmemiş olabilir. Söylenmemiş olan şey "zaten" eklemesi, veya "ve", "..de" eklemesi kadar küçük ifadeler de olabilir. Dinleyen kişi de genellikle bunu hisseder ama durum konuşulmadan kalabilir, yine de aklı meşgul eder, iletişim zarar görebilir veya hoşa gider bir durum yaratılmışsa, ilişkiye yarar getirebilir. Çevirmen konuşmacıyı dinlerken o sözcük veya ifadenin önemini fark ederek, dikkatle çevirmelidir. Eklenen gereksiz ifade dikkatle diğer dilde de yerini bulmalıdır.
3. Tarz (manner): Bazen konuşmalarda olması gerekenden farklı bir tarz sezinleriz. Gelişigüzel söylenecek bir şey, sizin lehinize olan tarafı vurgulanarak veya gereksiz neşeyle, beklenmedik soğuklukla, sıkıntıyla söyleniyor olabilir. Dinleyen bunu fark eder. Kendi kendine genellikle düşünür. Bunun neden olduğunu bulmaya çalışır.

4. Bağıntı (relevance): Konuşan kimi zaman konuyu saptırabilir. Konuşmanın gittiği yön bir şekilde birisi veya birileri tarafından kasıtlı olarak başka tarafa dönebilir. Konuşan dikkatli olmazsa, kendisini bambaşka bir konunun içinde bulabilir.

Bu dört davranış biçiminden biri, birkaçı veya hepsi kasıtlı olarak oluşturulabilir ve arkasında bir görünmeyen niyet barındırır. Bu farklı ifade söylenmemiş olabilir ama kendi fark etmediği bir duygusuyla sözün sahibi tarafından bile kasıtlı söylememiş, içindeki duyguyla ağzından kaçmış olabilir. Hepsi bilgiye değerdir ve çeviriye yansıtılmalıdır.

Söylem çözümlemesinde bilmemiz gereken bir diğer konu da Kintsch ve Keenan (1973) tarafından ortaya atılan sözce ve düşün çözümlemesidir. Şöyle bir örnek üzerinde çalışarak söylenen sözün dilbilgisel kurallara uygunluk yönüdeğil, anlamsal değerinin önemini vurgulamaya çalışmışlardır: Örneğin: "Cleopatra's downfall lay in her foolish trust in the fickle political figures of Roman world" dendiğinde burada eylem hangi sözcüktür dediğimizde, genellikle "lay" denmektedir. Oysa, "lay" sadece sebep-sonuç bildiren yüklemdir. Oysa, burada iki eylem vardır. Birincisi, Kleopatra'nın çöküş yaşaması, ikincisi de bunun birilerine olan güveni nedeniyle olmuş olmasıdır. Gerisi, güvendiği kişilerin kimler olduğunu anlatmaktadır. Bu örnek üzerinde düşünerek sözlü çeviri sırasında kulağımıza gelen uzun sözcelerin veya ekrana yansıtılan bir paragrafın çevirisinde yapıya değil, aslında ne dendiğine bakılarak çevirinin yapılması çevirmene kolaylık sağlar. Örneğin, en basit ifadeyle "Kleopatra bir çöküş yaşadı. Bunun temel nedeni, Roma dünyasından bazı kaypak insanlara safça güvenmesiydi; bu insanlar, Roman dünyasının politikacılarıydı" şeklinde bir çeviri de mümkündür ve hem çevirmeni zorlamazhem de dinleyiciler daha rahat anlar.

Söylem çözümlemesinde bir diğer konu da "Sözeylemler (Speech Act)" konusudur. İletişimde sözcelerimizi oluşturan sözcüklerin sözlük anlamlarından ziyade, bu sözcelerin "işlevleri", yani neden ve neyi ifade etmek üzere söylendikleridir. İletişimde bir ilk söyleyenin söylediği söz vardır ve buna edimsöz (illocution) denilir. Bir de ona karşılık veren kişi ve sözün karşılığı vardır. Bu yanıta da etkisöz (perlocution) denilir. Edimsözler, söylenen sözcükler ne olursa olsun işlevleriyle ifade edilir. Örneğin, A kişisi "karnım acıktı" dediği zaman, bu sözce işlevi itibariyle farklı işlevlerde olabilir. a) Gerçekten sadece karnının acıktığını ifade ediyordur. O zaman bu bir bildirim sözcesidir; b) "teneffüs verelim mi?". Bu bir rica sözcesidir. Rica mı yoksa öneri sözcesi mi olduğunu, kim kime hangi durumda veya hangi geçmiş yaşantılarla söylediğine bakılarak karar verilir. c) "yine yemek yapmadın değil mi?" bir itham veya eleştiri sözcesi olabildiği gibi, aç kalacağına dair telaş ve üzüntü bildirme sözcesi de olabilir. Dolayısıyla, söylenen sözcenin işlevine dikkat ederek ve bu işleve nasıl bir yanıt geleceği konusunda dikkatli olarak çeviri yapılması gerekir. Türkçe ve İngilizce farklı sözdizimine sahip dillerde anında tepki zamanı daha dikkatli olmak gerekir. Konuşmacı saygı duruşuna davet edecekse, Türkçede yüklemin sona geldiği ve kimler için saygı duruşu gerektiği bölümü uzunsa, çevirmen aynı sözdizilimine uyarsa izleyicinin ayağa kalkmasını söylediği bölüm konuşmacınınkinden uzun olabilir. O durumda saygı duruşuna kalkmalarını ifade ettiği bölümü başa alabilir, böylece tam zamanında edim yerine gelmiş olur, yoksa saygı duruşu veya İstiklal Marşı başlar izleyiciler sonra kalkmaya başlarlar. Aynı durum konuşmacı bir konuda "evet" diyenlerin ellerini görmek ister. Çevirmenin işlevsel çeviri yaparak onların harekete geçme zamanını gözetmesi gerekir. Bu örnekler de çevirinin işlevsel olabilmesi için gereken psikolinguistik boyutun önemini ortaya koymaktadır.

2.3. Biliş yaklaşımları boyutu

Yukarıda da ifade ettiğim gibi bu boyutun varlığını önce, bilimsel makalelerden okuyarak değil, bizzat çeviri kabininde doğallığımla yaptığım bir şeyi kendimde sorgulayarak keşfettim. Bazen salonda konferansı izleyen izleyicilerden kulaklıklı olanları, kabinde rahat görebilmek için ayağa kalkıp izleme

davranışı gösteriyordum. Bu şekilde dikkatim, yapmakta olduğum çevirinin yanısıra izleyicilere de yöneliyordu ve çeviriyi yaparken ses tonumu vurgulu yapıp, onlara "anlatma gayreti" ile çeviri yaparken, onların daha az çabayla anlamalarını sağlamayı hedefliyordum. Daha sonra fark ettim ki, onları izlerken ben aslında onlardan çevirimin anlaşılabilirliği konusunda bilgi de ediniyordum. Bir espriye verdikleri tepkiyi veya içlerinden tastikledikleri bir fikri başlarını sallayarak izlediklerini gözlemlemek çok hoş bir duyguyduveya tersi de olabilir, anlamadıkları bir şey olduğunda, örneğin, bir keresinde izlediğim izleyici çeviriyi dinlerken bir ismi kaçırdı; yandaki arkadaşının notlarına bakmak için eğilmişti, bunu farkedince ben, bir sonraki cümlede, örtük özne kullanıldığı yerde, kişinin ismini ekleyerek "Sayın Layer buna itiraz etti" şeklinde çevirme yoluna gitmiştim. Buna benzer daha birçok örnek yaşayınca anladım ki, zihnimiz çevremizle etkileşim içinde. Bunu öğrencilerime anlatır ve derslerimde öğretir oldum. Daha sonra alanyazınında bu yaptığımın bilimsel araştırma konularında var olduğunu görünce çok heyecanlandım. Bu örnek, alanda bizzat konferans çevirmenliği yaparak deneyim geçirmenin öneminin çok yönlü ve çok fazla olduğunu da ortaya koymaktadır.

Alanyazınında, bilgi-işlemleme basamaklarının anlatıldığı akış şemalarına ek olarak, zihnin dış dünyayla ilişki ve etkileşimini anlatan yaklaşımlarda gittikçe yeni bakış açılarıyla çeşitlenmiştir. Loughlin (2010) çalışmasında zihine yeni bakış olarak uzantılanmış (yayılmış) zihin ve bedenlenmiş zihinden bahsetmektedir. Bu çeşitlenme yıllarında ben de kendini gözlemleyerek konferans çevirmenliği yapan bir öğretim üyesi olarak, değişimleri önce deneyimleyerek sonra inceleyerek eğitim ve akademik çalışmalarımı yönlendirdim. Örneğin, 1990'lı yıllarda konferans çevirmenliğine gittiğimde sunumlar genellikle daktiloyla veya el yazısıyla yazılmış uzun metinler şeklindeydi ve konuşmacı bunlardan okuyarak sunum yapıyordu. Sonra tepegöz ile yansıtma sistemi çıktı. Asetat denilen saydam sayfalara tahta kalemiyle metni yazıp kürsüden okuyorlardı. Göz-izleme cihazının varlığını bilmeden, kendimi izleyerek, kabinde yazılı metinden sözlü çeviri yöntemini geliştirmiştim ve sınıfta öğrencilerime bu yöntemimi öğretmeye çalışıyordum. Yüksek lisans tezini "sözlü çeviride göz hareketini izleme (eye-tracking)" üzerinde benimle yapan öğrencim Kumcu (2020), zihin türleri üzerine de çalışmalar yapmıştır; onun da çalışmasında özetlediği gibi, uzantılanmış zihin (extended mind), zihnin beyin içindeki bilgi-işlemsel akış ile açıklanan boyutunu dış dünyaya doğru yayılarak, uzantılayarak işlemleme alanına dış dünyayı da katar. Gömülü-bedenlenmiş biliş (embedded-embodied mind), duyularımızın, duygularımızın, algılarımızın, içgörüsel farkındalığımızın da zihin işlemlemeye katkı sağladığını ortaya koyar. Çevirmenler kabinde iki kişi otururlar. Kabinde mutlaka kâğıt, kalem olması gerektiğini vurgularız çünkü çevirmenler kimi zaman yardımlaşmaya gereksinim duyar. Örneğin, sayılar geçiyorsa, bunları kâğıda yazarak çevirisine devam edebilir; sayılara sıra geldiğinde kâğıda bakarak yardım alabilir. Aynı şekilde kabin arkadaşı da kâğıda sorun yaratacak ne varsa yazarak çevirmene yardım edebilir. Dağıtık biliş (distributed mind), dış dünya ile farklı düzeylerdeki etkileşimi içine alan bir biliş halini ifade eder. Çevirmen, aynı anda gelişen çok şeye maruz kalır ve hepsinin neredeyse aynı anda süreçte işlemlenmesi gerekir. Multitasking dediğimiz çoklugörev stratejileri tam da bunun için gereklidir.

Günümüz teknolojik gelişmeleri, işimizi kolaylaştırmayı hedeflerken bunları kullanabilmek gittikçe daha karmaşık sistemlerle başa çıkmamızı gerektiriyor. Örneğin, yüksek lisans öğrencim olanÜnlü (2023), ardıl çeviri için "SightTerp" ismini verdiği bir web tabanlı bir yazılım geliştirdi. Bu çalışma, dijital not alma, otomatik konuşma tanıma, gerçek zamanlı konuşmaçevirisi, isimlendirilmiş varlık adı algılama/vurgulama ve otomatik bölümleme gibi özellikleri işekoşarak akıcılık; yanlış başlamalar, duraklama, kelime tekrarları, hatalı kelime kullanımı ve tamamlanmamış cümleler kapsamında çevirmene yardım etmeyi amaçlamıştır. Ardıl çeviri zaten başlıbaşına çoklu faktörünkontrol altında tutulmasını sağlarken, özellikle bellek için yararlı olacağı düşünülenbu bilgisayar destekli aracı kullanarak çeviri yapmak, tam da dağıtık bilişin etkililikle işlevini gerektirmektedir.

Sonuç

Bu konuşmada konferans çevirmenliği eğitiminin sosyopsikolinguistik boyutu kapsamında düzgün sosyal ilişkilerin tesisi ile mesleki başarı arasında bağlantı olduğu üzerinde duruldu. Sık karşılaşılan ve dikkat edilmezse sorun yaratabilecek durumlara olası çözümler önerildi. Sosyal boyut, çevirmen talebinde bulunan taraf, konuşmacı ve çevirmen arasında başarılı bir çeviri süreci için gereken anlayış, yardımlaşma ve dayanışmayı içerir. Konferans çevirmenliğinin çeviri sürecinde çok önemli bir yeri olan psikolinguistik işlemlemesüreci, zihin ve söylem boyutlarında ele alındı. Zihinsel süreçlere iki boyutta yaklaşıldı. Birincisi, ilk çalışmaları oluşturan kısa ve uzun süreli bellek çalışmaları, beyin çalışmaları ilerledikçe ortaya çıkan çalışma belleğinin işlevleri ve bilimin o zamanki gelişmişliğinde ortaya çıkan bilgi-işlemleme modelleri, hipotetik akış şemaları. İkincisi ise, zihnin sadece kafatası içinde kapalı bir alanda çalışan bir sistem olmadığının, dış çevreyle etkileşim halinde çalıştığının fark edilmesi ile gittikçe gelişen zihin türleri. Örneğin, zihnin dış çevreye doğru uzanıp yayılmasını tarif eden "uzantılanmış/yayılmış zihin (extended mind)", çeviri kabininde zihinde yığılma nedeniyle çevirinin aksamaması için çevirmenin sayı, isim gibi unutulma durumunda olan bilgileri not alması, kabin partnerinin kendisine nadir kullanılan bir sözcüğü diğer dilden yazarak yardım etmesi sırasında, dışa aktarılan o sözcük, zihnin dış dünya ile ilişkide olmasını tarif eder. Bu açıdan farklı boyutlara değinen benzer zihin tanımları, yapılan çalışmalarla çeşitlenmiştir. Gömülü-bedenlenmiş biliş, (embedded-embodied mind), zihnimizin dış çevreden aldığımız duyusal ve algısal girdilere açık olduğunu ve içgörüsel farkındalığımızın da zihnimizin çok daha nitelikli çalışmasını sağladığını, bunun da daha etkin bir zihinsel işlemlemeyi beraberinde getirdiğini ortaya koyar. Dağıtık biliş (distributed mind) denilen zihin türü ise, çok daha geniş bir çevresel alanda ve karmaşık işlemleri kapsayan zihinsel işlemlemelerden bahseder. Psikolinguistik yaklaşımın dil ve söylem boyutunda, karşımıza çok çıkan "Grice'ın Maximleri" diye bilinen Bildirişim Sezdirimleri Kuramı, dinleyici açısından bakıldığında aslında konuşucunun konuşurken kendini ele verişlerini anlatır. Çevirmen bunları çok iyi bilirse, konuşmanın içindeki asıl niyeti veya ne demek istediğini belirleyebilir. Söylem çözümlemesinde, bir diğer kuram Sözeylemler Kuramıdır. Konuşma sırasında aynı sözce, duruma göre bir tehdit, bir kutlama, bir sorgulama olabilir. Kintsch ve Keenan (1973) ise, ortaya attığı önerme çözümlemesi ile konuşucunun söylem seçimine analitik bir bakış açısıyla bakıp cümleyi oluşturan sözcüklerin işlevlerini belirleyebilmemizi ve çözümleme yapabilmemizi sağlar.

Gerek iyi bir konferans çevirmeni gerekse konferans çevirmenliği eğitmeni olmak bu bilgilerden daha öte bunların içinde olmayı, çok çalışmayı ve kendini yaşamdan sakınmamayı, üşenmeden, korkmadan çalışmayı gerektirir. Konferans çevirmenliği verecek eğitmenin kendisi konferans çevirmenliği yapmıyorsa, kitaplardan okuyarak bu mesleğe insan yetiştiremez. Her zorlu adım bir göze alıştır. Slovakya'nın Nitra Üniversitesinde 2018 yılında düzenlenen bir çeviri konferansında Sözlü çeviri oturumunda, alanımızda çok iyi tanınan bir professor ve konferans çevirmeni olan Daniel Gile, keynote konuşmacıydı. Konuşmasında, alanımızın neden üniversitelerde yeterince gelişmediği konusunu anlatıyordu. Birkaç konu üzerinde durdu ve şöyle dedi: "1) Konferans çevirmenliği eğitmenleri, önce kendileri bu mesleği tanımalılar. Konferans çevirmenliği yapmayan bir çeviri eğitmeni, kitaplardan okuyarak eğitim veremez. Uygulamalı meslek eğitimi, ancak uygulama yapan eğitmen tarafından verilebilir. Üniversitelerde akademisyen olan eğitmenler genel olarak piyasada konferans çevirmeni olarak çalışmıyorlar. Amabunu yapan biri var. Türkiye'de, (eliyle göstererek) Prof. Dr. Aymil Doğan. 2) Konferans çevirmenliği disiplinler arası bilgi gerektiren bir branştır. Genelde gördüğümüz, bu dersi yüklenen eğitmenlerimiz çeviri alanı dışına çıkmayıp, ilgili diğer branşları dikkate almıyorlar. Oysa, konferans çevirmenliği hem çalışma alanı çok geniş bir alan, hem hizmet verilen alanlar kapsamında gereken bilgiler ve deneyimler önemli, hem de destek alınabilecek diğer alanlardaki konuların daalanımızla bağlantısının dikkate alınması gerekir, ne yazık ki, genelde kaçınılıyor. Ama bunu yapan biri var. Türkiye'de. (Eliyle göstererek) Prof. Dr. Aymil Doğan." Ve diğer maddeleri de aynı üsluplaismini söyleyerek ve beni göstererek anlattı. Kısaca şunlar üzerinde durdu: 3) Öğrenciler konferans salonlarında gözlemle ve uygun yer ve zamanda çeviri sürecini bizzat deneyimleyerek

öğrenirler. Öğrencilerin, mutlaka o ortamlara götürülmesi lazım.4) Konferans çevirmenliği eğitmenliği, destek branşlarda eğitimleri gerektirir; eğitmenler ilgili branşlarda kendilerini geliştirebilirler. 5) Üniversite sistemi eğitmenlere bu faaliyetler için destek olmalı hem öğrencilerin hem eğitmenlerin işlerini kolaylamalı. Bu destekler için eğitmenler de çaba göstermeli. Akademik yükselme kriterlerine çevirmenlik uygulaması için puan konulabilir; ders saatleri, konferansa gidebilmelerine uygun ayarlanabilir, okul dışı etkinlik izni verilebilmeli". Bu maddeler, sadece hatırlayabildiklerim. En sonda da "dünyada en başarılı konferans çevirmenliği akademisyen ve eğitmenleri" diye 9 kişinin ismini ekrana yansıttı. Aralarında benim ismim de vardı.

Doğallığımla, öğrenme heyecanım, öğrencilerimi yetiştirme sorumluluğum, araştırmalarla sorularıma yanıt bulma yönündeki merakımile öğretim üyeliğinde 46 yılım, mütercim tercümanlık alanında ise 36 yılım geçti. Doyamadığım gibi daha da heyecan duyuyorum her üç alanda da: 1) Akademik çalışma, 2) Öğrendiklerimi çeviri yaparak deneyimleme ve öğrendiklerimi akademik çalışmalara ve öğrencilerimin eğitimine aktarma. 3) Piyasada çeşitli sözlü çeviri türlerinde ve konferanslarda çevirmenlik yaparak süreci bizzat deneyimleme.

Son zamanlarda üniversitedeki öğretim üyelerinin çalışma alanlarında yapılan bir "ikili ayırım" var. Öğretim üyeleri 1) Araştırmacı, 2) Eğitmen olarak ayrılmaktalar. Biri diğerini engellemesin diye yapılan bu ayırım konferans çevirmenliği ve diğer sözlü çeviri alanları için geçerli değildir bence. Çünkü sözlü çeviri uygulamada öğrenilecek bir alandır. Uygulama deneyimi olmayanların akademik çalışmaları süreci yeterince açıklayıcı olamaz. Ayrıca, öğretim üyesinin az sayıda olduğu gerçeğinden hareketle, eğitimde de yaşamadan yeterli yönlendirmeler yapılamaz.

Kaynakça

Atkinson, R. C., & Shiffrin, R. M. (1968). Human Memory: A Proposed System and its Control Processes1. İçinde K. W. Spence & J. T. Spence (Ed.), *Psychology of Learning and Motivation* (C. 2, ss. 89-195). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60422-3

Baddeley, A. D., & Hitch, G. J. (1994). Developments in the concept of working memory. *Neuropsychology*, *8*(4), 485-493. https://doi.org/10.1037/0894-4105.8.4.485

Doğan, A. (2017). Simültane Tıp Çevirisi Eğitiminde Bellek Destekleyici Anahtar Sözcük Yönteminin Etkililik Derecesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*, 165-171.

Gile, D. (1995). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing Company.

Gile, D. (2000). Issues in Interdisciplinary Research into Conference Interpreting. Içinde B. Englund Dimitrova & K. Hyltenstam (Ed.), *Language Processing and Simultaneous Interpreting: Interdisciplinary perspectives* (ss. 89-100). John Benjamins Publishing Company.

Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. Içinde P. Cole & J. Morgen (Ed.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (ss. 41-58). Elsevier.

James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. Henry Holt.

Kintsch, W., & Keenan, J. (1973). Reading rate and retention as a function of the number of propositions in the base structure of sentences. *Cognitive Psychology*, *5*(3), 257-274. https://doi.org/10.1016/0010-0285(73)90036-4.

Kumcu, A. (2020). Konferans Salonunda Dağıtık Biliş: Andaş Çeviri Sürecine Yeni Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *37*(1), Article 1. https://doi.org/10.32600/huefd.621553

Logie, R. H. (1995). *Visuo-spatial working memory*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Loughlin, V. (2010). *Mark Rowlands: The new science of the mind: from extended mind to embodied phenomenology*. MIT Press, Bradford Books, ISBN 978-0-262- 01455-7.

Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, *63*(2), 81-97. https://doi.org/10.1037/h0043158

Moser, B. (1978). Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and its Practical Application. Içinde D. Gerver & H. W. Sinaiko (Ed.), *Language Interpretation and Communication* (ss. 353-368). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-9077-4_31

Seleskovitch, D. (1968). *L'interprete dans les conferences internationales.* Minard Lettres Modernes.

Setton, R. (1999). Simultaneous Interpretation. Içinde *Btl.28*. John Benjamins Publishing Company.

Ünlü, C. (2023). *Automatic Speech Recognition in Consecutive Interpreter Workstation: Computer-Aided Interpreting Tool 'Sight-Terp'* [Unpublished Master Thesis]. Hacettepe University.

Vester, F. (2000). *Düşünmek, Öğrenmek, Unutmak-Öğrenme Kapasitenizi Nasıl Artırabilirsiniz?* (A. Arıtan, Çev.). Arıtan Yayınevi.

Uzmanlaşmış Çeviri Derslerinde Veriye Dayalı Öğrenme: Çevresel Alana Odaklanma

Katrin Herget [1]

Öz

Küreselleşmiş bir dünyada, çevresel, tıbbi, hukuki ve teknik gibi uzmanlaşmış alanlar içinde kesin ve bağlama duyarlı iletişim ihtiyacı önemli ölçüde artmıştır. Bu çalışma, Almanca-Portekizce dil çifti ve çevresel alan metinleri üzerine odaklanarak, Derlem Veritabanı (CCDB) ve Sketch Engine gibi iki korpus tabanlı aracın uzmanlaşmış çeviri eğitimine entegrasyonunu araştırmaktadır. Araştırmanın temel amacı, öğrencilerin kolokasyon desenlerini analiz etmelerine ve alan-özgü çeviri görevleri için gerekli bağlamsal ve semantik ilişkileri daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktır. CCDB, detaylı kolokasyon profilleri sağlayarak öğrencilerin otantik dil verilerindeki kelime kombinasyonlarını incelemelerine olanak tanır. Sketch Engine ise korpus derlemesi, analizi ve diller arası karşılaştırmalar için işlevsel bir araç sunar. Araştırma, öğrencilerin korpus derlemeleri yapacağı, anahtar kelimeleri çıkaracağı ve diller arası karşılaştırmalar gerçekleştireceği uygulamalı sınıf projeleri içeren tanımlayıcı bir yaklaşım benimser. Biyoçeşitlilik ve sürdürülebilirlik gibi çevresel metinlerle çalışarak öğrenciler, karmaşık dil yapıları ile başa çıkma konusunda pratik deneyim kazanırlar. Bu süreç, öğrencilerin düşünmelerini teşvik eden ve analitik yeteneklerini pekiştiren portfolio tabanlı değerlendirmelerle desteklenir. Uygulanan uygulamalı metodoloji, teknoloji destekli öğrenme stratejileriyle uyumludur ve korpus tabanlı araçların pedagojik kullanımına katkıda bulunarak, diğer alanlar ve dil çiftleri için aktarılabilir uygulamalar sunar.

Anahtar sözcükler: veriye dayalı öğrenme, uzmanlaşmış çeviri, korpus dilbilimi, çevresel alan metinleri, Almanca-Portekizce.

Data-Driven Learning in Specialized Translation classes: Focusing on the Environmental Domain

Abstract

In a globalized world, the need for precise and context-aware communication in specialized domains such as environmental, medical, legal, and technical fields has grown significantly. This study explores the integration of two corpus-based tools - the Collocation Database (CCDB) and Sketch Engine - into specialized translation training, focusing on the German-Portuguese language pair and environmental domain texts. The primary objective is to help students analyze collocation patterns and develop a better understanding of contextual and semantic relationships essential for domain-specific translation tasks. The research employs a descriptive approach with hands-on classroom projects, where students compile corpora, extract keywords, and perform cross-linguistic comparisons using environmental texts. The methodology is supported by portfolio-based assessments that encourage reflection and reinforce analytical skills. The CCDB provides detailed collocation profiles, enabling students to examine word combinations in authentic language data. Complementing this, Sketch Engine facilitates corpus compilation, analysis, and cross-linguistic comparisons. Key contributions include demonstrating the effectiveness of data-driven learning in translation education and how corpus tools can enhance linguistic competence. The hands-on methodology aligns with technology-enhanced learning strategies and contributes to the pedagogical use of corpus-based tools, offering transferable practices for other domains and language pairs.

Keywords: data-driven learning, specialized translation, corpus linguistics, environmental domain texts, German-Portuguese.

Introduction

In today's globalized world, the demand for precise, contextually aware communication within specialized domains has grown significantly. This necessity is particularly pronounced in fields such as medical, legal, technical, or even, environmental discourse, where effective communication requires not only linguistic proficiency but also an understanding of domain-specific discourse. To meet these challenges, specialized translation class preparation must integrate tools that support comprehensive language analysis and cross-linguistic understanding.

This study explores the integration of two corpus-based resources—the Cooccurrence Database (CCDB), created by Keibel and Belica (2007) for detailed collocation profiles, and Sketch Engine, a versatile corpus tool developed by Kilgarriff et al. (2014) that allows the compilations and analysis of

[1] Assistant Professor, University of Aveiro, Department of Languages and Cultures/Centre of Languages, Literature and Cultures, e-mail: kherget@ua.pt, ORCID: 0000-0001-7510-1779.

authentic language data. The focus of this study is on enhancing students' lexical-semantic knowledge within the German-Portuguese language pair, particularly in relation to texts from the environmental domain. These tools enable students to engage in data-driven learning (DDL) (Boulton, 2017), allowing them to explore authentic language data and develop an understanding of complex linguistic structures.

CCDB's capacity to produce comprehensive collocation profiles helps students identifying "collocations around a given word as a hierarchical cluster tree, visualising the increasingly fine-grained collocation structure" (Keibel & Belica, 2007, p. 1). This deeper understanding is crucial for studying the contextual and semantic links that are critical for developing a specialist communication competence. Sketch Engine complements this by enabling comparative cross-linguistic analysis, essential for developing an awareness of both source and target language contexts.

This approach is framed within a broader pedagogical strategy that emphasizes technology-enhanced learning. By introducing students to data-driven methods, we aim to prepare them for the complexities of domain-specific texts and align educational practices with current technological advancements impacting the translation industry.

The descriptive study contributes to the ongoing discussion on the use of technology in translation preparation by demonstrating practical applications of CCDB and Sketch Engine, supported by portfolio-based assessments to evaluate their effectiveness.

1. The Language Industry

The translation industry is experiencing substantial changes driven by the growing influence of artificial intelligence (AI). While AI is often seen as a transformative force that reshapes work-flows and the role of human translators, industry reports, such as the Nimdzi Report (2024), indicate a sustained and increasing demand for translation specialists, including translators and linguistic consultants.

The translation industry has shown remarkable adaptability and resilience in the face of rapid technological evolution. According to Nimdzi (2024), a market research and consulting firm, the integration of new AI technologies into localization processes has been a gradual development that complements rather than disrupts existing systems (Nimdzi, 2024). This trend underscores that AI has primarily enhanced workflows, supporting both current technologies and human expertise instead of replacing them entirely. Such findings reinforce the role of AI as a supportive tool that improves efficiency, augmenting the work of human translators.

Figure 1: The language industry (Nimdzi, 2024).

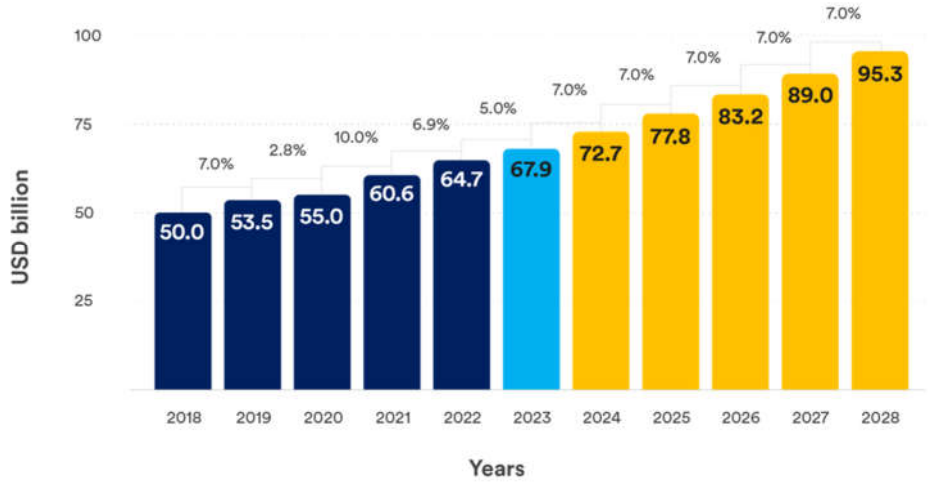

From 2018 to 2023, market growth data has demonstrated this resilience, and forecasts for 2024 to 2028 predict continued expansion. This trend reflects an environment where skilled human translators remain indispensable, even as AI and machine learning tools evolve. The symbiotic relationship between advanced technology and human capability is essential to the sustained growth of the translation field.

Nimdzi's report (2024) also identifies the key sectors where language service providers (LSPs) are most active. Leading this list are the Technology, IT & Software, Life Sciences, and Financial and Legal services sectors. However, there is a notable shift toward environmental sustainability, with industries related to Environmental Science, Sustainability, and Green Technology experiencing an increase in demand for specialized translation services. This shift aligns with the global emphasis on eco-conscious practices and the rising need for translators who possess both linguistic proficiency and domain-specific knowledge in environmental topics.

These developments emphasize a crucial point: while technological advancements are shaping the future of translation, the demand for domain-specific expertise and human translators remains high.

2. Integrating FOSS and proprietary tools for database exploration

Integrating tools like the CCDB into Translation classes serves multiple educational objectives, one of which is the promotion of Free and Open Source Software (FOSS). The use of FOSS in academic settings is essential as it provides cost-effective, accessible resources that align with professional practices. This approach not only supports practical knowledge-building but also encourages students to engage with technology critically and creatively.

The Collocation Database (CCDB), developed at the Institute for the German Language (IDS) in Mannheim in 2001, is particularly valuable for students of Translation and Languages for Specific Purposes (Herget, 2024). The CCDB facilitates collocation analysis, revealing how words combine in natural language. This tool's co-occurrence analysis identifies significant patterns by examining the distribution of word combinations across extensive corpora. By employing statistical analysis and clustering techniques, students can study the immediate contexts of specific focus words, gaining a profound understanding of how these words function and relate to others in specialized texts. Such insights are crucial for producing precise and contextually relevant translations.

Figure 2: Landing page of CCDB.

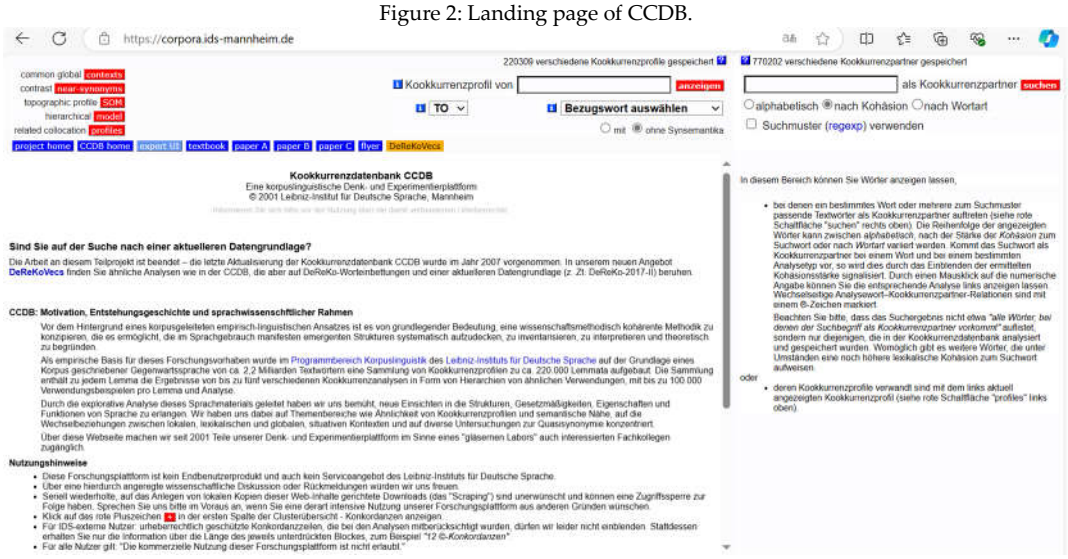

Integrating the Collocation Database (CCDB) into Specialized Translation classes supports the educational goal of promoting the use of Free and Open Source Software (FOSS). Using FOSS tools in academic environments provides students with cost-effective and powerful resources that mirror the tools used by professionals in the translation industry. This approach fosters a deeper understanding of freely available technology, equipping students with skills applicable in real-world translation tasks without financial barriers.

The CCDB, developed at the Institute for the German Language (IDS) in Mannheim in 2001, stands out for its comprehensive collocation analysis. Its ability to generate detailed collocation profiles through co-occurrence analysis helps students identify significant patterns of word usage across extensive corpora. By examining statistical relationships and clustering word combinations, students gain insights into the immediate context and usage nuances of terms, which is crucial for domain-specific translation work.

While CCDB is a FOSS tool that aligns with educational values promoting open-source software, Sketch Engine represents a different category. Sketch Engine, available through institutional licenses, is a proprietary tool known for its extensive functionality in corpus management and analysis. It provides access to a wide range of pre-existing corpora and the ability to create custom datasets. One of its standout features, Word Sketch, maps grammatical relationships and syntactic patterns.

Figure 3: Word Sketch analysis

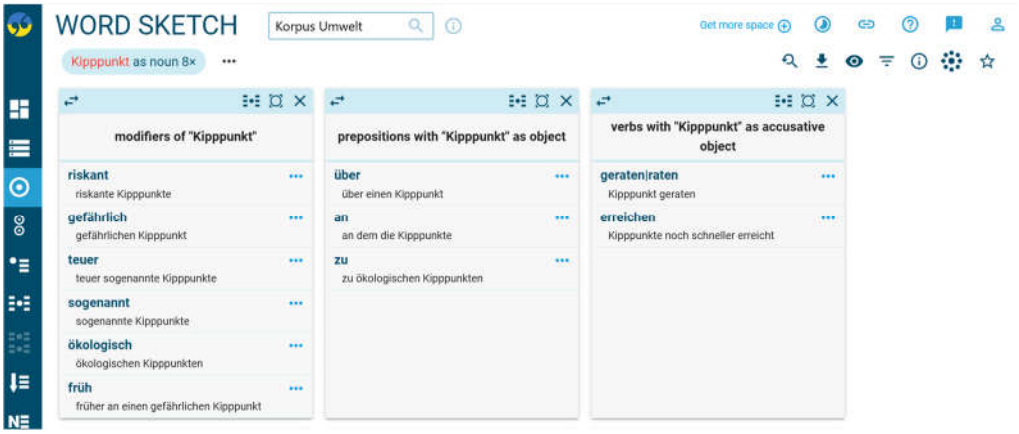

The Word Sketch shown in Figure 3 provides a detailed graphical representation of the linguistic features and usage patterns associated with the German word *Kippunkt* (*tipping point*). The left column lists modifiers that commonly occur with *Kippunkt*, such as *riskant* (*risky*), *gefährlich* (*dangerous*), and *früh* (*early*). The middle column shows prepositions that are used with *Kippunkt* as the object, including *über* (*abo*ut) and *at* (*at*/*to*). The right column lists verbs that take *Kippunkt* as the accusative object, for example *erreichen* (*to reach*) and *überschreiten* (*to exceed*).

Although Sketch Engine is not open source, its inclusion in translation training complements the use of FOSS tools like CCDB by offering a richer set of features that support comprehensive corpus analysis.

3. Data-driven learning and comparable corpora

Data-driven learning "reflects a usage-based, exemplar-driven approach to language learning, as well as general constructivist, discovery-based learning in education more broadly" (Boulton, 2021, p. 9). According to the author, this aligns with research showing the benefits of chunking, where language relies on ready-made phrases and patterns instead of building sentences from scratch. This reduces mental effort and makes communication easier. Corino & Onesti (2019), calim that through data-driven learning "learners can discover grammatical patterns, word meanings or other aspects of language through searching linguistic data and investigating large amounts of authentic language" (p. 2). Instead of relying solely on explicit instruction, learners engage with real-world examples, often using concordance tools to analyze word combinations, structures, and contexts. This method emphasizes learner autonomy, promotes inductive reasoning, and is particularly effective for developing skills such as vocabulary acquisition, grammar understanding, and collocation awareness.

The principles of data-driven learning, particularly its focus on autonomy and discovery through authentic linguistic data, also underpin the effective use of corpora in translation training. While DDL emphasizes the acquisition of linguistic knowledge and patterns, specialized resources like comparable corpora extend these principles to the training of future translators, where understanding cross-linguistic and cultural variation is vital.

Research into the use of corpora in Translation Studies has become a cornerstone of the field, particularly with advancements in Natural Language Processing (NLP). Within this context, comparable corpora have emerged as critical resources due to their role in providing authentic, non-translated texts across multiple languages. Such corpora are essential for grasping how different languages convey similar concepts. Comparable corpora are collections of texts in two or more languages that cover similar content, genres, and subject matter but are not direct translations of each other. This characteristic sets them apart from parallel corpora, which consist of source texts paired with their translations. The unique value of comparable corpora lies in their ability to offer insights into

how different languages independently articulate similar ideas and topics. Mikhailov and Cooper (2016, p. 217) describe comparable corpora as "text collections that were compiled on the same principles (size of the collections, size of the samples, topics covered, chronological period, etc.) in different languages, or different variants of the same language." For instance, a comparable corpus could include texts on atomic energy in both French and Spanish or variations of German texts from Germany, Austria, and Switzerland. These compilations enable a comprehensive understanding of how specific topics are approached in different linguistic and cultural contexts, highlighting variations in terminology, tone, and discourse practices.

4. Classroom project design

This classroom project involved eight Master's students from specialized translation classes in a hands-on, data-driven exercise focused on texts from the environmental domain. The aim was to deepen their understanding of specialized discourse through practical corpus analysis. According to Boulton (2017, p. 2)

> [u]sing the power of computer software, learners can query large collections of texts relevant to their needs, looking at frequencies and distributions and multiple occurrences of target items in context. This essentially constructivist, inductive approach means they can then reach their own conclusions that are meaningful to them individually, and the cognitive processing should lead to longer retention than simply "being taught".

In this project, students were trained to create and analyze corpora using Sketch Engine, performing keyword extraction, concordance searches, and co-occurrence analyses to study specialized language in environmental discourse. For the classroom project, students were provided with a domain-specific text titled *"Globale Biodiversität in der Krise – Was können Deutschland und die EU dagegen tun?"* (Drenckhahn, D. et al., 2020), published by Leopoldina, Nationale Akademie der Wissenschaften. This scholarly article addresses the critical issue of global biodiversity loss and explores possible actions that Germany and the European Union can take to mitigate the crisis. The article is particularly relevant for discussions on environmental policy and conservation strategies, making it an ideal choice for a specialized translation exercise.

After reading the article, students were tasked with creating a corpus using Sketch Engine. They imported the scientific paper into Sketch Engine and set up a new corpus for analysis. The goal was to allow students to analyze the text in its original German, using corpus tools to explore language usage and examine how specific structures are employed in the context of environmental conservation and policy.

The compiled corpus included the following statistics:

- Tokens: 83,335
- Words: 55,920
- Sentences: 1,964

These statistics provide an overview of the text's complexity and the scope of linguistic analysis that students could undertake.
After compiling the corpus, the next step involved extracting keywords from the text using Sketch Engine's Keywords extraction tool. This tool enabled students to identify the most frequent and significant focus words, as shown in Figure 4.

Figure 4: Keyword extraction in Sketch Engine

	Item	Frequency (focus)	Frequency (reference)	Relative frequency (focus)	Relative frequency (reference)	Score
2	Biodiversität	232	53443	2783,94434	2,54495	785,61
3	Biodiversitätskrise	63	345	755,98486	0,01643	744,75
4	Grasland	74	8456	887,98224	0,40267	633,78
5	Landnutzung	59	13051	707,98584	0,62149	437,24
6	Biodiversitätsverlust	29	1120	347,99304	0,05333	331,32
7	Biodiversitätsschutz	25	665	299,99399	0,03167	291,76
8	Ökosystemleistung	28	3508	335,99329	0,16705	288,76
9	Gigatonne	25	2505	299,99399	0,11929	268,92
10	Quadratkilometer	106	80285	1271,97461	3,82317	263,93
11	Landfläche	30	11535	359,9928	0,5493	233
12	Feuchtgebiet	34	21785	407,99185	1,0374	200,74
13	Ökosystemfunktion	17	714	203,99593	0,034	198,26
14	Agrarfläche	19	4395	227,99544	0,20929	189,36
15	Tierprodukt	19	5809	227,99544	0,27662	179,38
16	Ökosystem	87	104532	1043,97913	4,97781	174,81
17	Eutrophierung	16	3536	191,99615	0,16838	165,18
18	Ökoregion	14	1026	167,99664	0,04886	161,12
19	Schutzgebiet	51	59019	611,98773	2,81048	160,87

Building on the keyword extraction, students selected a subset of the most frequent terms for concordance analysis. This step allowed them to explore in-context-use throughout the text. By analysing the surrounding collocates, students were able to uncover the contextual meaning of each focus word and its role in the broader discourse.

For example, analyzing *Biodiversität* (*biodiversity*) in various contexts within the article revealed how it is framed in relation to other keywords such as *Klimawandel* (*climate change*), and *Nachhaltigkeit* (*sustainability*).

Figure 5: Concordance Analysis of *Biodiversität*

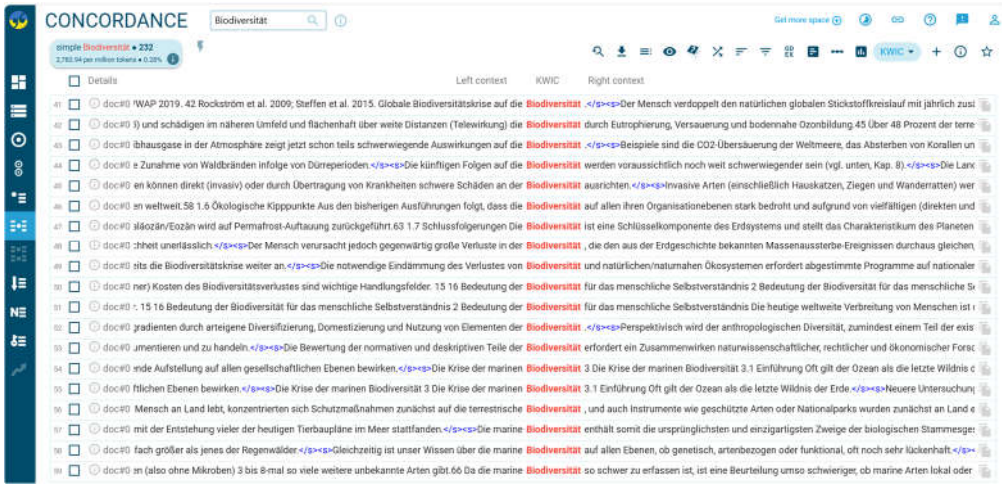

This method not only facilitated a better understanding of the source text but also equipped students with essential tools for handling complex, domain-specific texts in future translation tasks. The frequent appearance of *Biodiversität* in contexts emphasizing its environmental significance, the threats posed by human activities, and the challenges of mitigation underscored the term's critical importance within the discourse.

In the subsequent phase of the project, students used the CCDB to deepen their semantic understanding of the extracted keywords. This tool allowed them to analyze specific linguistic contexts more comprehensively. By employing the Self-Organizing Map (SOM) feature in the CCDB (Keibel & Belica, 2007), students visualized the semantic proximity of focal words. The SOM grouped terms based on how frequently they co-occurred in similar contexts, as illustrated in Figure 6.

Figure 6: SOM Analysis for *Biodiversität*

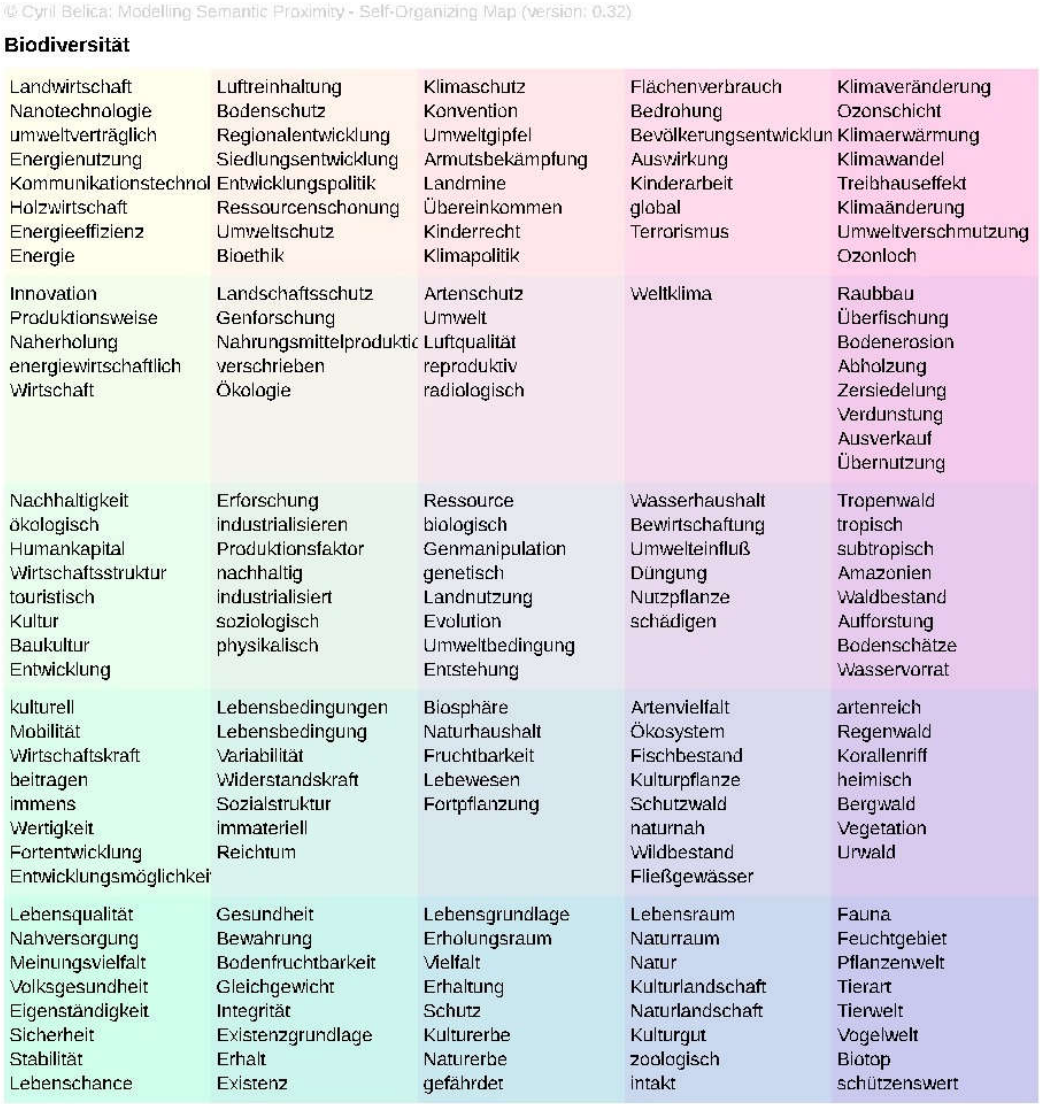

The generated SOM provided a comprehensive overview of thematic clusters associated with *Biodiversität*. The map clusters keywords based on their semantic proximity, enabling students to visualize the conceptual relationships between them. The SOM reveals distinct but interconnected clusters that are linked to environmental sustainability, technological innovation, global development, and social equity. Each cluster represents a key aspect of the larger system, which helped students identify and understand the broader thematic framework in which *Biodiversität* is situated, facilitating a more holistic view of its usage.

Next, students generated a semantic proximity model comparing two keywords, represented through a color-coded grid. This visualization highlighted the relationships between keywords, as shown in Figure 7.

Figure 7: Semantic Proximity of *Biodiversität* and *Artensterben*

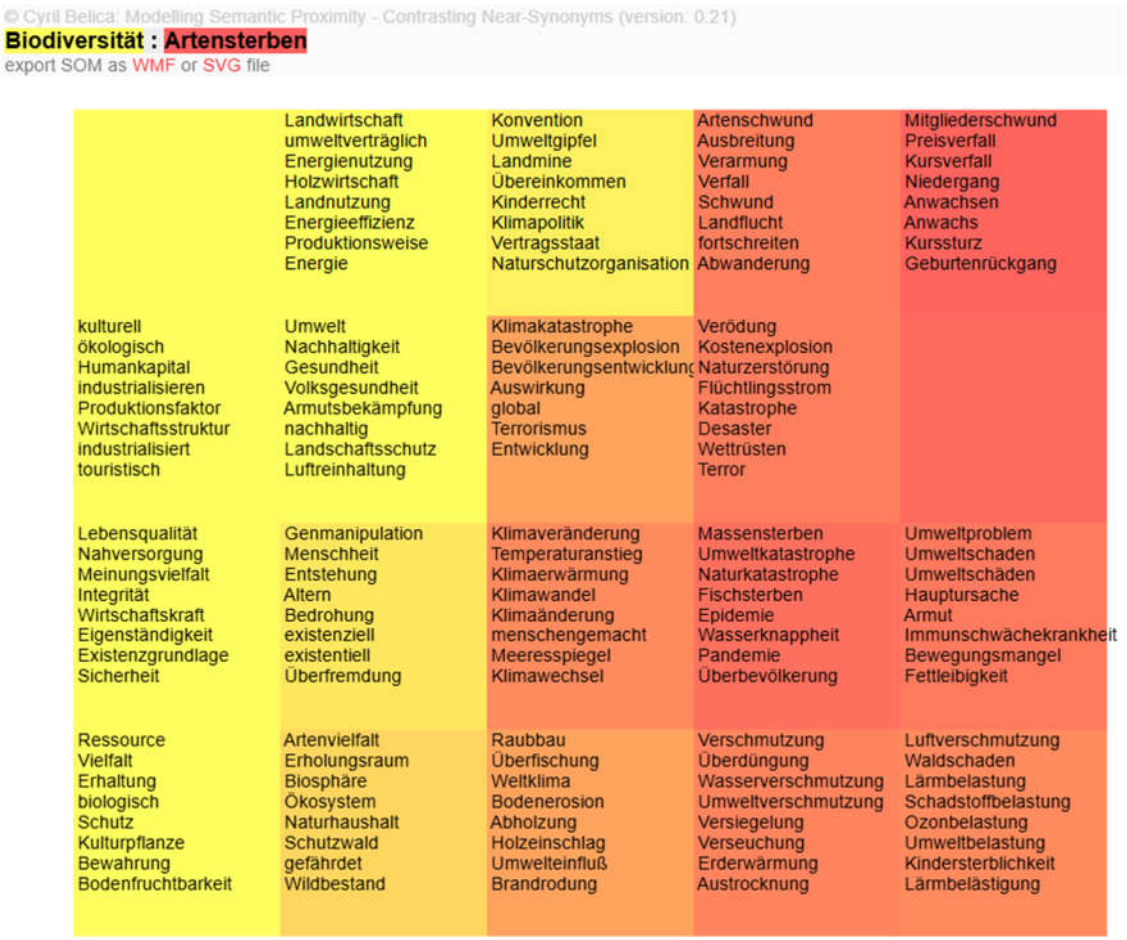

The keywords highlighted in yellow are closely associated with human activities linked to environmental conservation and development. Their proximity within the SOM underscores the interconnectedness of human productivity with the broader goals of sustainability and environmental protection. The orange-coded cluster focuses on large-scale global environmental issues, describing challenges like climate change, water scarcity, and the broader environmental problems arising from both natural processes and human activities.

The red-coded cluster groups keywords representing severe negative outcomes and threats, underscoring the crises arising from environmental degradation.

The process of corpus compilation in Sketch Engine began with a delimited list of previously extracted keywords from the German corpus. From this list, three keywords were selected as seeds and translated into Portuguese. These seed words were then inserted in Sketch Engine's WebBootCaT feature, which allows to collect domain-specific texts from the web, to gather relevant Portuguese-language texts focusing on environmental topics. This approach ensured the creation of a specialized Portuguese corpus aligned with the thematic focus of the German dataset, forming the basis for a comparable corpus.

To maintain the quality and relevance of the Portuguese corpus, texts were specifically chosen from reputable magazines and newspapers addressing environmental themes. Once the corpus was compiled, Sketch Engine was used to extract a Portuguese keyword list. These keywords served as a starting point for further linguistic and contextual analysis.

With the extracted keywords in Portuguese, students can perform a concordance search in Sketch Engine. Concordance searches provide access to instances where a keyword appears in the text, showing the immediate linguistic context. This analysis enabled students to:

- Examine contextual usage and linguistic patterns,
- Understand how focus words were employed in sentences, and
- Identify collocational tendencies.

This step enabled students to gain hands-on experience with linguistic data. Figure 8 illustrates a concordance search for *perda de biodiversidade* (loss of biodiversity).

Figure 8: Concordance search of *perda de biodiversidade*

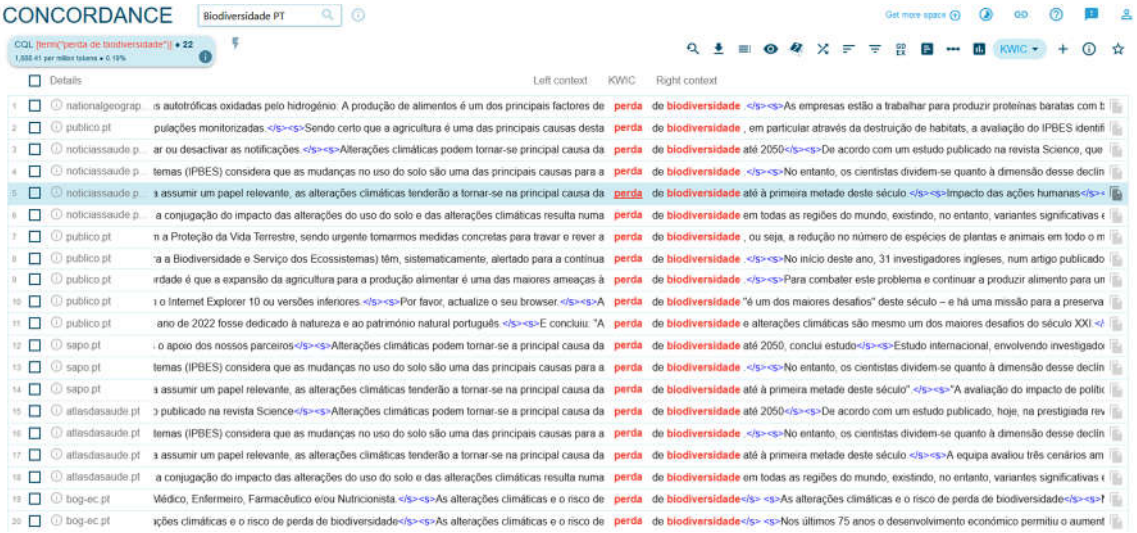

Once the German and Portuguese corpora were compiled, students conducted a comparative analysis using Sketch Engine's Word Sketch tool. This tool provides a summary of a keyword's grammatical and collocational behavior, offering insights into their typical usage. The analysis revealed common

collocates frequently associated with *Biodiversität* in German and *biodiversidade* in Portuguese (Figure 9).

Figure 9: Word Sketch Tool

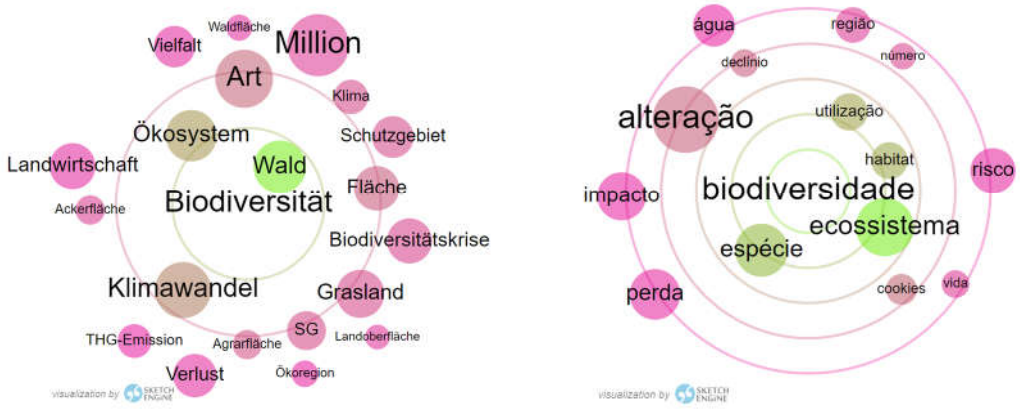

In the German Word Sketch visualization, the strong associations between *Biodiversität* and *Klimawandel* (*climate change*), *Ökosystem* (*ecosystem*), and *Landwirtschaft* (*agriculture*) suggest a framing of biodiversity within a broader environmental context. This indicates that in the German corpus, biodiversity is often discussed in relation to larger systemic issues and the interactions between natural and human-impacted systems. In contrast, the Portuguese Word Sketch reveals more individual features, such as *espécie* (*species*), *habitat*, and *ecosistema*. The contrasting framings revealed by the Word Sketch analysis can have important implications for cross-cultural understanding, translation practice, and the development of multilingual resources on biodiversity-related topics.

At the end of the project, students submitted a portfolio as part of the project, which provided a comprehensive overview of their work and reflections throughout the process. The portfolio included their corpus analysis, key finding, and examples of applied data-driven methodologies. In addition to analyzing corpora and documenting their findings, students were encouraged to include a self-assessment of their skills development, specifically highlighting how data-driven methodologies improved their approach to translation. By documenting their analytical processes and reflecting on the outcomes, students were able to consolidate their understanding of the contextual and lexical-semantic features of specialized environmental texts in German and Portuguese.

5. Conclusion

This study explores the integration of corpus-based tools like the Collocation Database (CCDB) and Sketch Engine into translation training at the higher education level. By adopting a data-driven learning approach, the research focused on the German-Portuguese language pair, demonstrating the benefits of these technological resources in preparing students for the challenges of complex, specialized translation tasks. The study aligns with broader industry trends highlighted in the Nimdzi Report (2024), which underscores the growing demand for specialized translation services.

From a methodological perspective, the research successfully created two comparable corpora through web-crawling techniques. The descriptive approach, characterized by hands-on classroom projects provided students with practical experience in constructing and analyzing corpora, extracting keywords, and performing concordance searches. The use of portfolio-based assessments further enriched the learning process, encouraging students to document their analytical processes, reflect

critically on their findings, and articulate how these insights informed their translation strategies. By enabling students to work with authentic linguistic data, DDL bridges the gap between theoretical knowledge and real-world application. The integration of corpus tools not only enhances translation proficiency but also enables key competencies such as critical thinking and cross-cultural awareness.

The study proposes a comprehensive strategy for incorporating data-driven learning into translation training, equipping students with the necessary skills to meet the growing demand for specialized knowledge in the translation industry. It highlights how data-driven learning can enrich students' understanding of specialized discourse and improve their overall translation proficiency. However, one limitation of this study is the relatively small sample size of eight Master's students., which suggests the need for future research with larger cohorts to validate and expand upon the findings. In conclusion, this study presents a practical and adaptable approach for integrating corpus tools into specialized translation training.

References

Belica, C. (2011). Semantische Nähe als Ähnlichkeit von Kookkurrenzprofilen. In A. Abel, R. Zanin (Hrsg.) *Korpora in Lehre und Forschung*, (pp. 155-178), Bolzano University Press.

Boulton, A. (2021). Research in data-driven learning. In P. Pérez-Paredes & G. Mark (Eds.), *Beyond the concordance: Corpora in language education* (pp. 9–34). John Benjamins.

Boulton, A. (2017). Data-driven learning and language pedagogy. In S. Thorne & S. May (eds.), *Language, Education and Technology: Encyclopedia of Language and Education* (pp. 181-192). Springer.

Corino, E., & Onesti C. (2019) Data-Driven Learning: A Scaffolding Methodology for CLIL and LSP Teaching and Learning. *Front. Educ.* 4:7. doi: 10.3389/feduc.2019.00007

Drenckhahn, D. et al., (2020). *Globale Biodiversität in der Krise – Was können Deutschland und die EU dagegen tun?* Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina e. V. – Nationale Akademie der Wissenschaften –

Fankhauser, P., & Kupietz, M. (2019). Analyzing domain specific word embeddings for a large corpus of contemporary German. *International Corpus Linguistics Conference*, Cardiff, Wales, UK, July 22-26.

Herget, K. 2024. Exploring the collocation database CCDB in the LSP classroom. In: 10th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'24). Valencia, 18-21 June 2024. https://doi.org/10.4995/HEAd24.2024.17159

Keibel, H. & Belica, C. (2007). CCDB: A Corpus-Linguistic Research and Development Workbench. *Proceedings of the 4th Corpus Linguistics conference.*

Kilgarriff, A., Baisa, V., Bušta, J. *et al.* (2014). The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography ASIALEX* 1, 7–36. https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9.

Mikhailov, M. & Cooper, R. (2016). *Corpus Linguistics for Translation and Contrastive Studies. A guide for research.* London, New York: Routledge

Nimdzi (2024). *Nmdz Report.* https://www.nimdzi.com/the-2024-nimdzi-100-report-download/

Eski Uygur Çevirmenlerin Çeviri Yöntemlerinde Basit Dil Yaklaşımları [1]

Murat Elmalı[2]

Öz

Bugünkü Doğu Türkistan bölgesinde yerleşik hayata geçen eski Uygurlar çeşitli eserleri Eski Uygurcaya çevirmişlerdir. Eski Uygurca eserlerin her birinin kendine ait bir dili, söz varlığı ve terminolojisi vardır. Bu eserlerin içeriği ve hedef kitlesi çevirilerin diline doğrudan etki etmiştir. Sutraların, abhidharmaların (felsefi eserlerin), tövbe dualarının dili daha ağır bir üslup ve karmaşık yapıdayken anlatıların dili daha çok halkın anlayabileceği bir biçimdedir ve basit bir dil ihtiva etmektedir. Her bir çeviri türünün dil yapısının farklı olmasını hedef kitle ile ilişkilendirebileceğimiz gibi Eski Uygurların Çinli mütercimlerden öğrendiği aşamalı çeviri sistemi ile de ilişkilendirebiliriz. Altı farklı aşamadan oluşan bu çeviri sistemi diliçi çeviriyi de içine almaktadır. Özellikle bu çeviri metodunun dördüncü ve beşinci aşaması diliçi çeviri olarak da düşünebileceğimiz aşamalardır. Beşinci çeviri aşaması bugün bir diliçi çeviri yöntemi olarak üzerinde çalıştığımız Basit Dil çalışmalarını düşündürmektedir. Eski Uygurlar kendi dönemlerinde gerek hedef kitleye gerekse metinlerin içeriğine göre erişilebilir dil çeşitlerini de ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki standart dile yapılan çeviri, ikincisi tıp, astronomi, felsefe gibi alan bilgisi ve terminolojisi içeren uzmanlık çevirisi, üçüncüsü herkesin anlayabileceği, dilin anlaşılabilir biçimine yani Basit Dil'e yapılan çeviridir. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış, Eski Uygurca eserler taranarak Eski Uygurların 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar çeviri faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdikleri üzerinde durulmuş, çeviri faaliyetlerinde Basit Dil örneği oluşturacak şekilde diliçi çeviriyi nasıl gerçekleştirdiklerine dair örnekler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Eski Uygurca, çeviribilim tarihi, Basit Dil, dil içi çeviri

Plain Language Approaches in Translation Methods of Old Uyghur Translators

Abstract

The Old Uighurs, who settled in today's East Turkistan region, translated various works into Old Uighur. Each of the Old Uighur works possesses its own distinct language. The content and target audience of these works directly influenced the language used in the translations. While the language of the sūtras and abhidharmas is heavier in style and more complex in structure, the language of narratives is more accessible to the public and employs simpler forms. The different linguistic structures of each type of translation can be attributed not only to the target audience but also to the progressive translation system that the Old Uighurs adopted from Chinese translators. This translation approacch consists of six distinct stages. In particular, the fourth and fifth stages can be regarded as interlingual translation. The fifth stage is reminiscent of the Plain Language studies. During their time, the Old Uighurs also introduced accessible language varieties, tailoring their translations to both the target audience and the content of the texts. The first of these approaches is translation into the standard language. The second is specialized translation, which incorporates field-specific knowledge and terminology. Finally, the third is translation into a comprehensible form of the language that everyone can understand, often referred to as plain language. In this study, document analysis method was used, the old Uighur works were scanned and how the Old Uighurs conducted their translation activities from the 9th century to the 14th century. Furthermore, it provides examples of how they carried out interlingual translation, highlighting their work as an early example of the principles of Plain Language.

Anahtar sözcükler: Old Uighur, the history of translation studies, plain language, interlingual translation

Giriş

Türkçe, tarih boyunca çeşitli dillerle etkileşim hâlinde olmuş ve bu etkileşimler, dilsel alışverişi, dolayısıyla çeviri pratiğini de beraberinde getirmiştir. Türk dilinin tarihsel gelişimi incelendiğinde farklı kültürler ve dillerle temaslar, dilsel ve kültürel anlamda önemli bir rol oynamıştır. Bu etkileşimler, Türkçede hem sözlü hem de yazılı çeviri süreçlerinin temelini oluşturmuştur. Ancak, sözlü çevirilerin ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi vermek mevcut dil verileriyle mümkün değildir.

[1] Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenen 123K021 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten dolayı TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

[2] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dilbilimi Bölümü Genel Dilbilimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, e-mail: melmali@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2642-2127

Diğer yandan, Türkçenin yazılı metinler üzerinden yapılan çevirilerine dair daha fazla bilgi bulunmaktadır.

I. Köktürk Devleti'ne ait Bugut Yazıtı Türklerin farklı dillerle ilişkisinin en somut örneğidir. Yazıtın üç yüzü Soğd harfleriyle Soğdca yazılmış, bir yüzü de Brahmi harfleriyle yazılmıştır. Brahmi harfleri ile yazılan yüzünün Eski Moğolca yazıldığı (Ölmez, 2021a, s. 29;) iddia edilmesine rağmen henüz tam olarak bu yüzün hangi dil ile yazıldığı üzerine bir fikir birliği yoktur.

Bir dil, başka bir dil ile etkileşime girdiğinde, bu etkileşim çerçevesinde çeviri süreci doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, karşı dili konuşan bireyleri anlamak adına neredeyse bir gereklilik hâline gelmektedir. Ayrıca, farklı toplumlar arasındaki etkileşim, çok çeşitli alanlarda bilgi alışverişini beraberinde getirmiştir. Her toplum, kendisine ait olmayan bilgiye duyduğu merak ve öğrenme arzusu doğrultusunda, başkalarının kültürlerine, düşünsel birikimlerine ve pratiklerine ilgi göstermiştir. Bu merak, bazen dinî inançlarla ilgili eserlerin kendi dilinde okunma isteğinden kaynaklanmış, bazen de karşıdaki toplumun kültürünü ve yaşam biçimini anlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, bir dilde mevcut olmayan eserlerin, bilgi ya da kültür aktarımını sağlamak amacıyla diğer dillere çevrilmesi ihtiyacı doğmuştur. Çevirinin bu çeşitliliği, toplumların kültürel, dinî ve entelektüel ihtiyaçlarına yanıt verme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla çeviri, yalnızca dilsel bir aktarımdan öte bir toplumun bilgiye ve kültüre dair genişleyen ufkunu yansıtan önemli bir süreçtir.

Çin kaynaklarında yer alan bilgilere göre I. Köktürk Devleti kağanlarının Çinli Budistlerle temasları sonucunda Türkçeye yapılan ilk çeviri örneklerinden biri, Budist bir metin olan *Nirvanasutra*'nın Türkçeye çevirisidir. Bu çeviri, Türkçe yazılı çeviri geleneğinin erken örneklerinden biri olarak kabul edilmekte ve çeviri geleneğimizi ilk Türk devletine kadar götürmektedir (Zieme, 2000, s. 50).

Bu çeviri ile ilgili olarak *Ce Fu Yuan Gui* (冊府元龜)'deki bir kayıtta şöyle bildirilmektedir: "*Kuzey Qi Hükümdarı Hou Zhu'nun wuping saltanat devresinin (570-575) sonlarında, Hou Zhou Çinli olmayanların dilini bilen ve o esnada (bu konuda) birinci olan Shizhong unvanlı Liu Shiqing'e Tujue (Göktürk) Kağanı'na hediye etmek üzere Nie (Mahāparinirvāṇa) Sutra'yı Tujue (Göktürk) diline tercüme etmesi görevini vermiş ve Zhongshu Shilang unvanlı Li Delin'e ise buna önsöz yazmasını emretmiştir*" (*Ce Fu Yuan Gui*, 1989'dan akt. Yıldırım, 2016, s. 42).[15]

Köktürk harfli yazıtlardan günümüze kadar Türkler, yazı dilini kullanarak çok çeşitli eserler üretmişlerdir. Köktürkler döneminin ardından, yazı diline yön veren en önemli topluluklardan biri Uygurlardır. Uygurlar, Köktürklerin ardından farklı bir yazı sistemi benimseyerek yazılı dilini daha işlek ve fonksiyonel bir hâle getirmişlerdir.

Yerleşik hayata geçen Uygurlar, özellikle bugünkü Doğu Türkistan bölgesinde, kendilerine özgü yeni bir yazı dili geliştirmişler ve bu dil üzerinden yeni bir uygarlık inşa etmişlerdir. Uygurlar, kendilerinden önce bölgede varlık gösteren topluluklardan Budizm, Manihaizm ve Hristiyanlık gibi inanç sistemlerini benimsemiş ve bu dinlerle ilgili çeşitli eserleri Eski Uygurcaya çevirmişlerdir. Bu çeviri faaliyetleri, Uygur kültürünün ve edebiyatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamış, özellikle Turfan çevresinde yoğunlaşan çeviri hareketi, Beşbalık, Aksu ve Kumul gibi bölgelere yayılmıştır. Bu süreçte, 9. yüzyıldan 14. yüzyılın sonlarına kadar uzanan geniş bir dönemde, Budist ağırlıklı bir çeviri edebiyatı ortaya çıkmıştır. Bu metinler kendi içerisinde kısaca Budist metinler, Manihaist metinler, Hristiyanlığa ait metinler, din dışı konulara ait metinler olarak sınıflandırılabilir (Ölmez, 2021b, s. 187-189). Eski Uygurlardan günümüze ulaşan metinlerin büyük çoğunluğunu çeviri eserler oluşturmuştur. Tripiṭaka adlı Budist külliyatın içerisinden Uygurcaya çoğunlukla Sūtralar (Budist öğreti kitapları)

[15] Yıldırım (2016, s. 42-43), bu kayıttan hareketle sadece böyle bir tercüme yapılmasının emrinin verildiğini tercümenin bitirildiğine ve kağana ulaştırıldığına dair bir sonucun çıkarılamayacağını düşünmektedir. Bununla birlikte bu kayda dayanarak geniş bir kesim bu ve başka tercümelerin de yapıldığını, kağana ulaştığını ve hatta bizzat Taspar'ın bu tercümeyi yaptırdığını iddia etmektedir.

çevrilmiştir. Uygur Budizm'inde Orta Asya, Çin, Hint ve Tibet olmak üzere dört farklı gelenekten bahsedilmektedir. Uygurlar bu eserleri kendi dillerine çevirirken birden çok geleneği benimsemişlerdir. *Maitrisimit nom bitig* ve *Daśakarmapathāvadānamālā* Orta Asya geleneği olarak da tanımlayabileceğimiz bir Budist geleneğinin ürünü olan iki büyük çeviridir. Bu eserlerin kolofonlarında çeviri halkaları net bir biçimde belirtilmiştir (Zieme, 2000, s. 50).

Maitrisimit, Prajnaraksita tarafından Toharcadan Eski Uygurcaya çevrilmiştir (Tekin, 1976, s. 30). *Daśakarmapathāvadānamālā* (DKPAM) ise Ugu Küşen (Toharca B) dilinden Toharcaya (Toharca A) ve sonra Tohar A dilinden de Uygurcaya çevrilmiştir:

> (3032–3037) *[va]ybajikė şastantrė kavi drrė [u]gu küşen tilintin tohrı tilinçe [evir]miş tohrı tilintin şilazin praştinkė yaŋırtı türkçe evirmiş [da]şak(a)rmaputāv(a)dānamāl nom bitigde on k(a)rmap(a)tlarıg ertmekniŋ münin* "*vaibhāṣika* yani şastra ve tantra uzmanı Kavi Drrė (Saŋadas)'ın, *Küşen* (Toharca B) dilinden (Toharca A'ya) çevirdiği, Toharca A'dan da (Şilezin) Praşnikė'nin tekrar Türkçe'ye (çevirdiği) *Daśakarmapathāvadānamālā* (isimli) akaid (kitabında), on (kötü) davranış yollarını işlemenin günahı …" (Elmalı, 2022b, s. 174; s. 269).

Uygurların başlangıçta daha çok Soğdcadan, Toharcadan ve Çinceden yaptıkları çeviriler son dönemde yerini Çinceden ve Tibet Budizmi'nden yapılan çevirilere bırakmıştır (Ölmez, 2021b, s. 188).

Uygur çeviri edebiyatının erken dönemlerinde, çeviri eserlerde yer alan alıntı kelimeler ve terimler incelendiğinde Uygurların ilk çeviri üstatlarının büyük ölçüde Soğd ve Tohar rahipleri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Çinliler, daha Türkler yerleşik hayata geçmediği dönemlerde bile Budizm'in Türkler arasında yayılmasında büyük rol oynamışlardır. (Tekin, 1976, s. 25). Çinliler, Budizm inancı çerçevesinde Türkler için bir anlamda rol model olmuşlardır. Çin'in bu rol model olma durumu, yalnızca Budizm inancı ile sınırlı kalmayıp bu inanca ait eserlerin çevirilerinde de kendini göstermiştir. Bu nedenle, Eski Uygurcaya yapılan çevirileri anlamak için, o dönemde Çin'deki çeviri süreçlerinin nasıl işlediğini de anlamak önemlidir.

1. Çin Çeviri Geleneği

M.S. 1. yüzyıldan itibaren Sanskritçe olarak yazılmış kutsal Budist metinleri, Orta Asya üzerinden Çin'e getirilmiş ve Çinceye çevrilmiştir. Budist metinlerin Hintçeden Çince ve Tibetçeye çevrilmesine yönelik metot ve teknikler hakkında geniş bir literatür bulunmaktadır. Antik Çin'de çeviri süreci, genellikle bir ekip çalışmasının ürünü olup çoğunlukla halka açık olarak gerçekleştirilmiştir. Budist metinlerin Çinceye çevrilmesinin tarihi, ikinci yüzyılda faaliyet gösteren ünlü Partlı rahip An Shih Kao ile başlar. Çeviriler ya sözcüğü sözcüğüne ya da daha serbest bir tarzda yapılmaktaydı. An Shih Kao ve onun gibi diğer erken dönemin çevirmenleri sözcüğü sözcüğüne çeviriyi tercih ederken Chih Ch'ien ve Dharmaraksa gibi keşişler, daha estetik ve okunabilir bir dil kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu dönemde, imparatorlar veya prensler tarafından himaye edilen çeviri büroları kurulmuş ve bu bürolar çeviri faaliyetlerini organize etmiştir. Yen Ts'ong (557-610) dönemi, Budist sutralarının çevirisi üzerine düşünceler geliştirilmiş ve çeviri yöntemlerine ilişkin yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Çeviri sanatına dair sağlam ilkeler geliştiren ve bu alanda yüksek bir prestije sahip olan Kumarajıva, çeviri sürecinde önemli bir figür olarak öne çıkmaktadır. Kumarajıva, Budist sutralarını Hintçe orijinal metinlerinden Çinceye çevirirken büyük bir özen göstermiştir; bu konuda, çalışma arkadaşı Seng-chao'nun aktardığına göre her detaya dikkat ederek ve anlam bütünlüğünü koruyarak çevirilerini gerçekleştirmiştir (Zieme, 2000, s. 47-48).

Sui ve T'ang hanedanlıklarında, tercümeler uzman çevirmenlerden oluşan çeviri büroları tarafından yapılmaya başlamıştır. Bir çeviri bürosunda; *baş çevirmen, yabancı metni okuyan bir tercüman, anlamı*

doğrulayan uzman, katip, Çinceye çevrilen yazılı metni doğrulayan uzman, üslubu düzelten uzman, müstensih ve Çinli bir redaktör bulunmaktaydı (Zieme, 2000, s. 48).

Çeviri süreçlerinde, çevirmenler genellikle yalnızca bir dilde ya kaynak dilde ya da hedef dilde yeterli uzmanlığa sahiptiler. Bu durum hem kaynak dilde hem de hedef dilde uzmanlaşmış kişilerden oluşan bir çeviri ekibinin oluşturulmasını zorunlu kılmaktaydı. Böyle bir ekipte, ana sorumluluk kaynak dilde uzman olan kişiye aitti ve bu birey, kaynak dilin doğru ve tutarlı bir şekilde çevrilmesinden sorumluydu. Kaynak dilden sorumlu olan kişi, çevrilecek metni çeviri ekibine sunar ve metnin anlamını açıklar, ayrıca editörlük görevini de üstlenirdi. Bu aşamadan sonra, çeviri süreci başlar ve gerçek çevirmen, yani "sözcük çevirmeni", çeviriyi yapmaya başlardı. Çevirmenin görevi yalnızca çeviri yapmak olup, bu kişi ekipte ikinci derecede bir rol üstlenirdi. Sözcük çevirmeni genellikle kaynak dilin temsilcisi olarak görev alırken hedef dilin de temsilcisi olabilirdi. Eğer editör, hedef dile yeterince hâkimse bu kişi her iki pozisyonda da yani hem editör hem de sözcük çevirmeni olarak görev alabilirdi. Ekipte ayrıca, çevrilen metnin son kontrolünü yapan ve metnin çoğaltılmasından sorumlu olan kişiler de yer almaktaydı (Röhrborn, 1996, s. 8). Röhrborn'un Walter Fuchs'tan aktardığı bilgilerden hareketle çeviri ekibini oluşturan kişileri şu şekilde sıralamak mümkündür: *Kaynak dil sorumlusu, hedef dil sorumlusu (sözcük çevirmeni), editör, son kontrol sorumlusu* ve *metin çoğaltıcısı*.

Zieme ve Röhrborn'da yer alan bilgilerden hareketle Budist eserlerin Çinceye çevrildiği çeviri bürolarında bir başkan altında her iki dilin uzmanlarından oluşan bir çeviri ekibinin bulunduğu söylenebilir. Çeviriler bu ekip tarafından yapılıyordu. Bu ekip tekrar düşünüldüğünde şu elemanlardan oluştuğu düşünülebilir: *Başkan, Kaynak Dil Sorumlusu, Anlam Sorumlusu, Hedef Dil Sorumlusu (sözcük çevirmeni), Katip, Hedef Dil Uzmanı, Üslup Uzmanı, Son Kontrol Sorumlusu/Müstensih, Editör, Çeviri Metni Çoğaltan Uzman*

Soğd ve Toharlardan sonra Uygurların din ve dil konularında örnek aldığı Çinlilerin özellikle çeviri çalışmalarında Uygurları etkilediği görülmektedir.

2. Eski Uygur Çeviri Geleneği

Uygur Budist metinlerinin tercüme çalışmaları, M.S. 10. yüzyılda belirgin bir olgunluk seviyesine ulaşmış ve Yuan Hanedanlığı döneminde zirveye çıkmıştır. Bu dönemdeki çevirmenler, büyük eserlerin çevirilerini tek başlarına gerçekleştirmemiş, genellikle güçlü bir destek ekibine sahip olmuşlardır. Uygur Budist kutsal metinlerinin tercüme süreci, tıpkı Çince çeviri faaliyetlerinde olduğu gibi, çeşitli çeviri ekollerinin ve farklı çeviri ofislerinin varlığını işaret etmektedir. Uygur rahipleri; farklı çeviri alanlarında Çince kelime dağarcığını, Budist terminolojisini ve her bir çeviri ekolünün benimsemiş olduğu çeviri teori ve yöntemlerini öğrenmişlerdir. Bu rahipler, kutsal metinleri ve övülen kitapları kopyalamış, aynı zamanda birbirleriyle işbirliği içinde çalışmışlardır. Bu işbirliği ve öğrenme süreci, hem Uygur Budist metinlerinde hem de Uygurlar tarafından yazılmış olan Çince metinlerde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir (Mirkamal, 2014, s. 81).

Genel anlamda, dinî bir metni çevirmenin dört farklı yolu vardır: Metni orijinal dilinde alıntılamak, metni sözcük sözcük çevirmek, metnin serbest çevirisini yapmak ve metni orijinalinden farklı biçimsel özellikler kullanarak bilinçli bir şekilde uyarlamak (düzyazı bir metni nazma çekmek gibi). Orta Asya'da kutsal Budist metinlerinin tercüme edilmesi sürecinde, çeviri yöntemlerinde alışılmışın dışında bir üslup gözlemlenmektedir. Bu dönemde, çevirmenler bazen satır arası çeviri yöntemini benimsemişlerken, bazen metinleri kısaltarak, genişleterek veya farklı bir üslup ile çevirmişlerdir (Zieme, 2000, s. 48; s. 51). Eski Uygurcaya yapılan çevirilerde, hem birden fazla kişinin katkısının olduğu hem de farklı çeviri yöntemlerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Çevirilerin yapısal özellikleri, metni oluşturan bölümlerin üslup, dil kullanımı, sözcük tercihleri, el yazısı farklılıkları ve söz dizimindeki değişiklikler gibi unsurlar, bu çevirilerin tek bir kişi tarafından değil, birden fazla kişi

tarafından gerçekleştirildiği izlenimini yaratmaktadır. Bu tür farklılıklar, birçok Eski Uygurca eserin çevirisinde belirgin bir şekilde görülmektedir.

Eski Uygurca *Xuanzang Biyografisi* üzerine önemli çalışmaları bulunan Klaus Röhrborn, bu duruma bir kaç kez değinmiş *Xuanzang Biyografisi* 8. kitabı üzerine yaptığı çalışmanın girişinde Eski Uygurca tercümeleri bir ekibin yaptığını ayrıntılı bir biçimde *Xuanzang*'dan örnekler vererek anlatmıştır. Ona göre *Xuanzang Biyografisi* 8. kitabın içerisinde çeşitli kanıtlar vardır. Toplu çevirinin ara aşaması olarak transkripsiyonu gösteren kısımlar, yani Çince karakterlerin gereksiz transkripsiyonları bu iddiasına bir örnektir. Song dönemindeki uygulamalardan bilinmektedir ki Hintçeden Çinceye çeviri yapılırken orijinal Hintçe metni ilk olarak "ana çevirmen" (editör olarak adlandırılabilir) okur, sonra bu metin Çince karakterlere çevrilirdi. Başka bir çalışan, yazıya dökülen Hintçe sesleri kaydeder ve bunları Çince sözcüklere dönüştürürdü. Aynı şekilde Çinceden Eski Uygurcaya çeviri yapılırken de önce Çince metnin transkripsiyonu yapılmış olabilir. Eski Uygurca *Xuanzang Biyografisi*'nin 8. kitabının iki yerinde, satırlar Uygurcaya çevrilmiş olmasına rağmen son düzenlemede bazı Çince transkripsiyonların olduğu gibi kalması bu Çince transkripsiyonların çeviriden önceki aşamada yapıldığını göstermektedir. Bu durum önce Çince metnin bire bir transkripsiyonunun yapıldığını ve transkripsiyonu yapılan sözcüklerin ardışık olarak Uygurca sözcüklerle değiştirildiğini düşündürmektedir. 1489-90. satırlarında yer alan *ši-čuŋ* transkripsiyonu ve 1537-39. satırlarda yer alan *süen* transkripsiyonu çeviri aşamasında çeviri metnine aktarılırken yanlışlıkla alınan ya da metin üzerinde unutulan Çince transkripsiyonlardır. Bununla birlikte, 8. kitabın 1550. satırındaki çeviri hatası da bir ara transkripsiyon metnine işaret etmektedir. Metnin bazı bölümlerinin tekrarı, çeviri tamamlandıktan sonra metinle tekrar ilgilenen bir inceleme makamının olduğunu da göstermektedir. Bu çeviri hatası, aynı zamanda incelemeyi de yapan makamın çeviri tamamlandıktan sonra metinle yeniden ilgilendiğini göstermektedir. Bu kanıtlar, kolofonlarda çeviriyi yapan şeklinde adı geçen Şiŋko Şeli'nin bir çevirmen olarak düşünülemeyeceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte aynı kanıtlar onun bir çeviri ekibinde "editör" pozisyonunda olduğuna işaret etmektedir. *Xuanzang*, tek bir çevirmenin değil bir çeviri ekibinin ürünüdür (Röhrborn, 1996, s. 8).

Yi Jing tarafından Çinceye ve Şiŋko Şeli Tutuŋ tarafından Çince çeviri esas alınarak Eski Uygurcaya çevrilmiş olan *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*'nın (Eski Uygurca adıyla Altun Yaruk (Altın Işık) Sudur) 15. bölümünün 149-171. satırları arasında yer alan kısmı, Hüsnü Çağdaş Arslan tarafından çeviri bilimde sıkça tartışılan "Çeviri, sözcüğü sözcüğüne mi olmalı yoksa anlamın çevirisi mi olmalı?" soruları temelinde incelenmiş ve karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Yi Jing'in Çince çevirisi esas alınarak Eski Uygurca çevirinin yapıldığı düşünüldüğünde, ele alınan bölümün 149-164. satırları çevrilirken "sözcüğü sözcüğüne" çeviri tutumunu benimsediği ancak 164-171. satırlarında Çince metnin neredeyse özgür anlam çevirisi yapıldığı gözlemlenmiştir (Arslan, 2020, s. 199-200). Bu durumda, söz konusu bölümün farklı kişiler tarafından çevrildiği düşünülebilir. Çeviri sürecinde, çeviri ekibinin üslup uzmanı veya son kontrol uzmanı gibi önemli rol üstlenen kişilerin gözünden kaçan bölümlerin olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Eski Uygurca metinleri içerisinde yer alan, *Cisim-tu* tarafından Eski Uygurcaya çevirisi yapılan *İnsadi Sūtra*'da aynı sözcüklerin farklı yazımları görülmektedir (Tezcan, 1974):

Eski Uygurca sözcüklerin transkripsiyonu	Sözcüklerin Eski Uygur harfleri ile yazılışı	Sözcüklerin İnsadi Sutra'daki satır numaraları
teŋrim		36. satır

teŋrisi		56. satır
erser		287. satır
erser	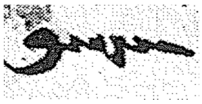	29. satır
oronlarta		734. satır
oronta		61. satır
kuvrag		79. satır
kuvrag	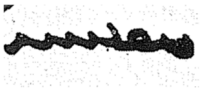	419. satır

Bu farklı yazımlar da aynı eserde farklı kişilerin eser çevirisinde yer aldığını göstermesi açısından önemlidir. *İnsadi Sutra*'da yer alan bu durum, çeviri ekibinde bulunan çeviri çoğaltıcılarının farklılığına da bağlanabilir.

Eski Uygurların dil kullanımı hakkında önemli dil verileri sunan Eski Uygurca *Abhidharma* tercümeleri dikkat çekici eserlerin başında yer almaktadır. Bu felsefi eserler, bu metinleri Eski Uygurcaya tercüme edenlerin dil, düşünce ve bilgi altyapısı ile ilgili bilgiler vermenin yanı sıra yazıldığı dönemin çeviri dünyasına dair ipuçları da vermektedir. *Abhidharma* metinleri dil ve dilbilim açısından olduğu kadar çeviri bilim açısından da önemli metinlerdir. Zira gerek metinlerin içeriğinde yer alan bilgiler gerek metinlerin dili bu metinler üzerine çalışanların dil, dil bilgisi, dilbilim ve çeviri bilim konularında belirli bir donanıma sahip olduğunu göstermektedir (Elmalı, 2023, s. 161).

Bu çevirilerin tercümanları, *Abhidharma* metinlerini Eski Uygurcaya çevirirken dilin imkânlarından olabildiğince faydalanmışlar, yeni türetmelerde bulunmuşlar, dil alıntılarını olabildiğince ustalıkla kullanmışlar, kaynak metinlerdeki anlamı hedef dilde verebilmek için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. Bununla birlikte çeviriyi Türkçe söz dizimi kurallarına uygun bir biçimde yapma konusunda zorlandıkları da olmuştur. Bu durum metinlerin birkaç aşamada çevrildiği, ilk aşamada kaynak dildeki metin esas alınarak bire bir çeviri yapıldığı, bundan dolayı da çeviri yapılan kaynak dilin söz dizimine bu aşamada bağlı kalındığı izlenimi uyandırmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi Çin çeviri anlayışlarından biri de çevirilerin, çeviri büroları tarafından yapılmasıdır. Bu çeviri bürolarında çeşitli uzmanlar bulunmaktadır. *Abhidharma* metinleri, bu tür Çin çeviri bürolarında çalışan Eski Uygurca uzmanları tarafından çevrilmiş olabilir. Diğer taraftan Eski Uygurlar Çinlilerden

bu çeviri bürosu fikrini alıp kendi çevirilerini yapmak için çeviri büroları kurmuş olabilirler. Her iki ihtimalde de metinler kuvvetle muhtemel buradaki her bir uzmanın elinden geçiyor ve kontrol ediliyordu. Bu kontrol işi de aşama aşama oluyordu. Bu düşünceden hareketle elimizdeki *Abhidharma* metinlerinin son kontrolden geçmemiş metinler olduğunu, bu yüzden Türkçe söz dizimi ile ilgili problemlerin oluştuğunu düşünmek mümkündür (Elmalı, 2023, s. 161-162). Zira *Abhidharmakośabhāṣya-ṭīkā tattvārthā* metninde yer alan düzeltiler, metin üzerinde yer alan çıkarma ve eklemeler, Çince ve Eski Uygurca birlikte kullanımlar bu eserin henüz son kontrolden geçmemiş bir çeviri olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

1935.52.0021b[16] numaralı Eski Uygurca belgenin 14-15. satırlarında *monta agırın ayamakın yükünür m(e)n* cümlesi daha öncesinde Çince olarak ifade edilmiştir. Cümleye Çince başlanmış Eski Uygurca devam edilmiş, aynı anlam iki dilde de verilmeye çalışılmıştır:

> kkirsiz arıg tilgenlig tėgüçi sav üze ukıtur . 此 中 敬 礼[17] monta agırın ayamakın yükünür m(e)n tėp tėdi erti "Huşu içerisinde ibadet ederek burada saygıyla eğilirim demişti. Yine kime saygıyla eğilirim dese tıpkı Buddha güneşine eğilirim (demiş gibi olur)." (Elmalı, 2022a, s. 67; s. 241).

Abhi 66b[18] numaralı belgenin 10-13. satırlarında yer alan 若能說人 (ruo neng shuo ren) Çince cümle, hemen sonrasında Eski Uygurca ile devam etmiştir. Çince yapı kendisinden sonra gelen Eski Uygurca *birök nomladaçı kişi tükellig erser* ile aynı anlamı karşılamaktadır:

> nomladaçı kişig若能說人[19] birök nomladaçı kişi tükellig erser . tükel bilge biligke kayu nomlamış şast(ı)rınıŋ bar üçün ulug asıgı tususı anın şast(ı)rta sėzik turgurmış erür "Eğer vaaz edecek kişi ehil (bir vaiz) ise tam bilgeliği açıkladığı her *śāstra*nın pek çok faydası[2] olmasından hareketle *śāstra*nın içinde 'Daha önce vaaz etmiş olan kimdi?' sorusunu sorar." (Elmalı, 2022a, s. 98; s. 152).

1935.52.0021a numaralı belgenin 02-04. satırlarında yer alan *burhan* (仏), *ayıtdı* (問), *kün teŋri* (日 天), *kayu* (何), *kiginç bėrti* (答), *yöleşürüg* (喩), *bige bilig* (智) sözcükleri ve söz öbekleri cümle içinde Çince karakterle yazılmıştır:

> buda 仏tėp atantı 問 仏lıg 日 天ke tėp tėdi . 日 天 何 ol 答 日 天erser yöleşürüg ol 喩 boltaçı 日 天erser . tek kök kalıkda yorıdaçı . 日 天tilgeni ol 仏lıg 日 天ermez 問 仏lıg 日 天何 ol 答 仏tėgli çın kėrtü 智ol "Sordu: "Buddha güneşe (benzer) dedi, güneş nedir?" Cevapladı: "Güneşe benzerdir; çünkü… diye izah etmeye başladı: Doğacak olan güneş, bütün

[16] Bu belge, "Ethnographical Museum of Sweden Old Uyghur Document" arşivinde yer alan 1935.52.0021 numaralı belgedir. Kudara bu belge ile ilgili olarak "Bilinmeyen bir eser olan *Abhidharmavatāra-śāstra*'nın yorumudur. Bu eser, Skandhila'nın *Abhidharmavatāra-śāstra*'sı üzerine Mitragupta'nın tefsiridir. Hem Sanskritçe aslı hem de Çince versiyonu kayıptır. Dunhuang'da bu esere ait yedi folio bulunmuştur." şeklinde bilgi vermiştir (Kudara, 1988, s. 57-58). Shōgaito ise bu belgeyi *Abhidharmaprakaraṇa-śāstra*'ya ait belgeler içerisinde değerlendirmiştir (Shōgaito, 2014, s. 10; Elmalı, 2022a, s. 27).

[17] ci zhong jing li: 此 *ci* "bu, şu, o" (Giles, 12387); 中 *zhōng* "iç, içeride, içeri; arasında, ortasında, ara, orta; yarı, yarısı, bir yarısı" (Giles, 2875). 敬*jìng* "saygı, onur, gurur; saygıyla; saygı göstermek" (Giles, 2144), 礼: = *yükünmek*. Çin. *li* "tören, dinsel tören; görgü, incelik; sunma, sunuş, ibadet, ibadet etmek" (Giles, 6946; 6949).

[18] Çalışmadaki *Abhi* kodlu belgeler *Abhidharmakośabhāṣya-ṭīkā Tattvārthā-nāma*'ya ait belgelerdir. *Abhidharmakośabhāṣya-ṭīkā Tattvārthā-nāma*, Vasubandhu'nun *Abhidharmakośabhāṣya* isimli eserine Sthiramati tarafından yazılmış bir tefsirdir. Bu belgeler British Museum'da Or 8212-75 A/B kaydı ile bulunmaktadır (Tekin, 1970, s. XXI-XXVII; Kudara, 1988, s. 57-58; Shōgaito, 2014, s. 9-10).

[19] ruo neng shuo ren: 若*ruo* "eğer, eğer olursa, olması durumunda; ya da, veya; buna gelince, bunun hakkında, bunu sorarsanız" (Yıldırım, 2010, s. 153); 能*neng* "yetenek, kabiliyet; yetenekli veya kabiliyetli kişi; -e bilmek; uyumlu, barışçıl, sakin; bunun gibi, bu şekilde, böyle, bu tür; durmak; dura, dayanıklı, dirençli" (Yıldırım, 2010, s. 206-207); 說*shuo* "konuşmak, söylemek, anlatmak; bilimsel eser, tez; azarlamak, paylamak, çıkışmak" (Giles, 10164); 人 *ren* "insan, insanoğlu, adam, kadın, diğerleri" (Giles, 5624).

gökyüzünde gezecek olan güneş çemberidir. Buddha güneşi değildir. Sordu. Buddha güneşi nedir? Cevapladı: Buddha demek doğru, gerçek bilgi demektir." (Elmalı, 2022a, s. 63; s. 139).

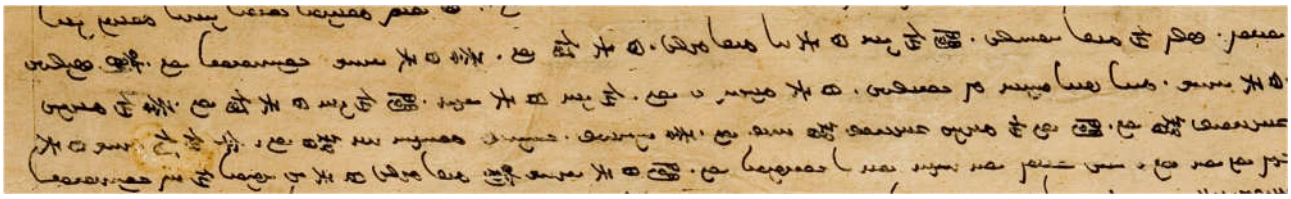

Belge Resmi 1: Ethnographical Museum of Sweden Old Uyghur Document arşivi no: 1935.52.0021

Abhidharma belgelerinde yer alan bu örnekler yabancı dil ile başlamış, Eski Uygurca ile devam etmiştir. Bu cümlelerde Çince ifade edilen bölüm, Eski Uygurca ile tekrar edilmiştir. Bu tür örneklerde çevirmen odaklandığı noktayı tekrarlamak, vermek istediği anlamı okuyucuların daha iyi anlamasını sağlamak için bunu yapmış olabilir. Bu tür yapılarda bire bir çeviri vardır. Bu örnekleri *kod değiştirme* olarak düşünebiliriz (Elmalı, 2023). Bununla birlikte bu örneklerden hareketle çeviri metninin 'anlamı doğrulayan uzman'dan sonra kontrol edilmediğini, 'Uygurcaya çevrilen yazılı metni doğrulayan uzman' ya da 'üslubu düzelten uzman' tarafından son noktası konulmamış bir çeviri olduğunu da düşünmek mümkündür.

Bu örneklerin yanında yine *Abhidharma* metinlerinde yer alan düzeltmeler, ekleme çıkarma işaretleri, tashih notları da çeviri ekibi hakkında bilgi vericidir:

Abhi 17b/14'te yer alan satırlardaki düzeltmeler ilgi çekicidir;

tüketmiş üçün kaltı <udıp odunmış kişig> uudın oduntukda atamış teg "(nasıl ki) bütün uyuyup uyanmış kişiler "uyanık kişi" diye isimlendiriliyorsa"

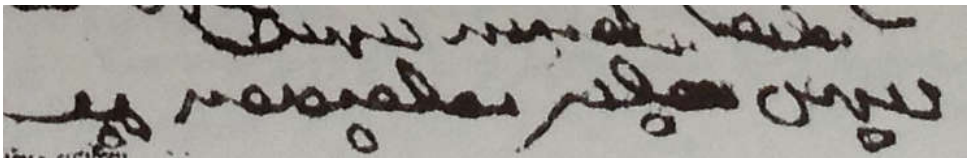

Belge Resmi 2: Abhi 17

Bu satırların yer aldığı metin üzerinde bazı düzeltmeler yapılmıştır. Satırda yer alan ve çıkarılacak olan sözcüğün altına ᵒ işareti konulmuştur. Yapılan düzelti sonrası eklenecek sözcükler ise çıkarılacak sözcüklerin üzerine yazılmıştır (Elmalı, 2022a, s. 171-172).

Abhidharma metninde yukarıda örneği verilen düzeltilerin yanında metne sonradan bazı eklemelerin de yapıldığı görülmektedir. Bu eklemeler, Abhi 18a/8'de olduğu gibi ekleme yapılacak yere + işareti konulup bu işaretin üstüne eklenecek sözcük yazılarak yapılmaktadır:

erser utmış yavalturmış üçün (tört) türlüg ş(i)mnularıg kaltı t(e)ŋri

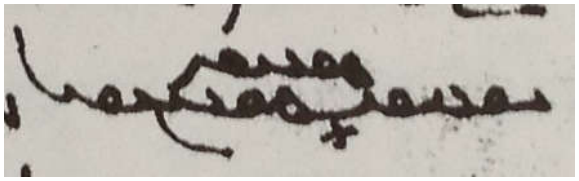

Belge Resmi 3: Abhi 18

tört sözcüğü metne eklenmiş ve satırdaki bu bölüm … *üçün (tört) türlüg*… şeklinde okunmuştur (Elmalı, 2022a, s. 173).

Bu çeviri metninde yer alan düzeltmeleri kim, neden yapıyordu? Düzeltmeler yapıldıktan sonra Eski Uygurca anlamın daha iyi sağlandığı dikkate alınırsa bu düzeltmelerin 'anlamı doğrulayan uzman' ya da bir 'müstensih' tarafından yapıldığını söylemek mümkündür.

Çalışmamızda Çinceden Eski Uygurcaya çevrilmiş dört büyük eserden verdiğimiz bu tür örnekleri pek çok Eski Uygurca çeviri eserde görmek mümkündür. Çalışmamızda aldığımız ve başka eserlerde de rastlayabileceğimiz örneklerden hareketle Eski Uygurcaya yapılan çevirilerin tek bir çevirmen tarafından yapılmadığını, çevirilerin bir çeviri ekibi tarafından yapıldığını iddia edebiliriz.

Altun Yaruk Sudur ve *Xuanzang Biyografisi* adlı iki önemli eserin, Çinceden Uygurcaya tercüme edildiği, söz konusu eserlerin son sözlerinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Şinko Şeli'nin, bu tercümeleri doğrudan yapmadığı, ancak çeviri sürecini organize eden kişi olduğu ve bir çeviri ekibinin şefliğini üstlendiği, Röhrborn'un çeşitli çalışmalarında belirtilmiştir (Röhrborn, 2022, s. 107). Diğer çeviri eserlerden verilen örnekler Röhrborn'un bu düşüncesinin diğer çevirilerde de olabileceğinin izlerini göstermektedir.

1285-1287 yılları arasında Çinli, Uygur ve Tibetli tercümanların katıldığı *Da Zang Jing* adlı eserin tercümesinden bahsedilmektedir. Bu çok büyük bir tercüme projesidir. Bu projeye katılan 20 tercümanın beşi Uygurdur (Shi Yang-Mingxing 1994'ten akt. Sarıtaş, 2011, s. 7) *Da Zang Jing*'in tamamı Çinceden Uygurcaya tercüme edilmiştir (Sarıtaş, 2011, s. 7). Bu bilgi de Eski Uygurcaya yapılan çevirilerin güçlü bir ekip tarafından yapıldığını doğrular niteliktedir.

Bütün bu verilerden hareketle, Eski Uygurca çevirilerin bir çeviri ekibi tarafından gerçekleştirildiği ve bu ekibin; "baş çevirmen, yabancı metni okuyan tercüman, kâtip, anlamı doğrulayan uzman, Uygurca metni doğrulayan uzman, Uygur redaktör, müstensih, üslubu düzelten uzman, çeviri metni çoğaltan uzman" gibi çeşitli uzmanlıklardan oluştuğu söylenebilir.

Bu iddiadan hareketle, Eski Uygurcaya yapılan çevirilerin, birden fazla aşamadan oluşan karmaşık bir süreçten geçtiği de vurgulanabilir. Bu aşamaları, daha önceki bölümlerde sunulan bilgiler ışığında şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Aşama: Çevrilecek metnin çeviri ekibi önünde okunması ve açıklanması (Baş çevirmen, yabancı metni okuyan tercüman)

2. Aşama: Transkripsiyon, yabancı dildeki metnin Uygur harflerine aktarımı (Katip)

3. Aşama: Uygurcaya Çeviri (Sözcük çevirmeni, anlamı doğrulayan uzman, Uygurca doğrulayan uzman)

4. Aşama: Redaksiyon (Uygur redaktör, müstensih)

5. Aşama: Üslup düzeltme (Üslubu düzelten uzman)

6. Aşama: Metin Çoğaltma

3. Eski Uygur çevirmenlerin çevirilerinde Basit Dil

Çeviri aşamalarının dördüncü aşamasından beşinci aşamasına geçiş bir anlamda diliçi çeviri olarak değerlendirilebilecek bir aşamadır. Zira dördüncü aşama olan redaksiyon, çeviri metninin büyük ölçüde tamamlandığı ve metnin genel doğruluğunun gözden geçirildiği bir süreçtir. Beşinci aşama ise çevirmenin, çeviriye kişisel üslubunu yansıttığı aşamadır. Doğal olarak Eski Uygurcada tamamlanmış bir çeviri beşinci aşamada yeniden ele alınmakta, Eski Uygurcanın farklı bir değişkesine yeniden bir çeviri yapılmaktadır. Bu aşamada çeviri bürosundaki ilgili kişinin (çevirmenin ya da üslubu düzelten uzmanın) tercihi, çevirinin de dilini belirlemektedir. Eski Uygurca eserlerde kullanılan yazı dilinin

eserlere göre farklılaşması bu tercihi oldukça açık bir biçimde göstermektedir. Eserlerin yazı dilindeki bu farklılıklar, çeviri bürosundaki ilgili uzmanın tercihinden ya da kendi üslubunu çeviriye yansıtma kaygısından kaynaklanabileceği gibi farklı sebeplerden de kaynaklanabilir. Eserin içeriği ya da hedef kitlenin durumu eserlerdeki dil ve üslubu etkilemektedir.

Eski Uygurca eserlerin her biri; özgün bir dil yapısına, söz varlığına ve terminolojiye sahiptir. Her metin, yazıldığı dönemin ve bağlamın özelliklerini yansıtarak kendine has bir dilsel yapı ve terminoloji geliştirmektedir. Bu metinler, bazen edebî bir üslupla bazen de bilimsel bir dil kullanılarak kaleme alınmışlardır.

Eski Uygur Türkçesine tercüme yoluyla kazandırılan *Abhidharma* gibi felsefî eserler; terimlerin, ibarelerin kullanımı ve fikir yürütme açısından değerlendirildiğinde bu eserleri tercüme eden kişilerin Budizm'i, kendi ana dilini, Sanskritçeyi ve Çinceyi çok iyi derecede bildiğinin ipuçlarını vermektedir. Bu eserlerde Budist felsefenin yanı sıra dilbilim ve dilbilgisi konuları da ele alınmış ve bu konular üzerinde uzun uzun durulmuştur. Sanskritçedeki gramer problemlerinin ele alındığı *Abhidharma* metinleri Eski Uygurcaya tercüme edilirken Eski Uygur Türkçesinde bu terimlerin nasıl ele alındığı, terimler için hangi karşılıkların bulunduğu ve gramer terimlerinin ele alınış şekli o dönemin gramer anlayışı ile ilgili oldukça önemli bilgiler vermektedir. Bu eserler içerikleri bakımından son derece teknik bilgiyi barındırmaktadırlar. Bundan dolayı bu tür eserlerin dili oldukça akademik ve bilimsel bir dil ihtiva etmektedir (Elmalı, 2021, s. 87)

Sutralar, Abhidharmalar ve tövbe duaları gibi metinlerin dili, daha ağır bir üslup ve karmaşık bir yapıya sahipken anlatıların dili, halkın daha kolay anlayabileceği bir biçimde ve anlaşılır bir dilde kaleme alınmıştır. Bu dilsel fark, Eski Uygurca eserlerin içeriği ile hedef kitlesinin çevirinin diline olan doğrudan etkisini göstermektedir. Eski Uygurca çevirilerin her bir türünün dil yapısının farklı olmasını hedef kitle ile ilişkilendirebileceğimiz gibi Eski Uygurların Çinli mütercimlerden öğrendiği kademeli çeviri sistemi ile de ilişkilendirebiliriz. *DKPAM*, *Maitrisimit*, *İyi ve Kötü Prens Hikâyesi* gibi anlatılar, geniş halk kitlelerine Budizm'i benimsetmeyi amaçlayan metinlerdir ve bu tür metinlerin dili, anlaşılır olmasının yanı sıra, "Basit Dil" kategorisinde değerlendirilebilecek bir özellik taşımaktadır.

Bunun yanında anlaşılabilir bir dile sahip olsun ya da olmasın metinlerde geçen *atlıg* ve *tėgme* yapıları çevirilerin her birinde anlaşılma kaygısının olduğunu da göstermektedir. Eski Uygurca çevirilerde, hedef kitle ne olursa olsun çevirilerin olabildiğince anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Bu iki dil birimi metinleri olabildiğince anlaşılır kılma çabasının bir göstergesidir. *atlıg* 'adlı, isimli' anlamlarının yanında 'yani' anlamına da gelmektedir. *tėgme* ise 'denilen' anlamında kullanılmaktadır. Anlaşılmayan ya da açıklama gerektiren bir yapı veya sözcükten sonra Eski Uygur metinlerinde bu iki sözcüğe sıkça rastlarız. Bu durum metinlerin olabildiğince anlaşılır olması kaygısından kaynaklanmaktadır:

> ayukşanė atl(ı)g öz alkınçu 'ayukşanė yani yaşamın sonu': << Skr. āyukṣaya "ecel, yaşamın sonu". *alkınçu* "ölüm, son, bitiş, zail olma"; *öz alkınçu* "yaşamın sonu" (Elmalı, 2022b, s. 340[2683]).

atlıg sözcüğü burada "yani" anlamında kullanılmıştır. "ecel, yaşamın sonu" anlamına gelen Sanskritçe *ayukşanė* sözcüğünden hemen sonra Türkçe açıklama getirilmiş ve Sanskritçe sözcüğün kullanımından kaynaklı bir anlam bariyerinin oluşmasının önüne geçilmiştir.

> m(a)hayan tėgme tayşıŋ ulug kölük erür (Kaya, 2021, s. 169[2609-2610]) "Mahāyāna yani tayşıŋ yani büyük taşıt"
>
> kuşalamul tėgme edgülüg töz yıltız tikser tarısarlar (Kaya, 2021, s. 244[4938-3939]) "kuşalamul yani şifa kökü ekip biçseler"

Bu örneklerde de *tėgme* "yani" anlamında kullanılmıştır. Budizm'in Mahayana anlayışını ifade etmek için iki kere açıklama ihtiyacında bulunulmuş, ilk önce alıntı bir sözcük olan *tayşıŋ* ile daha sonra daha da anlaşılabilsin diye Türkçe karşılığı *ulug kölük* "büyük taşıt" ile *m(a)hayan* terimi anlaşılır kılınmıştır. Aynı çaba *kuşalamul* teriminin anlaşılır kılınmasında da kendini göstermektedir.

Tokyürek (2024), Altun Yaruk'ta yer alan Çince hayvan isimlerini Çince denklikleriyle karşılaştırdığı çalışmasında Eski Uygurca metinin bazı cümlelerinde geçen *bars irbis arslan böri* sözcüklerinin Çince metinde bulunmadığını göstermiştir. Yine metnin devamında yer alan *kadır yavlak keyikler* için sadece 惡獸 *eshou* 'vahşi hayvan' ifadesi geçer. Dolayısıyla Eski Uygurca metinde yer alan hayvan adları tamamıyla mütercim tarafından eklenmiş, yapılan çeviri Eski Uygurlar için daha anlaşılır bir metin hâlini almıştır (Tokyürek, 2024, s. 273). Bu durum Eski Uygur mütercimlerin çeviri yaparken kaynak metnin aslına sadık kalmak yerine hedef kitlenin metni daha rahat anlamasına yardımcı olmak gayesinde olduklarını göstermektedir. Bu örneklerden hareketle Eski Uygurların kendi dönemlerinde gerek hedef kitleye gerekse metinlerin içeriğine göre erişilebilir dil çeşitlerini ortaya koyduklarını söylemek mümkündür.

Eski Uygurlar çevirilerini standart dile yapmanın yanı sıra tıp, astronomi, felsefe gibi alan bilgisi ve terminolojisi içeren ve uzmanlık gerektiren dillere; herkesin anlayabileceği, dilin anlaşılabilir biçimine yani basit dile de yapmışlardır.

Standart Dil, iletişim için ortak bir araçtır. Resmî belgelerde veya kitle iletişim araçlarında kullanılabilecek kurumsallaşmış bir norm sağlayan ve prestij dili meydana getiren bir dildir. *Basit Dil* (Plain language) ise ifade, yapı ve tasarımı net bir biçimde ortaya çıkaran, hedef kitlenin ihtiyaç duyduğunu kolayca bulabildiği, bulduklarını anlayabildiği ve bu bilgileri kullanabildiği bir dildir. Sıradan insanların hayatını daha kolay ve daha etkili hâle getirmeyi amaçlar, uzmanlık dili içeren belgeleri veya edebi dilde yazılan eserleri daha çok sayıda kişi için anlaşılır hâle getirmeye çalışır. *Standart Dil*'in hedef kitlesi bütün dil kullanıcılarıdır ve uzmanlık alanlarında, akademide ve terimlerin kullanıldığı alanlardaki dil konuşurları da bu dilin hedef kitlesi arasındadır. *Basit Dil*'in hedef kitlesi de yine genel dil konuşurlarıdır, bürokratik, tıbbi, idari veya yasal alanlar gibi uzmanlık alanlarında uygulanma eğilimindedir. *Standart Dil*, doğal yapısından kaynaklanan karmaşık bir yapıya sahiptir. *Basit Dil*; basit kelimeler ve yapılardan oluşan, jargondan, mecazdan, teknik kavramlardan kaçınılan bir dil türüdür. *Standart Dil*; bütün kamusal iletişim, jargonlar, yazılı metin ve sözlü konuşmada kullanılır. *Basit Dil*; kanun, yönetmelik, resmî belgeler gibi daha çok devlete ait belgelerde kullanılsa da edebi metinlerde de uygulamaları bulunur (Lindholm-Vanhatalo, 2021, s. 19-20).

Maaß (2020, s. 14) erişilebilir dil çeşitlerini artan karmaşıklık sırasına göre veya daha doğrusu azalan anlaşılabilirlik sırasına göre şu biçimde sıralar: Maksimum anlaşılabilirlik seviyesini kapsayan *Kolay Dil*, orta anlaşılabilirlik seviyesini kapsayan *Basit Dil*, standart anlaşılabilirlik seviyesine karşılık gelen *Standart Dil* ve son olarak en ayrıntılı anlaşılabilirlik seviyesini kapsayan *Özel Amaçlı Uzman Dili* (ayrıca bk. Perego, 2020, s. 29-30).

Eski Uygurlar, 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar yoğun ve sistematik bir şekilde gerçekleştirdikleri çeviri faaliyetlerinde, günümüz terminolojisiyle ifade edilmemiş olsa da, benzer bir hassasiyet ve titizlikle hareket etmişlerdir. Eski Uygur mütercimler, Özel Amaçlı Uzman Dili ve Standart Dilin yanı sıra özellikle anlatı metinlerinde bugün Basit Dil olarak adlandırılan dili kullanmaktadırlar. Kullanılan bu Basit Dil ile hedef kitlenin metinlerde ihtiyaç duyduklarını kolayca bulabilmeleri, bulduklarını anlayabilmeleri amaçlanmaktadır. Bu metinlerde yer alan bilgilerin, okuyucuların ya da dinleyicilerin anlayabileceği kadar açık ifade, yapı ve tasarımla oluşturulduğu görülmektedir.

Sonuç

Uygurların, Çinlilerden öğrendikleri ve çevirilerinde uyguladıkları çeviri yöntemi farklı aşamalardan oluşmakta ve bu çeviri yöntemi dil içi çeviriyi de içine almaktadır. Bu çeviri sisteminin dördüncü aşmasından beşinci aşamaya geçiş diliçi çeviri olarak düşünebileceğimiz aşamadır. Diliçi çeviriyi, dilin bir değişkesinden diğer değişkesine yapılan çeviri olarak düşündüğümüzde Eski Uygurların çevirilerinde hem diller arası hem de diliçi çevirinin yer aldığını görebilmekteyiz. Çeviri bürolarında bir ekip tarafından yapılan bu çevirilerin ilk üç aşaması diller arası çevirinin yapıldığı aşamalardır. Üçüncü aşamada, sözcük çevirmeni tarafından eski Uygurcaya çeviri gerçekleştirilmektedir. Dördüncü aşamada yapılan çeviri redaktör/müstensih tarafından kontrol edilmiş çeviridir. Dördüncü aşamada çevirinin tamamlandığı düşünülebilir. Beşinci aşama çevirinin yeniden ele alındığı ve üslubu düzelten uzman tarafından yeniden değerlendirildiği aşamadır. Bu aşama aynı zamanda üçüncü ve dördüncü aşamada tamamlanan çevirinin, hedef kitlenin ya da eserin kullanım amacının dikkate alınarak dil ve üslubunun belirlendiği aşamadır. Beşinci aşama; bir anlamda eserin, kullanım amacı ve hedef kitleye göre diliçi çevirisinin yapıldığı aşamasıdır. Özellikle anlatıların diliçi çeviri sonrasındaki biçimi incelendiğinde bu çevirilerin dilinin bugün Basit Dil kavramıyla adlandırılan dile uygunluğu dikkat çekmektedir. Gerek anlatıların dili gerekse diğer metinlerdeki anlaşılır olma kaygısı Eski Uygurların çevirilerini Basit Dil ile yapma gayreti içinde olduklarını göstermektedir.

Eski Uygurların çeviri yöntemi olarak düşünebileceğimiz aşamalı çeviri sistemi, Eski Uygurca eserlerin içeriklerinden, üsluplarından, yapılarından ve çevirinin birden çok kişi tarafından yapıldığına dair çeşitli kanıtlardan hareketle kurguladığımız bir sitemdir. Elimizde 'Uygurlar çevirilerini çeviri bürolarında altı aşamada şu çeviri elamanlarıyla yapardı' biçimde bir bilgi elbette bulunmamaktadır. Bununla birlikte ulaşabildiğimiz bilgiler bize bu kurguyu yapma imkânı vermektedir.

Bu bilgilerden hareketle çalışmada, Eski Uygurların 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar çeviri faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdikleri üzerinde durulmuş, çeviri faaliyetlerinde Basit Dil örneği oluşturacak şekilde diliçi çeviriyi nasıl gerçekleştirdiklerine dair örnekler sunulmuştur. Bu çalışmada sunulan verilerin, Eski Uygurlardan bile eskiye götürebileceğimiz Türkçe çeviri tarihine katkı sunması beklenmektedir. Bunun yanında bu çalışma ile Eski Uygurların çeviri anlayışları, metotları hakkındaki tartışmalara da bir öneri sunulmaktadır. Gerek Eski Uygur çeviri yöntemi gerekse yöntemi oluşturan aşamalar çeviri kuramları açısından çeviribilimciler tarafından tekrar ele alınabilir. Çeviribilimciler bu yöntemi modern çeviri kuramları ile karşılaştırıp ayrıntılı sonuçlara ulaşabilir. Bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız Eski Uygurların çeviri anlayışı ve yönteminin çeviribilimcilerin ve çeviri tarihi çalışanların ilgisini çekmesi beklenmektedir. 9. yüzyıla kadar kesin bir biçimde tarihlendireceğimiz Eski Uygurların çeviri yönteminin bir dil içi çeviri olan Türkçe Basit Dil çalışmalarına ışık tutabilmesi bu çalışmanın en büyük gayesidir.

Kaynakça

Arslan H. Ç. (2020). Suvarṇaprabhāsa-sūtra'nın Eski Uygurca ve Çince Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme (15. Bölüm 149-171. Satırlar arası), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49, 185-210.

Elmalı M. (2022a). *Eski Uygurca Dil Bilgisi Terimleri vibakti-samaz*, TDK Yayınları.

Elmalı M. (2022b). *Daśakarmapathāvadānamālā,* TDK Yayınları.

Elmalı M. (2021). Düşünceden Dile, Dilden Bilim ve Felsefe Diline, Editörler: Yücel Yüksel, Semra Uçar, *Bilim Felsefesi Yazıları-I* içinde, Akademi Titiz Yayınları, 73-95.

Elmalı M. (2023). Eski Uygurca Abhidharma Metinlerinde Kod Değiştirme, Editörler: Özlem Ayazlı, Tümer Karaayak, Uğur Uzunkaya, *Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı Bilge Biliglig Bahşı Bitigi* içinde, Paradigma Akademi, s. 155-173.

Giles H. A. (1912). *A Chinese-English Dictionary*, Che'n Wen Publishing Company.

Kaya C. (2021). *Uygurca Altın Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yayınları.

Kudara K. (1988): Uigur translation of the Sanskrit grammatical terms – On the eight cases of declension and six compounds-, *The Ryukokudaigaku Ronshu-The Journal of Ryukoku Universty-*, No. 431, 55-81.

Lindholm C. & Vanhatalo U. (2021). "Introduction", In Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (Eds.), *Handbook of Easy Language in Europe* (pp. 11-26), Frank und Timme.

Maaß C. (2020). *Easy Language-Plain Language-Easy Language Plus Balancing Comprehensibility and Acceptability*, Frank & Timme.

Mirkamal A. (2014). How Did Uyghur Monk learn Chinese, *Journal of Xinjiang Normal Universtity (Philosophy and Social Sciences)*, 35/1, 81-86.

Ölmez M. (2021a). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*, Bilgesu Yayınları.

Ölmez M. (2021b). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*, Kesit Yayınları.

Perego, E. (2020). *Accessible Communication: A Cross-country Journey*, Frank and Timme.

Röhrborn K. (1996). *Die altttürkische Xuanzang-Biographie VIII, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain*, Harrassowitz Verlag.

Röhrborn K. (2022). Xuanzang Biyografisi'ndeki Bazı Çeviri Özellikleri Üzerine, Yayına Hazırlayan: Mustafa Kaçalin, *Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri*, Ankara, 4-6 Haziran 2011 içinde, TDK yayınları, 107-115.

Sarıtaş E. (2011). Eski Uygur Türklerinde Tercüme Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Araştırma, *Doğu Araştırmaları*, 7, 5-16.

Shōgaito M. (2014). *The Uighur Abhidharmakośabhāṣya preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.

Tekin Ş. (1970). *Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭīkā Tattvārtha-nāma Vasubandhu'nun Abhidharmakośaśāstra adlı eserine Sthiramati'nin yazdığı tefsirin Uygurca çevirisi: Abidarim Koşavardi Şastr I. Giriş ve Metnin Tıbkıbasımı*, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları.

Tekin Ş. (1976). *Maytrısimit-Burkancılığın Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Tezcan S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra, Berliner Turfantexte III*, Akademie Verlag.

Tokyürek, H. (2024). Altun Yaruk Sudur Metnindeki Hayvan Adlarının Çince Denklikleri ile Karşılaştırılması. *Journal of Turkish Language and Literature*, 64(1), 265-297. https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1393762

Yıldırım K. (2010). *Türk Tarihi İçin Eski Çince-Türkçe Sözlük (Hun, Gök-Türk, Uygur ve Çin Hükümdarlarının Listesi)*, Otopsi.

Yıldırım K. (2016). Taspar Kagan ve "İlk Tercüme Faaliyetleri" Üzerine Bazı Notlar, *Dil Araştırmaları*, (10)19, 37-52.

Zieme P. (2000). The Search For Knowledge Through translation: Translations of Manichaean, Christian and Buddhist Literature into Chinese, Turkic, Mongolian, Tibetan and Other Languages. In C. E. Bosworth and late M. S. Asimov (Eds.), *History of Civilizations of Central Asia, The Age of achiement: A.D. 750 to the end of the fifteenth century, Volume IV Part Two, The achievements*, Unesco Publishing. (https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000111664)

"Dil sanatı" çeviride kaybolur mu?

F. Nihan Ketrez[1], Ezgi Ertürk[2]

Öz

Yıldız Savaşları'ndaki bilge Jedi ustası Yoda, İngilizceyi devrik cümlelerle konuşur (örneğin, *we must destroy the Sith* yerine *destroy the Sith we must* 'biz Sithleri yok etmeliyiz'). İngilizce bu tür devrik cümlelerin oldukça sınırlı olduğu bir Özne-Eylem-Nesne dili olduğundan, sözcük sırasının değiştirilmesi dinleyici üzerinde "yabancı" etkisi yaratır. Türkçe gibi sözcük sıralaması esnek olan bir dilde devrik cümle kullanımıyla böyle bir sanatsal etkinin elde edilmesi çok zordur. Bu çalışmada, İngilizcede sözcük dizilimi yoluyla elde edilen bu sanatsal etkinin Türkçeye çevrilip çevrilemeyeceğini gözlemlemek amacıyla Yoda'nın devrik cümleleri ve bunların altyazı çevirileri incelenmiştir. Yoda'nın yer aldığı beş *Yıldız Savaşları* filminden Yoda'nın ve onunla konuşan diğer ana karakterlerin (Obi-wan Kenobi, Luke Skywalker, Anakin Skywalker, Darth Vader) İngilizce cümleleri ve bunların alt yazı çevirileri alınarak devrik olup olmamalarına göre kodlanmış ve devriklik oranları hesaplanmıştır. Yoda'nın konuşmasının İngilizce ve Türkçede benzer oranda devrik cümleye sahip olduğu ve konuşmasının hem kaynak dilde hem de altyazı çevirilerinde diğer ana karakterlerin konuşmasıyla tezat oluşturduğu gözlemlenmiştir. Ancak anadili İngilizce ve Türkçe olan kişilerin dilbilgisi değerlendirmeleri, Yoda'nın devrik cümlelerinin İngilizce konuşanlar için çoğunlukla kabul edilemez veya alışılmadık olduğunu, Türkçe konuşanlar için ise kabul edilebilir veya doğal olduğunu ortaya çıkarmıştır. İngilizcede devrik cümlelerle elde edilen "dil sanatı" Türkçe altyazıda korunamamış ve çeviride Yoda dilinin yabancı etkisi kaybolmuştur.

Anahtar sözcükler: Altyazı çevirisi, Yoda, devrik cümle, dilbilgisi yargısı

"Linguistic art" lost in translation?

Abstract

Yoda, the wise Jedi master in *Star Wars*, is well-known for his inverted sentences (e.g., *destroy the Sith we must*). Because English is a strictly Subject-Verb-Object language, inverted word order has an "alien" effect on the audience. Such an artistic effect is very difficult to achieve, if at all possible, in a language like Turkish, which has flexible word order. In this study, Yoda's inverted sentences and their subtitle translations were analyzed to observe whether the linguistic art achieved through word order variations in English can be translated into Turkish. The English sentences of Yoda and the other main characters interacting with him (Obi-wan Kenobi, Luke Skywalker, Anakin Skywalker, Darth Vader) from the five Star Wars movies featuring Yoda and their subtitle translations were coded according to whether they were inverted or not, and their inversion rates were calculated. It was observed that Yoda's speech contained a similar proportion of inverted word orders in English and Turkish and his speech contrasted with that of the other main characters in both the source language and the subtitle translations. However, the acceptability judgments of native speakers of English and Turkish suggested that while Yoda's inverted sentences were mostly either unacceptable or unusual to speakers of English, they were acceptable or normal for speakers of Turkish. The "linguistic art" achieved through word order variations in English is not maintained in the Turkish subtitles, and the alien effect of Yoda Speak is lost in translation.

Keywords: Subtitle translation, Yoda, inverted sentence, acceptability judgment

Introduction

Star Wars is an American science fiction series, created by George Lucas. Its first film was released in 1977 and it quickly became a pop culture phenomenon all around the world. It has expanded into other forms of media, novels, TV series, cartoons, video games, comic books and theme attractions. It is one of the highest-grossing media franchises of all time. *Star Wars* is based on a fictional universe in "a galaxy far, far away." The original trilogy, released in 1977, 1980 and 1983, is the story of Darth Vader, who represents the dark side of the Force, and his struggle with the light side, represented by his son Luke Skywalker, daughter Princess Leia, and the Jedi Knights. The prequel trilogy, released in 1999, 2002 and 2005, tells the story of the slave boy Anakin Skywalker who was discovered by Obi-wan Kenobi, trained to become a Jedi Knight and then transformed into the villain Darth Vader. Star Wars has a multicultural, multi-species, and multi-lingual array of characters, speaking a variety of languages. Some of these are based on natural languages, some are engineered languages created

[1] Prof. Dr., İstanbul Bilgi University, Department of English Language and Literature (İstanbul, Türkiye), e-mail: nihan.ketrez@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1789-8761
[2] BA Student, İstanbul Bilgi University, Department of English Language and Literature (İstanbul, Türkiye) e-mail: ezgi.erturk@bilgiedu.net, ORCID: 0009-0004-1603-2899

computationally. Some characters speak variants of English. Yoda, the wise Jedi master, is well-known for his inverted English sentences (e.g., *destroy the Sith we must* instead of *we must destroy the Sith*) (Pullum, 2005; Liberman, 2005; Harbeck, 2014; Lafrance, 2015, among others). Whether his language called 'Yoda Speak' or 'Yodish' is a dialect of English, or whether he speaks this way because he has acquired human English as a non-human language learner are questions that have been raised. It is apparent that the creators of Yoda used word order variations as a form of "linguistic art" to complement this alien character. Because English is a strictly SVO (Subject-Verb-Object) language, inverted word orders, especially when they are not supported by proper discourse conditions, have an "alien" effect on the audience. In this way, language is integrated into the construction of an alien character, making the audience feel that Yoda is different while at the same time allowing them to easily understand what he says.

Such an artistic effect, is very difficult to achieve, if possible at all, in a language like Turkish, which has a relatively flexible word order. This flexibility in Turkish and similar languages makes it very challenging to translate Yoda lines because inverted word orders may be grammatically correct and sound natural in those languages. Therefore, the artistic effect created through word order variations is potentially lost in translation. Moreover, Turkish is an agglutinating language and, multi-word sentences in English can be translated as one single word in Turkish. Yoda's inverted verb initial sentence *stopped they must be* in Episode V, for example, appears as one word *dur-dur-ul-malı-lar* (stop-caus-pass-nec-3Pl) 'they must be stopped' in the subtitles. This feature, combined with the word order flexibility, makes it difficult to maintain an alien effect of the source language.

Translation is successful if it accomplishes the same effect as the source text. Skopos Theory (Vermeer, 1978, 1996 and the subsequent work) emphasizes the importance of functionality and cultural considerations. Translations should reflect the values, expectations, life experiences, and cultural norms of the source language. Rather than a word-by-word translation, the translated text should convey the intended meaning. According to this approach, translation should not be a mere act of linguistic transference. Yoda Speak poses a challenge especially for such an approach because it relies heavily on the structural manipulation in the source language.

In this study, we looked at the subtitle translations of Yoda lines to assess whether, and to what extent the alien effect of Yoda's language can be achieved in Turkish subtitles. We compare Yoda's lines to those of other main characters, who speak a more standard variety of English in their interactions with Yoda. We further complement our results with experimental results based on the acceptability judgments of native speakers of English and Turkish. We show that Yoda Speak is not different than the other languages (English in the original lines and Turkish in the subtitles) in terms of the proportion of inverted sentences but the native speakers' judgments suggest that its alien effect is not maintained in the same way in subtitle translations.

1. Word order in Yoda Speak, English and Turkish

Yoda's word order is generally described as OSV or XSV where X stands for any other constituent (Bakovic, 2005; Pullum, 2005; Liberman, 2005; LaFrance, 2015, among others). Levshina (2019) describes Yoda's word order as Nonfinite part of the predicate/Object/Oblique, followed by the Subject, followed by the Finite Verb/Auxiliary/Copula (e.g, *Rest I need* in Episode VI or *a certainity it is* in Episode II). She also acknowledges that there are exceptions on this generalization. A non-finite verb may follow the modal or the auxiliary and appear at the end of the sentence, for example (e.g., *the outlying systems, you must sweep* in Episode III). Kaminski (2011) documents the word order variations in Yoda Speak and observes that "odd" orders range between 41% to 73% in the episodes Yoda appears. The most frequently observed uncommon orders in his inverted sentences are observed to be OVS and OSV. Yuliyana and Bram (2019) also reports that the most common unusual word order is OSV, observed in 89 lines out of 169. It is followed by VOS and VSO orders, observed in 39 and 29 lines respectively.

Contemporary English is a strictly SVO language where word order variations are restricted. It still tolerates some variability under certain discourse conditions, poetic contexts or song lyrics. So native speakers of the language are exposed to some inverted orders in their natural everyday lives. In older varieties of English, VSO order, one of the word orders in Yoda Speak, is observed. It is also used frequently in English poetry for artistic purposes, especially in the Early Middle English period (1-2).

1. Gather ye Rose-buds while ye may (1648, Robert Herrick) VSO
2. O where is Romeo, saw you him today? (1597, Shakespeare) VSO

We do not need to go as far back as the earlier English periods to see other word orders. The OSV order, another frequent word order observed in Yoda Speak, is not observed in matrix clauses, but it is used in object relative clauses (3-4). It is also the word order in the questions where the wh-object is fronted (5-6).

3. Books I read OSV
4. The woman I love OSV
5. What are you reading? OSV
6. Whom do you love? OSV

So, the OSV order, the most frequent inverted word order in Yoda's speech is not that unusual. O, S and V constituents can be ordered in the way they are ordered in Yoda's speech, but under different circumstances, such as in fronting examples, when accompanied by proper pragmatic contexts and proper intonation or with a certain artistic style. What makes Yoda's speech different is that such discourse conditions are not met in the contexts of his encounters with other characters.

Yoda's word orders are not necessarily uncommon word orders across the world's languages. VSO is the third most common word order worldwide after SOV (E.g., Hindi, Turkish) and SVO (E.g., English, Mandarin) (WALS Chapter 81). It is observed in widely spoken languages such as Standard Arabic, and relatively less commonly spoken languages such as Welsh and Hawaiian. Some SVO or SOV languages, such as German and Dutch, use the VSO order for various discourse-pragmatic or syntactic functions. When an adverb is placed in the sentence-initial position, for example, the subject is moved to the postverbal position, so the V2 property of the sentence is maintained in German and Dutch. The other dispreferred order, VOS, is relatively infrequent as a canonical word order in the world's languages, observed in only 3% of the languages and among the six possible word orders, it is the fourth most frequent one. It is observed in Austronesian languages such as Malagasy, or Mayan languages such as Yucatec. Many verb initial languages, such as Chamorro, alternate between VSO and VOS. Despite the availability of such examples, Yoda's word order preferences are still rare enough to make it sound alien (Levshina, 2019).

Turkish is an SOV language and in contrast to English, allows various word order variations due to discourse conditions (Erguvanlı, 1984; Kornfilt, 1997; Göksel & Özsoy, 2000). The sentence-initial position is the topic position while the (immediately) preverbal position is occupied by the focus constituent that presents the new information. The verb is in the final position in the canonical SOV order, but it can be followed by other constituents that present backgrounded information. So when an invented sentence such as (7) is translated into Turkish as in (8a), it does not carry the 'weird' or 'alien' speech impression. In this VO order the verb is topicalized and emphasized while the direct object *sen-i* 'you' and the indirect object *o-na* 'him' are backgrounded as old information. This is not only a natural word order in Turkish, but it is also the most appropriate one considering the context.

7. Take you to him I will (Episode V) VOXS
8. a. Götüreceğim seni ona. VOX
   b. Götüreceğim ona seni. VXO
   c. Seni ona götüreceğim. OXV
   d. Seni götüreceğim ona. OVX

e. Ona seni götüreceğim. XOV
f. Ona götüreceğim seni. XVO

Although all six word order options (8a-f) are grammatically possible in Turkish when accompanied by the proper contexts, they are not used with equal frequency and some orders are not appropriate in some contexts. The canonical SOV order is still the most frequent one in sentences that have S, O and V.

Slobin and Bever (1982) conducted a sentence repetition task and observed that the easiest word order was SOV, while the most difficult one was VOS in Turkish. In cases where the participants failed to repeat sentences with inverted orders, they replaced them with the SOV order. The order of ease recorded was SOV, OVS, SVO and OSV. Batman-Ratyosyan and Stromswold (1999) conducted a similar experiment with Turkish-speaking children and observed the same order of preference in the order of S, O and V. Altan (2006) examined the word orders in children's spontaneous speech between 1;6 and 4;8 and again observed that the most frequent word order was SOV, followed by OVS, SVO and OSV- the same orders that were reported in the earlier literature. The least frequent orders were verb-initial ones: VSO and VOS. Another study conducted on adult speakers' elicited oral narratives revealed that VSO and VOS orders were the least preferred, recorded in just 1% and 2% of the instances, respectively (Altan, 2012). Thus, although Turkish has a flexible word order and all six word order options are grammatical in Turkish, there is a strong preference for the canonical word order and certain word orders (V-initial ones) are clearly dispreferred.

The literature and observations on English and Turkish show that English is not as strict in terms of word order variations and Turkish is not that flexible and "free" in terms of the acceptability of non-canonical word orders. Despite the contrast between the two languages, "linguistic art" achieved through word order variations can be transferred into Turkish through the use of some dispreferred word orders. In this study, we examine the subtitle translations to see to what extent this could be achieved.

2. Method

In this study, we examined the data with quantitative analysis method. In the first study, we analyzed the sourse text and the subtitle translations. We transcribed the lines of the characters in the original series and their subtitle translations available on the Disney+ platform in Turkey. Episode V and Episode VI from the original trilogy and, Episode I, II, and III from the prequel trilogy were included in the study (Table 1). Episode IV was not included because Yoda does not appear in Episode IV. As shown in Table 1, Episodes IV, I, and II were written by George Lucas alone, Episodes V, VI and II were written in collaboration with other writers. There is no information available about the subtitle translators for any of the episodes.

Table 1 – Episode list and screenplay writers

	Episode no. (US release date)	Screenplay writer
Original Trilogy	Episode IV: A new hope (1977)	George Lucas
	Episode V: The empire strikes back (1980)	Leigh Brackett and Lawrence Kasdan
	Episode VI: Return of the Jedi (1983)	Lawrence Kasdan and George Lucas
Prequel Trilogy	Episode I: The Phantom Menace (1999)	George Lucas
	Episode II: Attack of the Clones (2002)	George Lucas and

All the lines of Yoda in these five episodes were transcribed and those containing a verb were targeted for analysis. Among those utterances, those that included a subject, or an object or both were chosen and coded according to their word order, such as OV, VO, SV, VS, SOV, SVO etc. In English SVO, VO and SV orders were coded as canonical word orders, while in Turkish SOV, OV, SV orders were considered canonical. All the others were coded as inverted, regardless of their grammaticality. The same steps were followed for the four other main characters.

In the first analysis, Yoda's inverted utterances were targeted and the proportion of inverted versus canonical word orders in the original English speech and Turkish subtitles were compared. In the second analysis, the proportion of inverted versus canonical word orders in the speech of other major characters in their original English and Turkish subtitles was calculated and compared to the proportions in Yoda's speech. Obi-wan Kenobi, Darth Vader, Anakin Skywalker and Luke Skywalker were selected for comparison because they appear in the episodes where Yoda appeared and they interacted with Yoda (Table 2). So the characteristics of their speech were crucial for contrasting with Yoda's speech.

Table 2 – Characters compared in each episode

Episode no.	Characters compared
Episode IV	N.A. (Yoda does not appear in this Episode)
Episode V	Yoda, Obi-wan Kenobi, Darth Vader, Luke Skywalker
Episode VI	Yoda, Obi-wan Kenobi, Darth Vader, Luke Skywalker
Episode I	Yoda, Obi-wan Kenobi, Anakin Skywalker
Episode II	Yoda, Obi-wan Kenobi, Anakin Skywalker
Episode III	Yoda, Obi-wan Kenobi, Anakin Skywalker, Darth Vader

The third analysis is based on acceptability judgments of native speakers of English and Turkish. 59 Turkish speakers from Turkey with an age range of 20-50 (mean age: 23,62) and 23 English speakers from the UK and the USA with an age range of 18-42 (mean age: 29,73) participated in the study. The participants were university students and faculty members and they were invited for participation voluntarily. They identified themselves are native speakers of English or Turkish respectively. A total of 88 inverted lines were selected and modified, maintaining the word order characteristics, so that the participants could not recognize them. An example of modification is seen in (9)-(12). In (9) and (11), the original line from Episode II and its subtitle translation are presented. As seen in (10) and (12), the name Obi-wan in the original English line and the Turkish subtitle was replaced by the name Oscar in the modified English version and Osman in the Turkish version. The object planet in English line and *gezegen* 'planet' in the subtitle were replaced by *neighbor* and *komşu* 'neighbor' respectively.

9. The original line (Ep. II): And find Obi Wan's wayward planet we will.
10. The modified line used in the test: And find Oscar's wayward neighbor we will.
11. The original subtitle translation:
    Obi-Wan-ın bul-a-lım inatçı gezegen-i-ni.
    Obi-Wan-gen find-opt-1P wayward planet-poss&3S-acc
12. The modified line used in the test:
    Osman-ın bul-a-lım inatçı komşu-su-nu.

Osman-gen find-opt-1P wayward neighbour-poss&3S-acc

Acceptability judgments were elicited via a Google Form where the participants rated the modified versions of Yoda's inverted lines on a Likert scale as shown in Table 3. The proportions of each response in English and Turkish were compared using chi-square tests.

Table 3 – Acceptability judgments on Likert scale.

Score	English / Turkish
1	**Awful.** I never speak like this and I've never heard of it. / Çok kötü. Asla böyle bir cümle kurmam ve daha önce hiç böyle bir cümle duymadım.
2	**Unacceptable:** It is bad but I may have heard of such a sentence. / Kötü ama böyle bir cümle duymuş olabilirim.
3	**Undecided:** I'm undecided. / Kararsızım.
4	**Poetic:** It doesn't sound natural, but it may be used in a poem or song lyrics. / Pek doğal gelmedi ama şiir veya şarkı sözü gibi bir yerde kullanılabilir.
5	**Acceptable/Natural:** A natural sentence. / Gayet doğal.

3. Results and Discussion

The first study showed that Yoda had similar proportions of inverted sentences in English and Turkish, and his speech contrasted with the speech of other main characters in both languages. The second study, based on native speaker acceptability judgments showed that, while native English speakers find most inverted sentences unacceptable or awful, native speakers of Turkish find them acceptable. As seen in Table 4, the proportion of inverted sentences varies in the original English version. The highest proportion of inverted sentences is observed in Episode III (81.90%) while the lowest one is observed in Episode V (42.50%), the first episode in which Yoda appears. This variability may be due to the differences in the scriptwriters. When all the five episodes are merged, 61.30% of Yoda's original English sentences are inverted. In Turkish subtitles, his sentences are inverted in 43.56% of the cases when all episodes are merged. The lowest proportion of inversion is observed in Episode V (20.54%), where the lowest proportion of inversion is observed in English originals and the highest in Episode I (84.61%). A chi-square test on the total scores across all five episodes shows that Yoda's original English language has more inverted sentences than the language in Turkish subtitles ($\chi^2(1)=20.6206$, $p<.00001$). Although Turkish is more flexible in terms of word order variations, this feature is not utilized in the subtitles, making Yoda's language in subtitles more canonical.

Table 4 – Proportion of canonical vs. inverted word orders in Yoda Speak in English and Turkish subtitles

	English			Turkish subtitles		
	Total	Canonical (%)	Inverted (%)	Total	Canonical (%)	Inverted (%)
Episode V	120	69 (57.50%)	51 (42.50%)	112	89 (79.46%)	23 (20.54%)
Episode VI	40	15 (37.50%)	25 (62.50%)	31	20 (64.52%)	11 (35.48%)
Episode I	30	10 (33.33%)	20 (66.66%)	26	4 (15.38%)	22 (84.61%)
Episode II	59	24 (40.68%)	35 (59.32%)	62	30 (48.39%)	32 (51.61%)
Episode III	105	19 (18.10%)	86 (81.90%)	72	28 (38.89%)	44 (61.11%)
Total	354	137 (38.70%)	217 (61.30%)	303	171 (56.44%)	132 (43.56%)

What's more important is that Yoda's speech contrasts with that of Obi-wan Kenobi both in the original language and in the subtitle translations. While Yoda's original lines are inverted in 61,30 of the instances, only 7,47% of Obi-wan Kenobi's lines are inverted. The same contrast is observed in the Turkish subtitles: 43,56% of Yoda's lines are inverted in the subtitles, and this contrasts with Obi-wan Kenobi's lines which are inverted in 4,83 of the cases. So the contrast between Yoda and another speaker is maintained in subtitle translations. A similar contrast is observed between Yoda and the other main characters as seen in Table 5.

Table 5 – Yoda's canonical vs. inverted word orders compared to those of other characters

	English			Turkish subtitles		
	Total	Canonical (%)	Inverted (%)	Total	Canonical (%)	Inverted (%)
Yoda	354	137 (38.70%)	217 (61.30 %)	303	171 (56.44%)	132 (43.56%)
Obi-wan K.	576	533 (92.53%)	43 (7.47%)	559	532 (95.16%)	27 (4.83%)
Luke S.	287	279 (97.21%)	8 (2.78%)	341	314 (92.08%)	27 (7.91%)
Anakin S.	772	715 (92.61%)	57 (7.28%)	628	613 (97.61%)	15 (2.38%)
D.V.	184	178 (96.73%)	6 (3.26%)	183	176 (96.17%)	7 (3.82%)

The next question that we asked was whether the contrast between Yoda and Obi-Wan Kenobi was strong enough to create an alien effect in Yoda's speech in subtitles. To answer this question, acceptability judgments of native speakers in two languages were analyzed quantitatively. The results showed that 40% of the Turkish sentences (vs. 12% of the English sentences) were ranked as acceptable or natural by native speakers of Turkish. 21% of the Turkish sentences (vs. 29% of the English sentences) were judged as acceptable but 'poetic'. 23% of the English items (vs. 13% of the Turkish ones) were unacceptable and 10% of Turkish and 20% of English sentences were ranked as 'awful' by native speakers. A chi-square test run on these responses suggested that there was a significant difference between the two languages in terms of acceptability judgement scores ($\chi^2(4)=1187.48$, $p< 0.00001$).

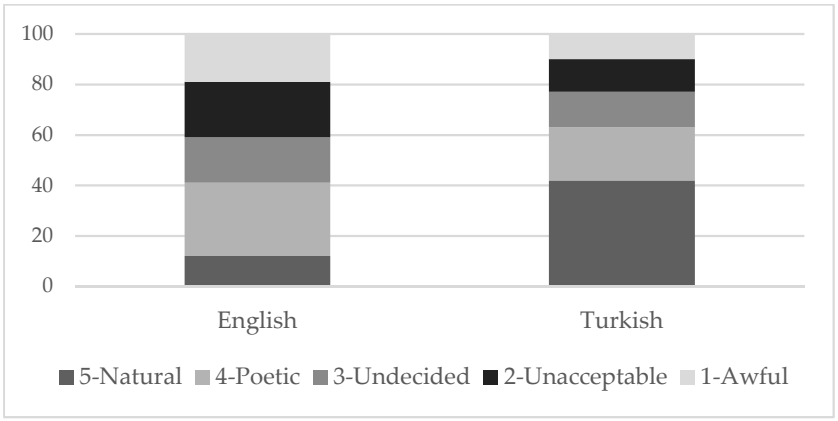

Figure 1 – Acceptability judgments of English and Turkish speakers

In other words, although the properties of Yoda Speak are maintained in the subtitle translations, inverted word orders do not have the same effect on native speakers. While speakers of English think that the inverted sentences are either unacceptable or acceptable but poetic, a large proportion of the Turkish sentences were judged as natural. For example, the English line *take you to him I will* (Episode V), had a score of 2.86 out of 5, while its Turkish subtitle *götüreceğim seni ona* received a score of 4.1 out of 5.

The difference between the participants' attitudes can be observed in their comments on the test items (13 and 14) as well. One of the participants, commenting on the English test sentences, says he can understand the inverted sentences but would not expect to hear them in a daily conversation (13a). To another speaker of English, the items sound like a variety spoken by a language learner who has not learned the language properly (13b). Yet other speakers think that the inverted sentences are unnatural in contemporary times (13c) or sound poetic (13d). In contrast, most Turkish speakers, when commenting on the modified versions of Turkish subtitles, say that the inverted sentences are the kinds of sentences they hear in their daily conversations (14a-b). Some participants are more tolerant than others, and some sentences score lower than others in the acceptability judgments in both languages. However, when looking at the overall scores, we see that there is a clear contrast between the speakers' attitude towards the inverted sentences in English and Turkish.

13. Examples from English speakers' comments:

a. "I could understand the meaning of the majority of the sentences but would not expect them to be used in conversation."

b. "They sound like someone who has not learned formal English."

c. "Most of these sentences are intelligible but sound like old English and therefore unnatural in contemporary times."

d. "I realized that it sounded quite poetic and that this type of speech is sometimes used in fantasy stories for otherworldly races, such as fairies, etc."

14. Examples from Turkish speakers' comments:

a. "Çoğu günlük hayatta kurduğumuz cümlelerden."
'Most of the sentences are like the sentence we use in daily life.'

b. "(…) Günlük hayatta devrik cümle kurarak konuşan birçok insan var."
'There are a lot of people who speak with inverted sentences in daily life.'

Therefore, acceptability judgment results suggested that while Yoda's inverted sentences were mostly either unacceptable or unusual to speakers of English, they were (relatively more) acceptable or natural to speakers of Turkish.

Conclusion

In this study, we compared the inverted lines of Yoda in the original English language with their subtitle translations in Turkish. We observed that Yoda had a similar number of inverted sentences in both the source language and the subtitles, and the contrast between Yoda and other main characters was maintained in the subtitle translations. However, the follow-up study suggested that the culture relying heavily on word order variations could not be transferred to subtitles because most inverted word orders do not sound alien or unnatural to the speakers of Turkish. Therefore the linguistic art achieved through word order variations is lost in translation.

Yoda Speak presents a case where the transfer of the culture requires an integration of the structural properties of the source language into the translation. In this respect, it presents a challenge for the theories that focus on the transfer of the culture exclusively, without taking into consideration the linguistic structure of the source language. The artistic function of grammatical structures in the source language, as well as the potential psycholinguistic influence of these structures on the target audience, must be examined thoroughly to have a successful translation. Future research may focus on ways to improve the translation of inverted sentences by relying more on the dispreferred word order variations in Turkish. We observed that the scores of the individual items vary in terms of their acceptability in Turkish and it is apparent that some word orders are disliked more than others. The alien effect of Yoda Speak may be achieved by more frequent use of unusual or ungrammatical word order variations in

Turkish. A more detailed analysis of the subtitles from this perspective and an evaluation of the study's implications in relation to translation theories remain as interesting future directions.

References

Altan, A. (2006). Türkçede sözcük diziminin edinimi. In Çotuksöken, Y. & Yalçın, N. (Eds.). *20. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (pp. 51-61). İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

Altan, A. (2012). Türkçeyi yabancı dil olarak kullananların sözcük dizimi tercihleri. In Baykal, N., Büyükkarcı, E. & Ulusoy, G. (Eds.) *26. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (pp. 175-184). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Bakovic, E. (2005). Speak This Way I Do Because Wiser Than I Actually Am I Sound. *The Language Log*, May 18, 2005. Accessed November 10, 2024. http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/ 002176.html

Batman-Ratrosyan, N. & K. Stromswold. (1999). What Turkish acquisition tells us about underlying word order and scrambling. *Proceedings of the 23rd Annual University of Pennsylvania Linguistics Conference, 6*, 37-52.

Erguvanlı, E. E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar.* Berkeley, CA: University of California Press.

Göksel, A. & Özsoy, A. S. (2000). Is there a focus position in Turkish? In Göksel, A. & Kerslike, C. (Eds.) *Studies on Turkish and Turkic Languages: Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics* (pp. 219-228). Turcologica 46. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

Harbeck, J. (2014). Why So Strangely Yoda Speaks. *The Week,* November 13, 2014. Accessed August 21, 2024. https://theweek.com/articles/442256/why-strangely-yoda-speaks.

Kaminski, M. (2011). "Yoda-Speak: A Study of Yoda's Speaking Pattern and Their Frequencies." *The Secret History of Star Wars,* June 21, 2011. Accessed August 21, 2024. http://fd.noneinc.com/secrethistoryofstarwarscom/ yodaspeak.html.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish.* London: Routledge.

Lafrance, A. (2015). An Unusual Way of Speaking, Yoda Has. *The Atlantic,* December 18, 2015. Accessed August 21, 2024. https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2015/12/hmmmmm/420798/

Levshina, N. (2019). Universal dependencies in a galaxy far, far away… What makes Yoda's English truly alien. In Rademaker, A. & Tyers, F. (eds.) *Proceedings of the Third Workshop on Universal Dependencies (UDW, SyntaxFest 2019). (pp. 35-45).* Paris, France. Association for Computational Linguistics.

Liberman, M. (2005). Unclear of Yoda's Syntax the Principles Are, if Any. *The Language Log*, May 18, 2005. Accessed April 30, 2024. http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/002182.html.

Pullum, K. G. (2005). Yoda's Syntax the Tribune Analyzes; Supply More Details I Will. *The Language Log,* May 18, 2005. Accessed April 30, 2024. http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/ 002173.html.

Slobin, D. I. & Bever, T. G. (1982). Children use canonical sentence schemas: A crosslinguistic study of word order and inflections. *Cognition, 12(3),* 229-265.

Vermeer, H. J. (1978). Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheoric. *Lebende Sprachen 23*, 99-102. https://doi/10.1515/les.1978.23.3.99/html.

Vermeer, H. J. (1996). *A Skopos Theory of Translation.* Heidelberg, DE: TEXTconTEXT Verlag.

WALS (World Atlas of Languages): https://wals.info/feature/81A#2/18.0/153.1

Yuliyana, Y. & Bram, B. (2019). Uncommon word order of Yoda in Star Wars movie series: A syntactic analysis. *NOBEL: Journal of Literature and Language Teaching, 10(2),* 103–116.

Oscar Wilde'ın *Gül ve Bülbül* Hikâyesinin Osmanlıcaya Çevirilerinin Çeviri Göstergebilimi Bağlamında İncelenmesi

Ozan Erdem Güzel[1]

Öz

Bu bildirinin amacı, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz edebiyatının önde gelen yazar ve şairlerinden biri olan ve marjinal kimliğiyle de ön plana çıkan Oscar Wilde'ın *The Nightingale and The Rose* başlıklı İngilizce kısa öyküsünün 1927 ve 1928 yıllarında *Gül ve Bülbül* adıyla Osmanlıcaya yapılan iki ayrı çevirisini çeviri göstergebilimi bağlamında çözümlemektir. Bildirinin veri toplama aracı olarak kullanılan ana inceleme nesnelerini Oscar Wilde'ın 1913 yılında yayımlanan *The Happy Prince and Other Stories* adlı derleme öykü kitabının içinde yer alan *The Nightingale and The Rose* adlı kısa öykü türündeki kaynak metni, "mütercim" Şaziye Berrin'in 1927 yılında İstanbul - Yeni Matbaa'da yayımlanan *Gül ve Bülbül* adlı çevirisi ve 1928 yılında da Salih Zeki'nin İstanbul'da Orhaniye Matbaası'nda yayımlanan *Gül ve Bülbül* adıyla Osmanlıcaya yaptığı çeviri, çalışmada incelenen iki erek metni oluşturacaktır. Çalışmanın kuramsal incelemesi ise Sündüz Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimine yönelik olarak geliştirdiği "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" çerçevesinde yapılacaktır. Elde edilen veriler, bu dizgeselliği oluşturan "anlamın aşırı yorumlanması, anlamın bulanıklaştırılması, anlamın eksik yorumlanması, anlamın kaydırılması, anlamın bozulması, anlamın çarpıtılması, anlamın saptırılması, anlamın parçalanması, göstergenin yok edilmesi" olmak üzere çeviride dokuz anlam evirici eğilim ışığında ele alınıp değerlendirilecektir. Bu bildiride Wilde'ın kaleme aldığı öyküsü "KM", Şaziye Berrin'in ve Salih Zeki'nin Osmanlıcaya yaptıkları çeviriler ise sırasıyla "EM-1" ve "EM-2" olarak gösterilecektir.

Anahtar sözcükler: Oscar Wilde, *Gül ve Bülbül*, Osmanlıca, Sündüz Öztürk Kasar, Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği.

Analysis of the Ottoman Translations of Oscar Wilde's Story of *the Rose and the Nightingale* in the Context of Translation Semiotics

Abstract

The purpose of this paper is to examine the English short story titled *The Nightingale and The Rose* by Oscar Wilde, one of the leading writers and poets of nineteenth-century English literature, who also stands out with his marginal identity, in an Ottoman version of the short story titled *The Nightingale and the Rose*, translated into Ottoman language in 1927 and 1928. is to analyze two different translations in the context of translation semiotics. The main study objects of the paper used as data collection tools are the source text of the short story *The Nightingale and The Rose*, which is included in Oscar Wilde's compilation story book *The Happy Prince and Other Stories* published in 1913, and the "translator" Şaziye Berrin's translation named *Gül ve Bülbül* published in Istanbul - Yeni Matbaa in 1927 and Salih Zeki's translation into Ottoman language titled *Gül ve Bülbül* published in Orhaniye Printing House in Istanbul in 1928 will constitute the two target texts examined in the study. The theoretical analysis of the study will be carried out within the framework of "the Systematics of Designification in Translation" developed by Sündüz Öztürk Kasar for translation semiotics. The data obtained will be discussed and evaluated in the light of nine meaning-inverting tendencies in translation, which constitute this systematicity: "Over-interpretation of the meaning, darkening of the meaning, under-interpretation of the meaning, sliding of the meaning, alteration of the meaning, opposition of the meaning, perversion of the meaning, destruction of the meaning, wiping out of the sign". In this paper, Wilde's story will be shown as "ST", and Şaziye Berrin's and Salih Zeki's translations into Ottoman will be shown as "TT-1" and "TT-2", respectively.

Keywords: Oscar Wilde, *The Nightingale and The Rose*, Ottoman Turkish, Sündüz Öztürk Kasar, the Systematics of Designification in Translation.

1. Giriş

Bu çalışmanın inceleme nesnesini oluşturan *Gül ve Bülbül* adlı kısa öykünün yazarı olan İrlanda kökenli ozan ve yazar Oscar Wilde, farklı türlerde yapıtlar vermiş on dokuzuncu yüzyıl İngiliz edebiyatına damgasını vurmuş önemli ve üretken bir edebi figür olmasının yanında sıra dışı kişiliğiyle de dikkat çeken bir edebiyatçıdır. 1854 yılında İrlanda'nın Dublin şehrinde doğan ve edebiyatla yakından ilgilenen bir ailenin oğlu olan Wilde, Dublin Üniversitesi ve Oxford'daki Magdalen College'ta okur ve 1878 yılında *Ravenna* başlıklı şiiriyle Newdigate Ödülü'nü kazanır. 1881 yılında yayımladığı şiirleri Dante, Gabriel Rossetti ve John Keats'in etkisinde olan yazar, o yıllarda yazdığı *Mutlu Prens ve Diğer Öyküler* (*Mutlu Prens ve Başka Masallar*) adlı kitabıyla masal alanında hünerini ortaya koyar. 1891 yılında

[1] Öğr. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık ABD (İstanbul, Türkiye), eguzel@yildiz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7827-7101.

Dorian Gray'in Portresi, *Lord Arthur Savile'in Suçu ve Nar Evi* (*Narlı Bahçe*); 1892 yılında *Leydi Windermere'nin Yelpazesi*; 1893 yılında *Salome*, *Önemsiz Bir Kadın*, *İdeal Bir Koca* ve *Ciddi Olmanın Önemi Üzerine* ve 1898 yılında da *Reading Zindanı Baladı* adlı eserleri yayınlanmıştır. Wilde, yakalandığı menenjit hastalığından dolayı 1900 yılında Paris'te ölür (Wilde, (çev. Özlem Alkan), 2021, s. 7; Wilde, (çev. Fatih Demirci), 2022, s. 7). Nüktedan, eğlenceli ve zeki bir konuşmacı olan Wilde'ın oyunları -en ünlü olan yapıtlarıdır- yazdığı yüz yıl öncesindeki gibi günümüz okurlarını da güldürmeyi başarmaktadır. Edebi başarısının yanı sıra Wilde'ın daha az bilinen kişisel bir yönü de şudur ki Wilde, özellikle toplumsal adaletsizlik gibi yaşadığı çağın sorunlarına kafa yoran oldukça duyarlı bir kişidir. Ayrıca çekim gücü yüksek bir kişiliğe sahip olan Wilde, muhtaç insanlara yardım eden oldukça nazik ve cömert bir kişidir. Bencillik, aç gözlülük ve riyakârlık onun gerçekten canını sıkan kişilik özellikleridir ki o yaşamdaki en önemli şeylerden birinin tüm çirkinliğine karşın daima yaşamın güzelliğini aramak olduğun inanırdı. Nitekim öyküleri de bu konuyu ele alır (Wilde, (ed. Merlin Holland), 2005, s. 4a-b).

Kuramsal çerçeve bölümünde bilgi verilen Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği ve bu dizgesellik bağlamında ortaya konan anlam evirici eğilimlerin incelemede kullanıldığı birçok akademik çalışma yapılmıştır. Öztürk Kasar ve Tuna'nın "*Antony And Cleopatra* oyununun göstergebilimsel çözümlemesi ve çeviri göstergebilimi bakış açısıyla Türkçe çevirilerinin değerlendirilmesi" (2016) başlıklı makaleleri, Tuna'nın "Oktay Rifat'ın *Tecelli* başlıklı şiiri ve çevirileri üzerinden çeviriyi göstergebilimle buluşturmak" (2016) başlıklı makalesi, Tuna ve Kuleli'nin "Çeviri göstergebilimi çerçevesinde yazınsal çeviri için bir metin çözümleme ve karşılaştırma modeli" (2017) başlıklı kitabı, Öztürk Kasar ve Batu'nun "Oscar Wilde'nin *Bencil Dev* öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi ve çeviri göstergebilimi bağlamında Türkçe çevirilerinin değerlendirilmesi" (2017) başlıklı makaleleri, Öztürk Kasar'ın "Çevirmek, anlamı eğip bükme sanatı mıdır?" (2021) başlıklı çalışması, Tuna ve Çelik Özkan'ın "Şehir göstergelerinin (ç)evrilmesi: bir İstanbul anlatısının başkalaşmış yüzleri" (2022) başlıklı makaleleri, Öztürk Kasar ve Güzel'in "Ayşe Kulin'in *Nefes Nefese* adlı romanı ile İngilizce çevirilerinin kent göstergebilimi ve çeviri göstergebilimi odağında çözümlenmesi" (2022) başlıklı makaleleri, Bozkurt'un "Gianni Rodari'nin *Favole al Telefono* adlı kitabındaki masal başlıkları ile Türkçe çevirilerinin 'Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği' bağlamında incelenmesi" (2023) başlıklı makalesi ve "Oscar Wilde'ın *The Happy Prince* başlıklı hikâyesinin Osmanlı Türkçesine çevirileri" (2024) başlıklı tam metin bildirisi "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" bağlamında yapılan akademik çalışmalardan bazılarıdır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Çalışmanın amacı Oscar Wilde'ın *The Nightingale and The Rose* başlıklı öyküsünün Osmanlıcaya yapılan çevirilerini çözümlemektir. Wilde'ın İngilizce bu öyküsü iki çevirmen tarafından Osmanlıcaya çevrilmiştir. Her iki çeviri de *Gül ve Bülbül* başlığıyla yapılmıştır. Bu çeviriler daha önce Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği çerçevesinde ele alınıp incelenmemiştir. Wilde'ın öyküsünün Osmanlıcaya çeviri sürecinde görülen anlam evirici eğilimlerin analiz edilmesine yönelik katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın araştırma soruları şunlardır: Oscar Wilde'ın *The Nightingale and The Rose* başlıklı öyküsü Osmanlıcaya çevrilmiş midir, çevrilmişse kaç kez ve hangi çevirmenler tarafından çevrilmiştir? Bu çevirilerde hangi anlam evirici eğilimler vardır? Bu çevirilerden hangisinde daha çok anlam evirici eğilim vardır? Çalışmada bu soruların yanıtları verilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve

Sündüz Öztürk Kasar'ın ilk kez "Les traces du traducteur [Çevirmenin İzleri]" konulu kongrede 2008 yılında sunduğu ve Antoine Berman'ın "biçim bozucu eğilimler"inden yola çıkarak öne sürdüğü ilk adıyla "Anlam Bozucu Eğilimler Dizgeselliği", 2021 yılında "Çevirmek, Anlamı Eğip Bükme Sanatı mıdır?" başlıklı çalışmasında yapılan terim güncellemesiyle "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" adını alan bu dizgesellik "anlamın aşırı yorumlanması", "anlamın bulanıklaştırılması", "anlamın eksik yorumlanması", "anlamın kaydırılması", "anlamın bozulması", "anlamın çarpıtılması", "anlamın

saptırılması", "anlamın parçalanması" ve "göstergenin yok edilmesi" olmak üzere dokuz öğeden oluşmaktadır (Öztürk Kasar, 2021, s. 24-28).

Bir Fransız filozof, felsefe çevirmeni ve aynı zamanda çeviribilimci olan Berman, La Traduction et la lettre ou l'auberge du lointain (1999) adlı çalışmasında çeviride özgün metnin sözbiçime sadık kalınmasından yana olduğunu belirterek çevirinin "sözbiçimin çevirisi olduğunu" ve "bir metnin sözbiçimini çevirmenin hiçbir şekilde sözcüğü sözcüğüne aktarım yapmak olmadığını" (Akt. Öztürk Kasar, 2021, s. 24) savunur.

Öztürk Kasar'ın anlam evirici eğilimlerine esin kaynağı olan Berman'ın on üç adet biçim bozucu eğilimi, düzyazı formatındaki edebi eserlerin çevirisine yönelik olarak tasarlanmıştır ve Berman (1999) eserinde bunlardan "çeviriyi asıl hedefinden saptıracak güçler" (Akt. Öztürk Kasar, 2021, s. 25) olarak söz eder. Berman'ın edebiyat çevirmenine yolunu kaybettirecek eğilimler konusunda katılan Öztürk Kasar, kendi çeviri deneyimlerinden de yola çıkarak Berman'dan farklı bir bakış açısı benimseyerek çeviride anlamlama olgusunu yeniden ele almıştır. Berman gibi "göstergelerin oyununu" önemle ele alan ve bu konuda çalışmalar yapan Öztürk Kasar, çevirmenin "göstergeleri biçim-anlam bütünlüğü içinde aktarmak"la yükümlü olduğunu yani edebi eserlerdeki "anlam oyununu kazanmak" zorunda olduğunu öne sürer (Öztürk Kasar, 2021, s. 25). Bu nedenle çeviri eyleminin en önemli bileşeni olan anlamlandırma sürecinde etkinleşerek süreci olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek eylemlerin varlığı önkabulünden yola çıkan sök, aşama aşama giden "bir değişim, dönüşüm ve yitim süreci"ni tasnif eden tipolojisini oluşturur. Ancak Öztürk Kasar'ın bu sınıflandırması Berman'ınkinden farklı olarak yalnızca düzyazı biçimindeki yazınsal eserlerin çevirisinde ortaya çıkan biçim bozucu eğilimlerle kısıtlı değildir. Tasarımını Öztürk Kasar'ın yaptığı ilk adıyla "anlam bozucu eğilimler", güncel adıyla "anlam evirici eğilimler"; "şiir, roman, öykü, tiyatro oyunu, masal, fabl, mektup, günlük ve deneme gibi her türden yazınsal yapıta hatta reklam metinlerine ve şarkı sözlerine" kadar "ama aynı zamanda düşünsel içerikli metinleri" de içeren, yoruma açık her tür metne uygulanabilme niteliği taşıyan esnek ve kapsamlı bir sınıflandırmadır (Öztürk Kasar, 2021, s. 26).

Öztürk Kasar "çevirmen adaylarının eğitiminde onların gösterge duyarlılığını geliştirmek ve böylece yazınsal çevirinin kalitesini arttırmak" amacıyla tasarladığı bu dizgesellikten yararlanarak pek çok inceleme yapmış, "Türkçe, Fransızca ve İngilizce dillerinde oluşturulmuş metinler arasında gerçekleşmiş çeviriler üzerinden örneklendiren birçok çalışma yayınla[mış]" ve böylelikle de zamanla bu dizgeselliği güncelleyerek geliştirmeyi sürdürmüştür. Sonrasında çeviri göstergebilimi alanında yetişen pek çok çeviribilim araştırmacısı bu dizgesellikten yararlanmış ve onu çok farklı türde metinlere uygulayan bilimsel çalışmalar yapmışlardır. Bunun yanı sıra anlam evirici eğilimler sınıflandırmasından pek çok tez çalışmasında bir "çeviri değerlendirme yöntemi olarak" da yararlanılmıştır (Öztürk Kasar, 2021, s. 27). Yukarıda da bahsedildiği üzere bu dizgesellikte anlam evirici dokuz eğilim bulunmaktadır. Bu eğilimler üç anlam alanında üçerli gruplar halinde yer almaktadır. Anlam alanları, "anlam", "dolay anlam" ve "anlamsızlık"; anlam evrilmesi düzeyleri ise "anlamlamanın değişimi", "anlamlamanın dönüşümü" ve "anlamlamanın yitimi"dir.

3. Materyal ve Yöntem

Çalışmada kullanılan materyal ve yöntem şu şekildedir:

3.1. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada KM ve EM'ler veri analizi yöntemi kullanılarak "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" bağlamında ortaya konulan anlam evirici eğilimler çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Öncelikle KM ve EM'ler temin edilmiş sonrasında da Osmanlıca erek metinler latinize edilerek kaynak metinle karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulmuştur. *The Happy Prince and Other Stories* başlıklı öykü şu internet adresinden temin edilmiştir: https://www.gutenberg.org/ebooks/902. Osmanlıca metinler ise İBB Atatürk Kitaplığından temin edilmiştir. Veriler, İngilizce kaynak metin üzerinden nitel bir yöntemle çözümlenmiştir. Kaynak metin olarak incelenen Wilde'ın öyküsünün İngilizce başlığı *The Nightingale and the Rose*'dur. Bu öykü, 1913 yılında Bretano's tarafından *The Happy Prince and Other*

Stories adlıyla yayınlanan kitapta yer alan ikinci öyküdür. Erek metin olarak incelenecek olan ilk öykü, Şaziye Berrin tarafından çevirisi yapılan *Gül ve Bülbül* başlıklı kısa öyküdür. Bu öykü, *Oskar Vayld'ın Masalları* adlı kitapta yer alan ilk öykü çevirisidir. Bu çeviri kitap 1927 yılında Yeni Matbaa'da yayınlanmıştır. İkinci erek metin ise Salih Zeki tarafından *Gül ve Bülbül* başlıklı öyküdür. Bu öykü, 1928 yılında Orhaniye Matbaası'nda yayınlanan *Bahtiyar Prens* başlıklı kitapta beşinci ve son öykü çevirisidir[23]. KM ve Osmanlıcaya çevirisi olan EM'lerin çeviribilim bağlamında incelenmemiş olmasından dolayı materyal olarak seçilmiş ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3.2. Veri Analizi

Çalışmanın temel inceleme nesnelerinden olan Osmanlıca erek metinler latinize edildikten sonra KM ile karşılaştırmalı olarak cümle cümle incelenmiştir. İngilizce metin KM, Şaziye Berrin'in Osmanlıca çevirisi EM-1 ve Salih Zeki'nin Osmanlıca çevirisi ise EM-2 olarak kodlanmıştır. Kuramsal çerçeve bölümünde ise "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" ile ilgili bilgiler verilmiş ve KM ve EM'lerde bu dizgesellik bağlamında ortaya konulan anlam evirici eğilimler tespit edilmiştir.

4. Bulgular

KM ve EM'lerin karşılaştırmalı olatak incelenmesiyle tespit edilen anlam evirici eğilimler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır. Bu anlam evirici eğilimler metnin anla evreniyle ilgili olduğu için tespit edilen bu örneklere geçmeden önce öyküde kısaca ne anlatıldığına değinmek gerekmektedir. Oscar Wilde'ın aşk, özveri ve düş kırıklığı temalarını ele aldığı *Gül ve Bülbül* hikâyesi şu şekilde özetlenebilir: Üniversite öğrencisi bir genç, âşık olduğu kızı baloya götürmek ister ve baloda ona kavalye olmayı teklif eder. Kız ise bu teklifi ancak kendisine baloda giyeceği elbisesine uyacak bir kırmızı gül getirmesi koşuluyla kabul edeceğini ona söyler. Ancak bahçesinde tek bir kırmızı gül bile bulunmadığını söyleyen genç öğrenci karamsarlığa kapılarak ağlamaya başlar. Onun çaresizlik içinde ağlamasına tanıklık eden ve sadık aşkın kutsallığına inanan bülbül, bu delikanlının karşılıksız kalan aşkına üzülerek ona yardım etmeye niyetlenir. Gerçek ve saf aşkın enderliğinin ve değerinin farkında olan bülbül, bu genci aşkına kavuşturarak mutlu etmek amacıyla her türlü özveride bulunarak ona bir kırmızı gül bulmaya kararlıdır. Her yerde kırmızı bir gül arayan ancak çabaları boşa çıkan bülbüle en sonunda bir gül fidanı ağır bir teklifte bulunur ve teklifini kabul ederse ona istediği gibi kıpkırmızı bir gül verebileceğini söyler. Gül fidanının koşulu şudur: Gece ay gökyüzünde belirdiğinde bülbül gül fidanının dalında göğsünü sert bir şekilde gül fidanının dikenine dayayarak yanık sesiyle aşk şarkısını söylemeye başlayacak ve kanamaya başlayan göğsünden sızan kan fidanın çiçeğini ağır ağır kırmızıya boyayacaktır. Ancak kırmızı gülün oluşma sürecinin tamamlanabilmesi için gökyüzünde mehtap kaybolmadan ve güneş doğmadan önce bülbülün göğsünü dikene tümüyle dayayarak kalbini delmesi gerekmektedir. Ancak böylece gecenin sonunda şafak sökerken alı al bir gül ortaya çıkmış olacaktır. Sabah uyanınca arayıp bulamadığı kırmızı gülü keşfeden genç öğrenci, hemen onu kapıp sevdiği kıza götürür. Ne var ki ona bu şartı koşan kız, bu kez kırmızı gülü geri çevirir. Çünkü genç öğrencinin kırmızı gül arama süreci sırasında mabeyincinin yeğeni ona pahalı mücevherler sunarak baloya birlikte gitmeyi teklif etmiştir. Maddi değeri yüksek bu hediyeler karşısında gözleri kamaşan kız, artık gence karşı küçümser bir tavır takınmıştır ve bülbülün kanıyla boyanmış bu şahane kırmızı gülü görmezden gelir. Bunun üzerine genç, kırmızı gülü fırlatıp atar ve aşkın anlamsız ve mantıksız olduğunu düşünerek çalışmalarına ve tozlu kitaplarına geri döner. Böylece öykünün sonunda zavallı bülbül canını boş yere vermiş olur ve aşkın gelgeç bir heves olduğu anlaşılır.

KM ve EM'lerde tespit edilen anlam evirici eğilimler şunlardır:

Örnek-1

[23] *The Happy Prince* başlıklı öykü, her iki Osmanlıca kitapta da yer alan bir diğer öyküdür. Bu öykünün Osmanlıca çevirilerinin çeviribilim bağlamında incelendiği çalışma için bkz. Bozkurt, 2024.

> **KM:** From **her nest** in the **holm-oak tree** the Nightingale heard him, and she looked out through the leaves, and wondered. (Wilde, 1913, s. 27)
>
> **EM-1: Meşe ağacı**ndaki **yuvası**ndan bülbül bunu işitip yapraklar arasından baktı ve hayrete düştü. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 7)
>
> **EM-2:** Bülbül bunu işitti ve ona yaprakların arasından hayretle baktı. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 56).

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "her nest" tamlaması Türkçede "(onun) yuvası" anlamına gelmektedir. Aynı örnekte geçen İngilizce "holm-oak tree" ise Türkçede "çalı/pırnal meşesi" (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/holm-oak%20 23.06.2023) demektir. İlk ifadenin EM-1'de "yuvası" biçiminde tam olarak çevrildiği görülmekteyken EM-2'de ise çevrilmediği görülmektedir. İkinci ifadenin ise EM-1'de özel türü belirtilmeksizin ait olduğu familyanın genel adı belirtilerek çevrildiği görülürken EM-2'de ise çevrilmediği görülmektedir. Buna göre EM-1'deki ikinci ifadenin çevirisinde "anlamın bulanıklaştırılması" ve EM-2'de her iki ifadenin çevirisinde de "göstergenin yok edilmesi eğilimi" vardır. Sonuç olarak EM-1'deki ilk ifadenin çevirisinde KM'de "açık seçik ortada olan bir anlamı[n] belirsiz hale getiril[diği]" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29), EM-2'deki iki ifadenin çevirisinde de her iki "anlamlı birimin tümüyle silin[diği] ve göstergenin yok edil[diği]" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35) söylenebilir.

Örnek-2

> **KM:** She will dance so lightly that her feet will not touch the **floor**, and the **courtiers in their gay dresses** will throng round her. (Wilde, 1913, s. 29)
>
> **EM-1:** ... öyle hafif, öyle uçar gibi dolaşacak ki ayakları **yer**e değmiyor zannolunacak ve **saray gençleri rengarenk pelerinleri içinde** onun etrafını saracaklar. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 8)
>
> **EM-2:** O kadar hafif dans edecek ki ayakları **parkeler**e değmeyecek, **saraylılar** onun etrafında **birer süs gibi** birbirini sıkarak dolaşacaklar. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 57)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "floor" sözcüğü Türkçede "yer, zemin, döşeme vb." (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/floor 23.06.2024) anlamlara gelmektedir. anılan sözcük EM-1'e "yer" olarak aktarılmışken EM-2'ye "parkeler" olarak aktarılmıştır. Öte yandan EM-1'deki İngilizce "courtiers" sözcüğü Türkçede "saraylı, saray adamı, saray mensubu, nedim(e)" (https://www.seslisozluk.net/courtier-nedir-ne-demek/ 23.06.2024) anlamlarına gelmektedir. Anılan sözcük EM-1'de "saray gençleri" olarak EM-2'de "saraylılar" olarak çevrilmiştir. Son olarak "in their gay dresses" ifadesindeki İngilizce "gay" sözcüğü Türkçede "canlı, parlak" (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/gay 23.06.2024) ve "iç açıcı, çekici" (ed. Paul Procter, 1993, s. 611b) anlamına gelmektedir. Anılan ifade EM-1'e "rengarenk pelerinleri içinde" biçiminde çevrilmişken EM-2'ye ise "birer süs gibi" biçiminde çevrilmiştir.

Buna göre anılan ilk sözcüğün EM-2'ye çevirisinde "anlam aşırı yorumlanmıştır". İkinci sözcüğün EM-1'e çevirisinde de "anlamın aşırı yorumlanması" söz konusudur. Bir başka deyişle, KM'de "verilenden daha fazla bilgi vermek ya da orada örtük olarak verilen bir gösterge açığa çıkar[ılmıştır]" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29). Son ifadenin EM-1'e çevirisinde sırasıyla "anlamın bozulması" ve "anlamın aşırı yorumlanması" eğilimleri görülürken EM-2'ye çevirisinde "anlamın saptırılması" eğilimi olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, son ifadenin EM-1'e çevirisinde hem "aşırı anlam" ve dolayısıyla "aşırı çeviri" hem de KM'deki "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam" ve dolayısıyla "yanlış bir çeviri üret[ilmiştir]" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32). Son ifadenin EM-2'ye çevirisinde ise KM'nin "anlamıyla hiçbir ilintisi olmayan bir anlamın, dolayısıyla özgün metnin gösterge evreniyle tutarlı ya da mantıklı bir ilişki kuramayan aykırı bir anlam üretil[miştir]" (Öztürk Kasar, 2021, s. 34).

Örnek-3

> **KM:** But go to my brother who **grows round the old sun-dial**, and perhaps he will give you what you want. (Wilde, 1913, s. 29)
>
> **EM-1:** 'Ama kardeşime, **güneş saati kulesi**ne **tırmanan** diğer fidana gidersen o sana istediğini belki verir' dedi. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 8)
>
> **EM-2:** ...o eski bir **şimşirin etrafında yetişmiştir**. [...]. Hemen bülbül o eski şimşire sarılmış olan fidana doğru uçtu. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 58)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "grow" sözcüğü bir eylem olup Türkçede "büyümek, yetişmek", "sun-dial" sözcüğü ise Türkçede "güneş saati" demektir. Dolayısıyla KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "grows round the old sun-dial" ibaresi Türkçeye "eski güneş saatinin çevresinde büyüyen / yetişen" biçiminde çevrilebilir. Anılan ibarenin EM-1'e çevirisinde "anlamın bozulduğu" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32), aynı ibarenin EM-2'ye çevirisinde ise yalnızca İngilizce "sun-dial" sözcüğünün çevirisinde anlam evirici eğilim söz konusudur. Şöyle ki bu sözcüğün EM-2'ye aktarımında "anlamın saptırıldığı" (Öztürk Kasar, 2021, s. 34) gözlenmektedir.

Örnek-4

> **KM:** …'for a red rose?' they cried; 'how very ridiculous!' and the little Lizard, who was something of a **cynic**, laughed outright. (Wilde, 1913, s. 29)
>
> **EM-1:** 'Bir gül için mi, aman ne gülünç şey!' diye hep bir ağızdan bağrıştılar ve **kendisinde bir Diyojen istiğnası olan** küçük kertenkele kahkahalarla güldü. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 8)
>
> **EM-2:** Bir kırmızı gül için mi? Ne kadar gülünç dediler. Ve **biraz terbiyesizce olan** kertenkele, boğazı yırtılacak kadar kuvvetli bir kahkaha attı. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 58)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "cynic" sözcüğü Türkçede "alaycı, kötümser, iyiliğe inanmayan, herkesi çıkarcı sanan" (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/cynic 23.06.2024) ve "tüm insanların kendi çıkarları yüzünden hep bencil davrandıklarını düşünen, insanların yaptıkları şeylerin nedenleri hakkında daima pek iyi olmayan düşünceler besleyen ve bunları haksız ve pek nazik olmayan sözlerle belirten kimse" (ed. Paul Procter, 1993, s. 349b) vb. anlamlara gelmektedir. EM-1'de geçen "istiğna" sözcüğü "azamet ve tekebbür etmek, Cenab-ı Hak'tan başka kimsenin minneti altına girmemek, zenginlik istememek, elindekini kâfi bulmak" (https://www.turkcesozluk.net/index.php?word=istigna &sozluk= osmanlica 23.06.2024) vb. anlamlara gelmektedir. EM-1'de adı geçen filozof Diyojen'in kinizmin öncüsü olduğu bilinmektedir. Buna göre EM-1'deki çevirinin bir çeviriden çok açımlama olduğu görülmektedir. Çevirinin yapıldığı dönem ve o dönemki erek okur dikkate alındığında bunun yerinde bir çevirmen kararı olduğu söylenebilir. Çünkü büyük olasılıkla dönemin kültür repertuarında yer almayan bir felsefi akımı ifade eden sözcük, ortalama erek okur tarafından tanınmamaktadır. Dolayısıyla çevirmenin bu sözcüğün çevirisinde yerlileştirme tekniğini kullanarak bu sözcüğü EM-1'e aktardığı anlaşılmaktadır. Oysaki EM-2'de "anlamın saptırılması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 34) eğilimi söz konusudur.

Örnek-5

> **KM:** ...as yellow as the hair of the **mermaiden** who sits upon an amber **throne**, and yellower than the daffodil that blooms in the meadow before the **mower** comes with his scythe. (Wilde, 1913, s. 30)
>
> **EM-1:** Benim güllerim sarı, dedi, kehribar **taşlar** üzerinde oturan **deniz kızları**nın saçlarından ve **orakçılar** gelip de oraklarıyla çayırları biçmeden evvel kırlarda açan sarı nergislerden bile sarı. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 9)
>
> **EM-2: Ağaç dipleri**nde oturan **havuz perileri**nin saçlarından daha sarı, biçilmemiş çimenler arasındaki nergisler gibi sarıdır. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 58)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "mermaiden" sözcüğü Türkçede "denizkızı" anlamına gelmektedir. EM-1'de anılan İngilizce sözcük bu şekilde çevrilmişken EM-2'de "havuz perileri" olarak çevrilmiştir. Aynı örnekte geçen İngilizce "throne" sözcüğü ise Türkçede "taht" anlamına gelmektedir. Anılan sözcük EM-1'e "taşlar" biçiminde aktarılmışken EM-1'ye ise "ağaç dipleri" biçiminde aktarılmıştır. Buna göre ilk sözcüğün EM-2'ye çevirisinde "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) eğilimi gözlemlenirken ikinci sözcüğün EM-1 ve EM-2'ye çevirisinde "anlamın saptırılması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 34) eğilimi söz konusudur.

Örnek-6

> **KM:** Sweet is the scent of the **hawthorn**, and sweet are the bluebells that hide in the valley, and the heather that blows on the hill. (Wilde, 1913, s. 31)
>
> **EM-1: Muşmula çiçekleri**nin, vadideki çan çiçeklerinin kokusu ne kadar tatlı, tepelerdeki süpürge çiçeklerinin manzarası ne kadar güzeldir. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 10)
>
> **EM-2: Ak dikenli çalılığın** kokusu hoştur. Orada saklanan çan çiçekleri ve tepeleri örten süpürge otları da hoştur. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 58-59)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "hawthorn" sözcüğü Türkçede "alıç, akdiken" (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/hawthorn 30.06.2024) anlamlarına gelmektedir. KM'deki İngilizce bu sözcük EM-1'e "muşmula çiçeği" olarak, EM-2'ye ise "ak dikenli çalılık" olarak aktarılmıştır. Buna göre hem EM-1 hem de EM-2'de "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) söz konusudur.

Örnek-7

> **KM:** His lips are sweet as honey, and **his breath is like frankincense**. (Wilde, 1913, s. 31)
>
> **EM-1:** ... dudaklarında, bal tadı, **nefesinde misk kokusu vardır**. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 10)
>
> **EM-2:** Dudakları bal gibi tatlı, **nefesi ruh gibi hafiftir**... (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 60)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "his breath is like frankincense" ifadesi Türkçede "nefesi/soluğu buhur/tütsü/günlük gibi" ya da "nefesi/soluğu buhura/tütsüye/günlüğe benzer" (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/frankincense 29.06.2024) anlamına gelmektedir. KM'deki bu ifade EM-1'e "nefesinde misk kokusu vardır" biçiminde, EM-2'ye ise "nefesi ruh gibi hafiftir" biçiminde aktarılmıştır. Buna göre EM-1'de "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32), EM-2'de ise "anlamın saptırılması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 34) söz konusudur.

Örnek-8

> **KM: She thinks merely of music**, and **everybody knows that the arts are selfish**. (Wilde, 1913, s. 33)
>
> **EM-1:** Halbuki sanayi-i nefisenin ne derecelere kadar hodbin, **sanat için sanat olduğu** malum! (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 11)
>
> **EM-2: Her türlü fedakârlıktan ârî**, **yalnız kendi musikisini düşünür**. Sanatın hodgam olduğunu ise herkes bilir. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 61)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "She thinks merely of music" ifadesi Türkçede "yalnızca müziği düşünür / müziğe kafa yorar" anlamına gelmektedir. Bu ifade EM-2'ye "Her türlü fedakârlıktan ârî, yalnız kendi musikisini düşünür" biçiminde aktarılmasına karşın EM-1'e hiç aktarılmamıştır. Buna göre EM-1'de bu "gösterge yok edilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35), EM-2'de ise "her türlü fedakârlıktan ârî" ifadesi KM'de yer almadığından "anlamın aşırı yorumlandığı" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) söylenebilir. İkinci olarak "Everybody knows that the arts are selfish" ifadesi Türkçede "herkes bilir ki / herkesçe malumdur ki sanat bencildir" ya da "sanatın bencil olduğu herkesçe bilinir / herkesçe malumdur" anlamına gelmektedir. Bu ifade EM-1'e "Halbuki sanayi-i nefisenin ne derecelere kadar hodbin, sanat için sanat olduğu malum!" biçiminde aktarılmış, EM-2'ye ise "Sanatın hodgam olduğunu

ise herkes bilir" biçiminde aktarılmıştır. Buna göre EM-1'de "sanat için sanat olduğu" ifadesi KM'de yer almadığından "anlamın aşırı yorumlandığı" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) söylenebilir.

Örnek-9

> **KM: And he went into his room,** and **lay down on his little pallet-bed**, and began to think of his love; and, after a time, he fell asleep. (Wilde, 1913, s. 33)
>
> **EM-1: Sonra odasına gitti**, **ensiz portatif karyolasına uzandı** ve aşkını düşünmeğe başladı; fakat çok geçmeden de derin bir uykuya daldı. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 11)
>
> **EM-2: Yatağının bir ucuna oturdu** ve aşkını düşünmeğe başladı. Biraz sonra uyudu. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 61)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "And he went into his room" ifadesi Türkçede "Ve odasına girdi" anlamına gelmektedir. Bu ifade EM-1'e "Sonra odasına gitti" biçiminde aktarılmış, E-2'ye ise hiç aktarılmamıştır. Buna göre KM'de yer alan bu gösterge EM-2'de "yok edilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35). İkinci olarak, KM'den alıntılanan örnekte geçen "lay down on his little pallet-bed" ifadesi Türkçede "ot şilteli küçük yatağına uzandı / yattı" anlamına gelmektedir. EM-1'e "ensiz portatif karyolasına uzandı" biçiminde aktarılırken EM-2'ye ise "Yatağının bir ucuna oturdu" biçiminde aktarılmıştır. Buna göre KM'de belirtilen "ot şilteli yatak" EM-1'e "portatif" olarak çevrilmiştir ve dolayısıyla KM'deki "anlamın bozulmuştur" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) EM-2'de ise KM'de yatağı niteleyen "küçük" ve "ot şilteli" sözcüklerinin Türkçeye çevrilmediği ve dolayısıyla "anlamın eksik yorumlanarak" (Öztürk Kasar, 2021, s. 30) "eksik çeviri" yapıldığı görülmektedir. Ayrıca yine aynı örnekte geçen ve Türkçede "uzanmak / yatmak" anlamına gelen İngilizce "lay down (on his pallet-bed)" eylemi EM-2'ye "(yatağının) bir ucuna oturdu" olarak çevrildiğinden burada da "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) eğilimi söz konusudur.

Örnek-10

> **KM:** …**her life-blood ebbed away from her.** (Wilde, 1913, s. 34)
>
> **EM-1:** …**kuşun bütün kanı yavaş yavaş sızıyordu**. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 11)
>
> **EM-2:--------**

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "her life-blood ebbed away from her" ifadesi Türkçede "yaşam kaynağı / hayat veren kan / yaşamak için gerekli olan kan, can (ondan) çekildi" (https://www.seslisozluk.net/life-blood-nedir-ne-demek/ 29.06.2024) anlamına gelmektedir. EM-1'e "kuşun bütün kanı yavaş yavaş sızıyordu" biçiminde aktarılan bu ifadenin EM-2'ye ise hiç aktarılmadığı ve dolayısıyla KM'deki bu anlamın ve "göstergenin yok edildiği" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35) görülmektedir.

Örnek-11

> **KM:** And a delicate flush of pink came into the leaves of the rose, **like the flush in the face of the bridegroom when he kisses the lips of the bride**. (Wilde, 1913, s. 35)
>
> **EM-1: Sevgilisini öptüğü zaman siması pembeleşen bir nişanlı gibi**, gülün de yaprakları artık **narin bir kızıllıkla boyanmağa başladı**. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 12)
>
> **EM-2: Birden nişanlısının dudağını öpen bir nişanlının çehresi gibi** gül yaprakları **hafifçe kızardı**. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 62)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "the flush in the face of the bridegroom when he kisses the lips of the bride" ibaresi Türkçede "gelinin dudaklarını öptüğünde damadın yüzünde beliren kızarıklık / damadın yüzünün kızarması gibi" vb. anlamlara gelmektedir. Bu ibare EM-1'e "Sevgilisini öptüğü zaman siması pembeleşen bir nişanlı gibi" olarak aktarılmıştır. KM'deki bu örnekte geçen Türkçede gelin anlamına gelen İngilizce "bride" sözcüğünün EM-1'e "sevgili" olarak, EM-2'ye ise "nişanlı" olarak; yine aynı örnekte geçen ve Türkçede "damat, güvey" anlamlarına gelen "bridegroom" sözcüğünün ise

hem EM-1'e hem de EM-2'ye "nişanlı" olarak aktarıldığı görülmektedir. Buna göre bu sözcüklerin çevirisinde "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) söz konusudur. "Dudak" sözcüğünün ise EM-1'e aktarılmadığı ve dolayısıyla bu "göstergenin yok edildiği" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35) görülmektedir.

Örnek-12

> **KM:** Echo bore it to her **purple cavern in the hills**, and **woke the sleeping shepherds from their dreams**. (Wilde, 1913, s. 35)
>
> **EM-1:** Aks-i seda bu nağmeleri **dağlardaki eflatun mağaralar**a aksettiriyor ve **uykudaki çobanları rüyalarından uyandırıyordu**. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 12)
>
> **EM-2:** Aks-i seda o nağmelerle **tepelerdeki mağaralarda yatan sürüleri rüyalarından uyandırdı**. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 62)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "purple cavern in the hills" ibaresi Türkçede "tepelerdeki mor mağara" anlamına gelmektedir. KM'de geçen bu ibare, EM-1'e "dağlardaki eflatun mağaralar", EM-2'ye ise "tepelerdeki mağaralar" olarak aktarılmıştır. Buna göre EM-1'de "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32), EM-2'de ise İngilizcedeki "purple" sözcüğü Türkçeye aktarılmadığı için "anlamın eksik yorumlanması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 30) söz konusudur.

Örnek-13

> **KM:** '**Why**, **what a wonderful piece of luck**!' he **cried**... (Wilde, 1913, s. 36)
>
> **EM-1: Bu ne mucize, ne saadet!**" diye **haykırdı**. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 13)
>
> **EM-2: Ne garip bir hazine.** (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 63)

KM'den alıntılanan örnekte geçen ve şaşkınlık belirten İngilizce "why" sözcüğü Türkçede "Aaa, yaa" vb. anlamlara gelmektedir. Bu sözcük Türkçeye çevrilmediği için hem EM-1'de hem de EM-2'de "eksik bir anlam" ve "eksik bir çeviri" (Öztürk Kasar, 2021, s. 30) üretildiği söylenebilir. İkinci olarak KM'de geçen İngilizce "what a wonderful piece of luck!" ibaresi Türkçede "Ne harika / şahane bir şans / talih eseri / örneği vb." anlamına gelmektedir. KM'de geçen bu İngilizce ibare EM-1'e "Bu ne mucize, ne saadet" biçiminde, EM-2'ye ise "Ne garip bir hazine" biçiminde aktarılmıştır. Buna göre EM-1'de "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32), EM-2'de ise "anlamın saptırılması söz konusudur. Son olarak KM'de geçen "cry" eylemi Türkçede "bağırmak, haykırmak, çığlık atmak" (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/cry 29.06.2024) vb. anlamlara gelmektedir. Bu sözcük EM-2'ye aktarılmadığı için bu çeviride "göstergenin yok edildiği" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35) görülmektedir.

Örnek-14

> **KM:** …the Chamberlain's nephew has sent me some **real jewels**, and everybody knows that jewels cost far more than flowers. (Wilde, 1913, s. 37)
>
> **EM-1:** Hem ondan başka, mabeyincinin yeğeni bana **elmaslar** gönderdi. Herkes bilir ki **elmas** çiçekten çok daha kıymetlidir. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 13)
>
> **EM-2:** Hem de mabeyincinin yeğeni bana birkaç **ağır cevahir** gönderdi ki her biri bütün çiçeklerden daha kıymetlidir dedi. (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 63)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "some real jewels" ibaresi Türkçede "hakiki / gerçek mücevherler" anlamına gelmektedir. KM'de geçen bu ibare, EM-1'e "elmaslar" biçiminde, EM-2'ye ise "ağır cevahir" biçiminde aktarılmıştır. Buna göre EM-1'de "anlamın aşırı yorumlandığı" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29), EM-2'de ise "anlamın bozulduğu" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) görülmektedir.

Örnek-15

> **KM:** I shall go back to Philosophy and study **Metaphysics**. (Wilde, 1913, s. 37)

> **EM-1:** Ben de felsefeye avdet eder ve **mâ-bade't-tabiiye** ile meşgul olurum dedi. (Wilde, (çev. Ş. Berrin), 1927, s. 13-14)
>
> **EM-2:** Asrımızda her şey pratik olduğu için ben yine felsefeye avdet ediyorum dedi... (Wilde, (çev. S. Zeki), 1928, s. 64)

KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "metaphysics" sözcüğü Türkçede "fizikötesi, metafizik" gibi anlamlara gelmektedir. KM'deki İngilizce bu sözcüğün EM-1'e Osmanlı Türkçesindeki karşılığı olan "mâ-bade't-tabiiye" biçiminde aktarıldığı görülmektedir. Buna karşın anılan sözcük EM-2'ye aktarılmamış ve dolayısıyla bu gösterge EM-2'de yok edilmiştir (Öztürk Kasar, 2021, s. 35).

5. Sonuç

Bu bildiride İngiliz edebiyatının önemli yazarlarından olan Oscar Wilde'ın *The Nightingale and The Rose* başlıklı öyküsünün Osmanlıcaya çevirileri incelenmiştir. KM'nin EM'lere aktarımının incelenmesinde kuramsal çerçeve olarak Sündüz Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimi bağlamında ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" kullanılmıştır. Bu dizgesellikte dokuz anlam evirici eğilim bulunmaktadır. Bildiri kapsamında ele alınan KM'nin EM-1 ve EM-2'ye aktarımında tespit edilen anlam evirici eğilimler şu şekildedir: "Anlamın kaydırılması", "anlamın çarpıtılması" ve "anlamın parçalanması" eğilimlerine hiçbir örnekte rastlanmazken en fazla görülen eğilim on örnek (örnek-2, örnek-3, örnek-5, örnek-6, örnek-9 (X2), örnek-11, örnek-12, örnek-13, örnek-14) ile "anlamın bozulması"dır. Bazı örneklerde birden fazla eğilim tespit edilirken bazı örneklerde ise hem EM-1 hem de EM-2'de aynı eğilim görülmektedir. Örneğin örnek-2 ve örnek-8'de "anlamın aşırı yorumlanması" her iki EM'de de görülmektedir. Anlam evirici eğilimlerden "anlamın aşırı yorumlanması" örnek-2 (X2), örnek-8 (X2), örnek-14'te; "anlamın bulanıklaştırılması" örnek-1'de; "anlamın eksik yorumlanması" örnek-9, örnek-12, örnek-13'te; "anlamın saptırılması" örnek-2, örnek-3, örnek-4, örnek-5, örnek-13'te; "göstergenin yok edilmesi" ise örnek-1, örnek-8, örnek-9, örnek-10, örnek-11, örnek-13, örnek-15 olmak üzere toplam yedi örnekte görülmektedir. Sonuç olarak; Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği, basılmış çeviri metinler üzerine bu tip akademik incelemelerin yapılmasında çeviribilim araştırmacılarına yardımcı olur ve rehberlik eder. Böylelikle bu dizgesellik sayesinde çevrilmiş metinlere ilişkin yapılan karşılaştırmalı akademik çeviri incelemeleri de çevirmenlerin ve çevirmen adaylarının farkındalık düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunmasının yanı sıra çevirmenlerin daha bilinçli karar ve tercihlerde bulunmasını da sağlar. Wilde'ın Türkçeye çevirileri incelenmiş ancak Osmanlıcaya yapılan çeviriler çeviribilim bağlamında incelenmemiştir. Osmanlıca çeviriler, çeviri göstergebilimi bağlamında yapılacak çalışmalar için önemli birer kaynak niteliğindedir. Türkiye Türkçesine yapılan çeviriler gibi Osmanlı sahasındaki çeviriler de incelenebilir ve çeviri tarihimize ışık tutabilir. Bu çeviriler, genç araştırmacılar için potansiyeli yüksek bir araştırma sahası olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle çalışmamız, Osmanlıca çeviri sahasında çeviri göstergebilimi bağlamında yapılacak çalışmalar için bir örnek teşkil edebilir.

Kaynakça

Batu, E. (2018). *Göstergebilimsel bir serüven: üç öyküsüyle Türkçede Oscar Wilde* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Bozkurt, E. (2023). Gianni Rodari'nin *Favole al Telefono* adlı kitabındaki masal başlıkları ile Türkçe çevirilerinin "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" bağlamında nncelenmesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, (*Çeviribilim Özel Sayısı*), 55-73.

Bozkurt, E. (2024). Oscar Wilde'ın *The Happy Prince* başlıklı hikâyesinin Osmanlı Türkçesine çevirileri. Gizem Ece Gönül (Ed.), *Söylem 3. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri* içinde (s. 109-134). Günce Yayınları.

Devellioğlu, F. (1962). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Doğuş Ltd. Şti. Matbaası.

Kanıdinç, B. (2018). *A case study on the translation of children's literature: Oscar Wilde's The Happy Prince and other tales* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Longman-Metro büyük İngilizce-Türkçe sözlük. (1993). Paul Procter (Ed.), (proje danışmanı: Özcan Başkan). İstanbul: Metro Kitap Yayın Pazarlama.

Öztürk Kasar, S. (2021). Çevirmek, anlamı eğip bükme sanatı mıdır? Didem Tuna & Mesut Kuleli (Ed.), *Söylem, anlam ve çeviri üzerine disiplinlerarası tartışmalar* (s. 19-44) içinde. Anı Yayıncılık.

Öztürk Kasar, S. ve Kuleli, M. (2016). *Antony and Cleopatra* oyununun göstergebilimsel çözümlemesi ve çeviri göstergebilimi bakış açısıyla Türkçe çevirilerinin değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (5), 98-123.

Öztürk Kasar, S. ve Batu, E. (2017). Oscar Wilde'nin *Bencil Dev* öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi ve çeviri göstergebilimi bağlamında Türkçe çevirilerinin değerlendirilmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(4), 920-950.

Öztürk Kasar, S. ve Güzel, O. E. (2022). Ayşe Kulin'in *Nefes Nefese* adlı romanı ile İngilizce çevirilerinin kent göstergebilimi ve çeviri göstergebilimi odağında çözümlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 869-890.

Tuna, D. (2016). Oktay Rifat'in *Tecelli* başlıklı şiiri ve çevirileri üzerinden çeviriyi göstergebilimle buluşturmak. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (35), 33-52.

Tuna, D. ve Kuleli, M. (2017). *Çeviri göstergebilimi çerçevesinde yazınsal çeviri için bir metin çözümleme ve karşılaştırma modeli*. Eğitim Yayınevi.

Tuna, D. ve Özkan, B. Ç. (2022). Şehir göstergelerinin (ç)evrilmesi: bir İstanbul anlatısının başkalaşmış yüzleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, *7*(2), 390-416.

Wilde, O. (1913). *The Happy Prince and other stories*. Bretano's.

Wilde, O. (1927). *Oskar Vayld'ın masalları*. (Ş. Berrin, Müt.). Yeni Matbaa.

Wilde, O. (1928). *Bahtiyar Prens*. (S. Zeki, Müt.). Orhaniye Matbaası.

Wilde, O. (2005). Introduction, in *Stories for young people - Oscar Wilde*. (Merlin Holland, Ed.), Sterling Publishing Co.

Wilde, O. (2021). *Yalnız sıkıcı insanlar kahvaltıda parıldar*. (Ö. Alkan, Çev.). Can Sanat Yayınları.

Wilde, O. (2022). *Reading zindanı baladı*. (F. Demirci, Çev.). Can Sanat Yayınları.

Tureng Sözlük. (2024, 23 Haziran). https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/holm-oak%20 adresinden 23 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.

Sesli Sözlük. (2024, 23 Haziran). https://www.seslisozluk.net/courtier-nedir-ne-demek/ adresinden 23 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.

Henrik Gottlieb'in Çeviri Stratejileri Doğrultusunda Altyazı Çeviri İncelemesi: Buz Devri Örneği

Semih Okatan[1], Tolga Aytatlı[2]

Öz

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte görsel-işitsel çeviri ürünlerinde son yıllarda artış görülmekte ve bu sektördeki gelişmeler mevcut alandaki çeviri ihtiyacını da kaçınılmaz kılmaktadır. Bu alanda ön plana çıkan görsel-işitsel çeviri türü kendine özgü çeşitli parametreler içermekte ve bu çeviri türü içerisinde yer alan altyazı çevirisi de sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir. Bu nedenle mevcut çalışma, altyazı çevirisini incelemeyi ve çevirinin kaynak-erek dil çifti arasındaki yönelimini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma, amatörler veya meraklılar tarafından yapıldığı düşünülen Türkçe altyazı çevirisi (*Funsubs*) ile Apple TV'den elde edilen ve profesyonel çevirmen tarafından yapıldığı düşünülen Türkçe altyazı çeviri versiyonlarını incelemektedir. Amatör olarak yapılan altyazı çevirisi, www.turkcealtyazi.org sitesinde yayınlanan *Babyangel* takma adlı çevirmenin versiyonudur. Çalışmada 5 farklı *Buz Devri* filmi arasından 2012'de gösterime giren *Kıtalar Ayrılıyor* serisi kullanılmıştır. Çalışmadaki kuramsal çerçeve, Henrik Gottlieb'in altyazı çeviri sınıflandırmasına ve betimsel analiz yöntemine dayanmaktadır. İki farklı çeviri versiyonundan elde edilen bulgular doğrultusunda çevirmenlerin anlaşılabileceklerini düşündükleri durumlarda kaynak dilin dilsel ve kültürel özelliklerini korumayı amaçladıkları, ama izleyiciyi de ön planda tutarak daha çok erek dil odaklı bir çeviri yapma eğilimi içinde oldukları görülmektedir. Ancak bulgular, amatör çevirmene göre profesyonel çevirmenin çeviri versiyonunda erek dil odaklı çeviri yönteminin daha baskın olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışmanın bulguları araştırma bağlamı içerisinde tartışılmış, altyazı çevirisi ile ilgili önerilerde bulunulmuştur, altyazı çeviri eğitimin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Görsel-işitsel çeviri**,** altyazı çevirisi, çeviri stratejileri, amatör çeviri, profesyonel çeviri.

Analysis of Subtitle Translation in line with Henrik Gottlieb's Translation Strategies: The Case of Ice Age

Abstract

With the advancement of technology, there is an increase in audiovisual translation products in recent years, and the developments in this sector make the need for translation inevitable in this field. Audiovisual translation, which comes to the fore in this area, contains various unique parameters, and subtitle translation is one of the frequently used methods within this type of translation. Therefore, the present study aims to analyse subtitle translation and to determine the orientation of translation between the source and target language pair. Accordingly, this study analyses Turkish subtitle translation (retrieved from *funsubs*), which is thought to be done by amateurs or enthusiasts, and Turkish subtitle translation from Apple TV, which is assumed to be done by a professional translator. The amateur subtitle translation is the version of the translator nicknamed *Babyangel*, which is released on www.turkcealtyazi.org. Of the 5 different *Ice Age* movies, *The Continental Drift*, which was released in 2012, was used in the study. The theoretical framework in the study was based on Henrik Gottlieb's classification of subtitle translation and the descriptive analysis method. In line with the findings obtained from both translation versions, it was determined that the translators both aimed at preserving the linguistic and cultural features of the source language in the cases where they thought these features would be understood, but that they tended to produce a target language-oriented translation more by prioritizing the audience. However, the findings indicated that a target language-oriented translation method was more dominant in the translation version of the professional translator than that of the amateur translator. The findings of the study were discussed in the research context, some suggestions were made regarding subtitle translation, and the importance of subtitle translation training was emphasised.

Keywords: Audio-visual translation, subtitle translation, translation strategies, amateur translation, professional translation.

Giriş

Çeviri bilim bünyesinde çeviri amaçlı metin türü işlevleri sınıflandırması Katharina Reiss tarafından bilgilendirici (*informative*), anlatımcı (*expressive*), işlemsel (*operative*), ve işitsel-araçlı (*audio-medial*) metin türü olmak üzere dört temel başlık altında toplanmış, her bir metin türünün çeviri için önem arz eden özellikleri belirlenmiştir (Munday, 2008). Teknolojik gelişmeler doğrultusunda dijitalleşen dünya, çeviri metin türleri arasında yer alan görsel araçlı (görsel-işitsel) metin türünü ön plana çıkarmıştır. Bu

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Kars, Türkiye, e-mail: semih3636@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5798-6278

[2] Öğr. Gör, Kafkas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Kars, Türkiye, e-mail: tolgaaytatli@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8029-2637

doğrultuda görsel-işitsel çeviri, çeviri sektörü ve akademik çalışmalar bünyesinde önem kazanmış ve çeviriyi farklı bir boyuta taşımıştır (Cintas, 2008).

Görsel-işitsel metin türleri içerisinde kendine önemli bir yer edinen altyazı çevirisi birbirini tamamlayan bir dizi edinci barındırdığı için geniş bir yelpaze içerisinde değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda altyazı çevirisinin, sadece dilsel düzeyde değil, dil dışı faktörlerin de göz önüne alınarak şekillendirildiği bir çeviri eylemi süreci üzerine temellendirilmesi gerekir. Ayrıca altyazı çevirmeninin, istenilen düzeyde ve kalitede bir çeviri üretilebilmesi için teknik donanıma ve çeviri edincine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışma, görsel-işitsel çeviri türlerinden biri olan altyazı çevirisini incelemeyi, kaynak dil İngilizce ile erek dil Türkçe arasındaki çeviri kayıplarını veya çevirideki kayma noktalarını tespit etmeyi ve altyazı çevirisinin geliştirilmesiyle ilgili önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

1. Kavramsal çerçeve

1.1. Altyazı çevirisi

Altyazı, yabancı dilde çekilmiş bir filmin hedef izleyici kitlesinin filmin konusunu ve filmde geçen diyalogları anlayabilmesi için filmin alt kısmında verilen görsel bir teknik olarak tanımlanabilir (Gottlieb, 1992). Ancak, bu tekniğin kullanılması profesyonellik ve uzmanlık gerektirir, çünkü altyazı çevirisi birden fazla bileşen içerir. Gaga (2020), altyazı çevirisinin özelliklerini ve alt bileşenlerini şöyle tanımlar:

> Altyazı çevirisi, göstergesel, dilsel-metinsel, teknik olmak üzere üç temel özellik çerçevesinde biçimlenir. Bu özellikler birbirileriyle ilişkisel bir yapı içindedir. Altyazı çevirmeni göstergesel boyutta görsel-işitsel kanallardan gelen metne yazılı üçüncü görsel bir kanal eklemektedir. Bu kanalın filmin göstergesel bütünlüğünü bozmaması ve görselle uyumlu olması gerekmektedir. Öte yandan, dilsel metinsel özellikler içinde zamansal-uzamsal kısıtlar, altyazıya özgü yazım biçimleri ve noktalama işaretlerinin kullanımı ve teknik özellikler kapsamında ise spotlama, eşleme, şablon üretme/kullanma altyazı çevirisinin temel nitelikleri içinde yer alır. (s. 845)

Altyazı çevirisinin yukarıdaki özellikleri göz önüne alındığında; altyazı çevirmeninin, çevirisini yalnız dilsel-metinsel bir düzlemde değil aynı zamanda dil dışı faktörleri de göz önüne alarak yapması gerekmektedir. Burada çevirmen, çevirisini hedef izleyici kitlesi için daha anlamlı hale getirmek için karakterlerin özellikleri, mimikleri, jestleri ve kültürel değerleri gibi dil dışı faktörleri göz ardı edemez, çünkü görsel ve işitsel faktörler altyazı çevirisinde anlamı oluşturan iki temel kavramdır ve çeviri bu iki temel kavram etrafında şekillendirilmelidir. Ayrıca altyazı çevirmeninin, istenilen düzeyde ve yüksek kalitede bir çeviri üretebilmesi için alana özgü çeviri edincine ve becerilerine sahip olması gerekir. Bu alanda araştırma yapan Skuggevik (2009) altyazı çeviri edincini, teknik altyapının kullanılabilmesi için teknik edinç, iki dil arasında çevirinin yüksek kalitede gerçekleşebilmesi için dilsel edinç, dil dışı faktörlerin çeviriyi şekillendirmesi için sosyo-kültürel edinç, söylem ve eylem arasındaki anlamı çözümleyebilmek için görsel-işitsel edinç ve bu dört edinci bütünsel olarak kapsayacak altyazı çeviri edinci olarak beş seviyede ele almıştır. Bu doğrultuda görsel-işitsel çeviri türlerinden biri olan altyazı çevirisi, birbirini tamamlayan bir dizi edinci kapsamaktadır.

1.2. Alanyazın taraması

Alanyazın taraması doğrultusunda incelenen aşağıdaki araştırmalar da yukarıda bahsedilen altyazı çeviri edinci sınıflandırmasını destekler niteliktedir ve bu çalışmaların ortaya koyduğu bulgular ise altyazı çevirmenliğinin kendine özgü parametrelerinin olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede altyazı çevirmeni, kaynak dildeki repliklerin biçim ve biçemsel özelliklerini göz önünde tutarak erek dilin doğal yapısı içerisinde anlamlandırabilmeli, görseldeki replikleri ekranda yer-zaman uyumu içerisinde aktarabilmeli ve kaynak-erek dil çiftinin arasında eşdeğerlik yaratabilmelidir (Aktaş & Oğuz, 2014). Ayrıca altyazı çevirmeni, izleyicilerin okuma hızıyla ekrandaki metnin akışını aynı oranda senkronize edebilecek bir donanıma sahip olmalıdır (Tekin, 2019). Yani altyazı çevirmeninin, hem "teknik, dilsel

altyazı çevirisi edinçleri ve iletişim, proje yönetimi edinçleri" (Gaga & Ataseven, 2019, s. 194) gibi alana özgü edinçleri kazanmış olmalı, hem de yüksek kalitede bir çeviri üretebilmesi için çeviri stratejilerini, altyazı kısıtlamalarını, kaynak ve erek dilin dilsel ve kültürel özelliklerini bilmesi gerekir (Gökgöl & İşisağ, 2022). Dolayısıyla, altyazı çevirisi profesyonellik gerektiren bir çeviri alanıdır ve günümüzde bu alanda ürün veren hem eğitimli hem de amatör çevirmenleri görmek mümkündür. Ancak gerek eğitimli gerek amatör olarak çevirmenlik yapan altyazı çevirmenleri, sürekli gelişen teknolojiyle birlikte kendilerini "güncel, donanımlı ve yetkin hale getirmek zorundadırlar" (Aslankılınç & Ersoy, 2023, s. 117).

Son yıllarda yurtdışında altyazı çeviri incelemesi üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular incelendiğinde; altyazı çeviri alanındaki zorluklar, teknik alanda yaşanan problemler, kültüre özgü ifadelerin çevirisinde kimi zaman eşdeğerliğin oluşturulamaması, dilsel ve kültürel farklılıklardan dolayı dil oyunlarının ve mizah ifadelerinin tam eşdeğerinin verilememesi olarak gruplandırılabilir (Chai, Ong, Amini, & Ravindran, 2022; Haider & Shuhaiber, 2024; Ghassemiazghandi & Tengku-Sepora, 2020; Slamia, 2020). Türkiye'de son yıllarda yayınlanan çalışmalar incelendiğinde ise, yukarıda bahsedilen konulara ek olarak, görsel-işitsel çeviri alanının akademik düzlemde farklı boyutlarıyla incelenmesi, karşılaşılabilecek sorunların tespiti ve çözümü, lisans düzeyindeki derslerin bu doğrultuda zenginleştirilmesi ve çeviri piyasasının ihtiyacı doğrultusunda genç çevirmenlerin bu alana kazandırılması ortak görüş olarak vurgulanmaktadır (Çoban, 2022; Ersözlü & Okyayuz, 2023; Gaga & Ataseven, 2019; Kaya & Okyayuz, 2018; Kıran & Oğuz, 2021; Oğuz, 2018; Okyayuz, 2019; Okyayuz, 2022). Ayrıca Türkiye'de çeviri faaliyetlerinin tarihsel gelişimi ele alındığında ise, çeviri faaliyetlerinin edebi eserlerin incelenmesiyle başladığı, teknolojik gelişmelerle bu geleneğin hatırı sayılır düzeyde değiştiği, bilim ve teknolojiyle ilgili metinlerin çevirisinin daha fazla önem kazandığı görülmektedir (Göktaş & Kaptan, 2024). Teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak günümüz dünyasının dijitalleşmesiyle birlikte çeviri alanında görsel-işitsel çeviri türlerinden biri olan altyazı çevirisi de ön plana çıkmıştır. Aslankılınç ve Ersoy (2023) yapmış oldukları çalışmada 2019 ve 2023 yılları arasında Türkiye'de yapılan altyazı çeviri çalışmalarını incelemiş ve altyazı ile ilgili çeviri stratejileri, ayrıntılı altyazı çevirisi (sansür, oyun, mizah vb. konular), ve altyazı çevirisi yoluyla dil öğretimi gibi temaların yoğunlukla çalışıldığını ortaya koymuşlardır; ayrıca gelişen teknolojiyle birlikte görsel-işitsel çeviri türlerinden biri olan altyazı çevirisinin araştırmaya açık bir konu olduğunu da belirtmişlerdir.

1.3. Henrik Gottlieb'in altyazı çeviri stratejileri

Gottlieb (1992, ss. 168-169) altyazı çeviri stratejilerini *Subtitling -A New University Discipline* adlı yazısında on adet olarak sınıflandırmıştır. Bu stratejiler, Türkçe karşılıklarıyla (Eray & Sarıkaya, 2023) birlikte aşağıda sırasıyla verilmiştir.

1) İzah (*Expansion*): Kaynak metindeki ifadelerin kültürel farklılıklardan dolayı erek dilde anlaşılmadığı ve açıklama gerektirdiği durumlarda kullanılır.
2) Açımlama (*Paraphrase*): Kaynak metindeki ifadelerin sözdizim yapısı erek dilde aynı sözdizim yapısıyla verilemediği durumlarda kullanır.
3) Aktarım (*Transfer*): Kaynak metindeki ifadelerin erek dile birebir ve doğru bir aktarımı söz konusu olduğunda kullanılır.
4) Taklit/Benzetme (*Imitation*): Kaynak dil metnindeki insan ve yer isimleri gibi ifadelerin aynı biçimde, yani değişiklik yapılmadan, erek dil metninde verilmesidir.
5) Çeviri yazı/Transkripsiyon (*Transcription*): Kaynak metindeki bir ifadenin olağandışı kullanımı, yani kaynak-erek dil dışı üçüncü bir dilin veya anlamsız bir dilin kullanımı, söz konusu ise bu strateji kullanılır.
6) Kaydırma (*Dislocation*): Kaynak metinde özel bir efektin kullanılması durumunda başvurulan stratejidir. Burada içerikten ziyade efektin çevirisi ön plandadır.

7) Azaltma (Kısaltma veya özetleme) (*Condensation*): Kaynak dil metnindeki ifadelerin veya diyalogların erek dil metninde anlam ve üslup bakımından en uygun şeklinin düzenlenerek verilmesidir. Burada kaynak dildeki ifadeler kısaltılarak veya özetlenerek en makul olan bir düzeyde erek dil izleyicisi için yeniden düzenlenir.

8) Atlama (Seyreltme veya Büyük ölçüde çıkarma) (*Decimation*): Kaynak dildeki söylemi yakalamak için ifadelerdeki bazı unsurların çıkarıldığı bir stratejidir. Burada bazen önemli unsurların bile atıldığı görülebilir ve bu nedenle bu strateji çıkarımın yoğun yaşandığı bir stratejidir.

9) Silme (*Deletion*): Kaynak dil metnindeki bazı bölümlerinin tamamen kaldırılarak çevirinin yapılmasıdır.

10) Vazgeçme (*Resignation*): Kaynak dil metnindeki iletinin hedef dile aktarılamaması veya ciddi düzeyde anlam kaybının yaşanabileceği durumlarda tercih edilen stratejidir. Aslında burada kaynak dildeki iletinin aktarılması için uygun bir yöntemin bulunamaması söz konusudur.

2. Yöntem

2.1. Araştırma deseni

Bu çalışma, nitel araştırma deseni üzerine temellendirilmiş betimsel bir incelemedir. Nitel verilerin toplanmasında görsel-işitsel materyal toplama türü, verilerin analizinde ise nitel veri analiz şekli kullanılmıştır (Creswell, 2009).

2.2. Verilerin toplanması ve analizi

Mevcut çalışmanın araştırma bağlamı içerisinde altyazı çeviri incelemesi için *Buz Devri* filminin amatör ve profesyonel olmak üzere iki farklı çevirisi seçilmiştir.

Buz Devri, Paleolitik buzul çağında hayatta kalan bir grup memeliyi merkez alan Amerikan film serisidir. Filmler, Walt Disney Stüdyolarına bağlı olan 20th Century Fox Animation'ın bir bölümü olarak çalışan Blue Sky Studios tarafından üretilmiştir. Seride değişmeyen ve tüm filmlerde olan seslendirmenler Ray Romano, John Leguizamo, Denis Leary ve Chris Wedge'dir. Seride şu ana kadar beş film yayınlanmıştır: 2002'de *Buz Devri*, 2006'da *Buz Devri 2: Erime Başlıyor*, 2009'da *Buz Devri 3: Dinozorların Şafağı*, 2012'de *Buz Devri 4: Kıtalar Ayrılıyor* ve 2016 yılında *Buz Devri: Büyük Çarpışma*. Amatör çevirmen tarafından üretilen altyazı, www.turkcealtyazi.org sitesinde yayınlanan *Babyangel* takma adlı çevirmenin versiyonudur. Profesyonel çevirmenin ürettiği altyazı ise Apple TV'de yayınlanan filmden elde edilmiştir. Çalışmada rastgele seçim yöntemiyle 5 farklı *Buz Devri* filmi arasından 2012'de gösterime giren *Kıtalar Ayrılıyor* serisi kullanılmıştır.

Çalışmada toplanan verilerin analizi için Gottlieb'in (1992) altyazı çeviri stratejileri kullanılmıştır. Stratejilerin tespitinde ise, sözcük ve söz öbeklerinin bağlamsal ve pragmatik olarak oluşturdukları anlamlar metnin bağlamsal anlamı kapsamında irdelenmiştir. Burada sözcük veya söz öbeklerinin düzanlamsal ve çağrışımsal anlamlarının tespiti için https://www.merriam-webster.com/dictionary ve https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce internet adresleri kullanılmıştır. Ayrıca tespit edilen altyazı çeviri stratejilerinin metin içerisindeki dağılım oranını göstermek için SPSS 20 programı kullanılmıştır.

2.2. Geçerlik ve güvenirlik

Araştırmacı, nitel araştırma yöntemlerinde güvenirlik ve geçerliği sayısal verilerle sağlayamadığı için nitel araştırma içeriğini doküman analiz yöntemi ile güvenilir ve geçerli kılar (Creswell, 2009). Bu doğrultuda, mevcut çalışmanın güvenirliği ve geçerliği için doküman analiz yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, mevcut araştırma bağlamı içerisinde son yıllarda yayınlanan akademik makaleler incelenmiş ve yapılan çalışmaların yöntemleri ile mevcut çalışmanın araştırma deseninin örtüştüğü görülmüştür. Ek olarak, çalışmanın araştırma deseni, veri toplama ve analiz yöntemi bu alanla ilgili çalışmalar yapmış iki uzman tarafından gözden geçirilmiştir.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde amatör çevirmen ve profesyonel çevirmen tarafından yapılan iki farklı çeviri versiyonunun betimsel ve karşılaştırmalı analizleri Gottlieb'in (1992) altyazı çeviri stratejileri doğrultusunda yapılmıştır. Çeviri, kaynak metin (KM) İngilizce'den erek metin (EM) Türkçe'ye yapılmıştır. Analizlerde profesyonel çevirmenin çevirisi EM1 olarak, amatör çevirmenin çevirisi ise EM2 olarak kodlanmıştır. Altyazı çeviri analizi, kaynak-erek dil çiftinin betimsel analizleri yapılarak tablo şeklinde sunulmuş.

3.1. İzah

İzah stratejisi, çevirmenin KM'deki ifadenin hedef izleyici kitlesi için anlaşılmayacağını öngörmesi durumunda çeviriyi daha açık hale getirmek için EM'deki ifadeye bazı eklemeler yapmasıdır (Gottlieb, 1992).

Tablo 1 – İzah stratejisi örneği 1

Dakika:	00:35:12	
Bağlam:	Sid ve arkadaşları korsanlarla yaptıkları savaşı bir nebzede olsa kazanmış gibi görünmektedir. Bu esnada baş korsan olan Kaptan Gutt'un adamlarından biri savaşı kaybettiklerini düşünerek kaptana şöyle der:	
KM	EM1	EM2
- Should I fly the white, captain?	- Beyaz bayrağı sallayalım mı, kaptan?	- Beyaz bayrak çekeyim mi, kaptan?
Çeviri Stratejisi:	İzah	İzah

Tablo 1'de görüldüğü gibi baş korsanın adamı, savaşı kaybettiğini düşünerek "the white flag" ifadesi yerine yalnızca "the white" ifadesini kullanmıştır. Her iki çevirmen de karakterler arasında geçen bu diyaloğu pragmatik olarak daha akıcı ve konuşmayı hedef izleyici kitlesi için daha anlamlı kılmak için "bayrak" kelimesini çevirilerine eklemeyi göz ardı etmemişlerdir. Bu örnekte olduğu gibi altyazı çevirmeni, izah stratejisi vasıtasıyla karakterler arasında geçen konuşmayı bağlamsal anlam içerisinde zenginleştirmeyi ve pragmatik olarak daha akıcı kılmayı amaçlamaktadır.

Tablo 2 – İzah stratejisi örneği 2

Dakika:	00:37:05	
Bağlam:	Şeftali, uzun süredir keseli sıçanlarla olan dostluklarından dolayı onlardan bazı alışkanlıklar kazanmıştır. Bu alışkanlıklarından biri de onlar gibi ağaçtan kuyruğu ile sarkarak baş aşağı uyumaktır. Bu arada Şeftali'nin hoşlandığı başka bir genç mamut onu o halde görür ve şöyle der:	
KM	EM1	EM2
Ethan: I've never seen a mammoth sleep like that. Şeftali: What? No, this just helps me think.	Ethan: Daha önce hiç böyle uyuyan Mamut görmemiştim. Şeftali: Ne? Uyumuyordum. Baş aşağı daha iyi düşünüyorum.	Ethan: Hiç bu şekilde uyuyan bir mamut görmemiştim. Şeftali: Ne? Hayır, bu düşünmeme yardımcı oluyor.
Çeviri Stratejisi:	İzah	Aktarım

Tablo 2'de, Şeftali neden kuyruğundan asılı bir şekilde baş aşağı uyuduğunu arkadaşı Ethan'a açıklamaya çalışmaktadır. KM'deki görselliğin de yardımı ile "this just helps me think" ifadesindeki "this" kelimesinin rahatlıkla Şeftali'nin uyuma şekline gönderge yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat EM1 çevirmeni, konunun izleyici tarafından anlaşılamayacağını düşünerek konuya açıklık getirmiş ve "this" kelimesini "baş aşağı" kelimesi ile yer değiştirerek diyaloğu izleyici kitlesi için daha açık bir hale

getirmiştir. EM2 çevirmeni ise, kaynak metindeki sentaks yapısına bağlı kalarak kelimesi kelimesine bir çeviri yöntemi benimsemiştir. Burada kelimesi kelimesine yapılan bir çeviri, yani aktarım stratejisini görmekteyiz. Yalnız bu örnekte olduğu gibi eğer görsel öğeler yeterli ise, aktarım stratejisi ile karakterin söylemi izleyicide anlam bulacaktır.

3.2. Açımlama

Açımlama stratejisi, kaynak-erek dil çifti arasındaki dilsel farklılıklardan kaynaklı olarak birebir çeviri yapıldığında hedef izleyici kitlesinin bu çeviriyi anlamlandıramayacağını öngören çevirmenin erek dilin sentaks yapısına ve kültür normlarına uygun ifadeler kullanarak daha anlaşılabilir bir çeviri üretmesi olarak tanımlanabilir (Gottlieb, 1992).

Tablo 3 – Açımlama stratejisi örneği 1

Dakika: 00:28:22 Bağlam: Korsanların lideri kaptan Gutt, Sid ve arkadaşlarının gemilerini almak ve onları tutsak etmek için adamlarına savaş pozisyonu almalarını söyler. Bu esnada Sid ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:		
KM	EM1	EM2
Kaptan: Now surrender your ship or face my fury. Sid: Or face your furry what? Kaptan: Not "furry. " Fury!	Kaptan: Ya teslim olursun ya da gazabıma uğrarsın. Sid: Erik gaz yapıyorsa yeme! Kaptan: Gaz değil salak, gazap.	Kaptan: Hemen geminizi teslim edin ya da zulmümle yüzleşin. Sid: Kürkünle mi yüzleşelim? Kaptan: Kürkümle değil zulmümle.
Çeviri Stratejisi:	Açımlama	Açımlama

Tablo 3'te görüldüğü gibi İngilizcedeki sesteş iki kelime olan, gazap veya öfke anlamına gelen "fury" ve tüylü anlamına gelen "furry" kelimeleri ile bir kelime oyunu yapılmaktadır. KM'de korsan maymun "gazabımla yüzleşirsiniz" dedikten sonra Sid kelimeyi maymunun dış görünüşünü de dikkate alarak yanlış anlamış ve maymunun söylediği şeyi "tüylü" olarak algılamıştır. EM1 çevirmeni, "furry" kelimesini "gaz" olarak aktarmış ve "fury" ile "furry" kelimeleri arasındaki kelime oyununu "gazap" ve "gaz" kelimelerini kullanarak aynı şekilde devam ettirmiştir. EM2 çevirmeni ise, "furry" kelimesini "kürk" olarak aktararak "zulüm" ve "kürk" kelimeleri arasında aynı kelime oyununu yakalamaya çalışmıştır. Her iki çeviride de kaynak dilin sentaks yapısından çıkılarak erek dilin sentaks yapısı içerisinde kelime oyunlarıyla anlamsal bir ahenk oluşturulmuştur.

Tablo 4 – Açımlama stratejisi örneği 2

Dakika: 00:42:29 Bağlam: Sid ve arkadaşları eve dönebilmek için korsanlardan gemiyi geri almak zorundadırlar. Bu esnada ormanda bir köstebek sürüsüyle karşılaşırlar ve onlardan gemiyi geri almak için yardım istemeye karar verirler. Ancak köstebeklerle iletişim kurmak göründüğü kadar kolay değildir.		
KM	EM1	EM2
Mamut: How about you and us against the pirates, huh? -You got no idea what I'm saying, do you? - Okay, ship, me want. Shira: Yeah, nice try Jungle Jim.	Mamut: Korsanlara karşı sizinle birlik olalım mı ha? - Ne dediğimi anlamadınız değil mi? - Ben var gemi istemek gemi. Shira: Oldu canım, iyi deneme tarzancık.	Mamut: Sizle biz korsanlara karşı! Ne dersiniz? - Ne dediğim hakkında en ufak bir fikriniz yok öyle değil mi? -Tamam. Ben istemek gemi. Shira: Evet iyi denemeydi tarzan.
Çeviri Stratejisi:	Açımlama	Açımlama

Tablo 4'te mamut köstebeklere, korsanlara karşı birlikte savaşmak için bir teklifte bulunuyor, fakat köstebekler mamut'un dediklerini anlamıyor. Bunun üzerine mamut "ship, me want" şeklinde söylemek istediği şeyi kelime kelime anlatmaya çalışıyor. Her iki çevirmen de kelimesi kelimesine çevirinin anlamsız olduğunu düşünerek ve sonradan Türkçe öğrenen kişilerin Türkçe konuşma şekillerinden ilham alarak ifadeyi yüklem özneden sonra gelecek şekilde Türkçe'ye aktarıyor. Mamut'un iletişim kurma çabasını gören Shira ise "Yeah, nice try Jungle Jim" ifadesi ile düşüncesini dile getiriyor. "Jungle Jim" ifadesi "Tarzan" filminden ilham alınarak oluşturulmuş bir çizgi roman dizisidir. Bu ifadenin erek dil izleyicisi tarafından anlaşılamayacağını düşünen çevirmenler mamut'un iletişim kurma çabasını da dikkate alarak kaynak dil ifadesini "İyi denemeydi tarzan" ve "İyi deneme tarzancık" şeklinde erek dil izleyicisine aktarmıştır. Her iki çeviride de açımlama stratejisini, kelime oyunlarını ve mizah unsurlarını görmekteyiz.

3.3. Aktarım

Aktarım stratejisi, kaynak dil ifadelerinin erek dile değiştirilmeden birebir aktarıldığı bir altyazı çeviri stratejidir (Gottlieb, 1992).

Tablo 5 – Aktarım stratejisi örneği 1

Dakika: 01:15:38 Bağlam: Sid ve arkadaşları zaferi kazanmış ve yavaş yavaş her şey eski haline dönmeye başlamıştır. Bu sırada Mamut kızını ve kızının arkadaşı olan küçük kirpiyi görür ve onlara nasihat vermeye çalışır. Kirpiye bakarak şöyle der:		
KM	EM1	EM2
You're a brave kid, Weiner.	Sen cesur bir çocuksun, Ufaklık.	Sen cesur bir çocuksun, Sosis.
Çeviri Stratejisi:	Aktarım ve Açımlama	Aktarım

Animasyon filmlerinde takma isimler sık sık kullanılmaktadır. Mamut bu sahnede kızının arkadaşı olan kirpiye "Weiner" takma adıyla hitap eder. "Weiner" kelimesi anlam olarak "sosis" anlamına gelmektedir, fakat ilk anlamının dışında "zayıf, etkisiz, çelimsiz ve beceriksiz" gibi çağrışımsal anlamları da taşımaktadır. EM1'de kirpinin dış görünüşü ve olaylar açısından işlevi dikkate alınarak "Weiner" takma ismi "Ufaklık" olarak çevrilirken, EM2'de bu kelime ilk anlamı ile çevrilerek "Sosis" olarak kullanılmıştır. Ayrıca her iki çeviride de kaynak metindeki "You're a brave kid" cümlesi, "Sen cesur bir çocuksun" olarak birebir çevirisi yapılmıştır. Bu iki çeviride aktarım stratejisini görmekteyiz. Yalnız burada profesyonel çevirmen tarafından yapılan çeviride "Weiner" kelimesinin "Ufaklık" olarak çevrilmesi, kaynak metin de aktarılmak istenen anlam görsellikle birleştiğinde hem betimsel hem de bağlamsal anlam içerisinde daha yüksek kalitede bir çeviriyi ortaya koymaktadır. Burada ise, açımlama stratejisini görmekteyiz.

Tablo 6 – Aktarım stratejisi örneği 2

Dakika: 01:11:46 Bağlam: Kaptan Gutt ve Mamut bir buzun üstünde amansız bir savaşa başlamışlardır ve Kaptan Mamut'a şöyle der:		
KM	EM1	EM2
You know, this ocean isn't big enough for the both of us.	Bak koçum! Bu okyanus ikimize dar gelir.	Biliyorsun, bu okyanus ikimiz için yeterince büyük değil.
Çeviri Stratejisi	Açımlama	Aktarım

Tablo 6'ya bakıldığında EM1'de KM'deki ifade "Bak koçum! Bu okyanus ikimize dar gelir" şeklinde çevrilmesi açımlama stratejisine örnek teşkil etmektedir. EM2'de ise çevirmen, korsan Gutt'un "You know, this ocean isn't big enough for the both of us" ifadesini "Biliyorsun, bu okyanus ikimiz için yeterince büyük değil" ifadesi şeklinde erek kültür izleyicisine birebir çeviri yaparak olduğu gibi aktarmıştır. Çevirmenin KM'deki cümleyi birebir EM'ye aktarması aktarım stratejisidir.

3.4. Taklit

Taklit, kaynak dildeki insan ve yer isimleri gibi özel isimlerin çevirmen tarafından olduğu gibi aktarıldığı bir altyazı çeviri stratejisidir (Gottlieb, 1992).

Tablo 7 – Taklit stratejisi örneği 1

Dakika: 01:17:23 Bağlam: Filmin meşhur sincabı hala fındığın peşinde koşarken bilinmedik bir yerde karaya çıkar ve başka bir sincap ile karşılaşır. Karşılaştığı sincap ona şöyle der:		
KM	EM1	EM2
- Welcome, brother. Behold, Scratlantis.	- Hoş geldin kardeşim. Karşında Sincaplantis.	- Hoş geldin kardeş. Scratlantis'e buyur.
Çeviri Stratejisi:	Açımlama	Taklit

Tablo 7'de görüldüğü gibi amatör çevirmen (EM2) "Scratlantis" ifadesini olduğu gibi erek dile aktarmıştır, ama aslında bu ifadeyle anlatılmak istenen "Scrat" ve "Atlantis" ifadelerinin birleşimi olarak sincapların yaşadığı şehir olan Atlantis'dir. "Scrat" sözcüğü filmdeki eski çağ sincabının ismidir. Profesyonel çevirmen ise, "Sincaplantis" ifadesini tercih ederek, kaynak dil metni bağlamında anlatılmak istenen "kendisine benzeyen hayvanların yaşadığı şehir" anlamını erek dile aktarmayı başarmıştır.

Tablo 8 – Taklit stratejisi örneği 2

Dakika: 00:46:09 Bağlam: Korsan Kaptan Gutt, Sid ve arkadaşlarından intikam almak için adamlarına hazır olmalarını söylemektedir ve şöyle der:		
KM	EM 1	EM 2
- Squint, batten down the hatches. - Raz, hoist the anchor. -And, Gupta, fly the colors.	- Squint, gemiyi fırtınaya hazırla. - Raz, hemen demir al. - Gupta, sallandır bayrağı.	- Squint, gemiyi fırtınaya hazırla. - Raz, demir al. - Gupta, bayrağı direğe çek.
Çeviri Stratejisi:	Taklit	Taklit

Tablo 8'de görüldüğü gibi her iki çevirmen de içerisinde gizil bir anlam görmediği durumlarda Squint, Raz ve Gupta gibi özel isimleri aynı formlarıyla, yani hiçbir değişiklik yapmadan kaynak dilden erek dile aktarmayı tercih etmiştir. Burada her iki çevirmen de film içerisinde geçen özel ve yer isimlerini değiştirmeden olduğu gibi aktarıp, izleyici kitlesinin dikkatini çekmeyi ve kaynak dildeki anlam zenginliğini korumayı başarmışlardır. Yukarıda verilen her iki örnekte de taklit stratejisine örnek teşkil etmektedirler.

3.5. Çeviri Yazı/Transkripsiyon

Çeviri Yazı/Transkripsiyon, kaynak metindeki bir ifadenin olağandışı kullanımı, yani kaynak-erek dil dışı üçüncü bir dilin veya anlamsız bir dilin kullanımı söz konusu olduğunda kullanılan bir altyazı çeviri stratejisidir (Gottlieb, 1992).

Tablo 9 – Çeviri yazı/Transkripsiyon örneği 1

Dakika: 00:25:34 Bağlam: Korsan Kaptan Gutt' un adamlarından olan bir akbaba Kaplan ve Mamut'u görür ve derhal kaptana haber vermek için harekete geçer. Kaptanın yanına geldiğinde şöyle der:		
KM	EM1	EM2
- It's a huge bounty, mon capitaine.	- Büyük bir ganimet kaptan.	- Bu devasa bir armağan kaptan.
Çeviri Stratejisi:	Aktarım	Aktarım

Tablo 9'da görüldüğü gibi KM'deki ifadede üçüncü bir dil (Fransızca) yer almaktadır. Kaynak metinde üçüncü bir dilin yer alması ve anlamsız olması durumunda transkripsiyon stratejisi kullanılır. Burada her iki çevirmen de Fransızca olan "mon capitaine" ifadesini KM'den EM'ye doğrudan aktarmanın yaratacağı belirsizlikten kaçınıp, bu ifadenin bağlam içerisinde yarattığı anlamı da göz önünde tutarak "kaptan" kelimesini sözcüksel anlamıyla erek dile aktarmışlardır. Bu nedenle, buradaki çeviride transkripsiyon stratejisinden ziyade aktarım stratejisi ağır basmaktadır.

Tablo 10 – Çeviri yazı/Transkripsiyon örneği 2

Dakika: 01:06:00 Bağlam: Kaptan Gutt, Mamut'un bütün ailesini ele geçirmiştir ve kaptanın adamı olan akbaba kibirli bir şekilde şöyle der:		
KM	EM1	EM2
- And look here. We've got the catch du jour.	- Şuraya bak. Günün avını gururla sunarım.	- Şuraya baksana. Büyük balığı yakaladık.
Çeviri Stratejisi:	Açımlama	Açımlama

Tablo 9'da olduğu gibi Tablo 10'da incelendiğinde, Fransızca'da "belirli bir dönem için önemli olan şey" anlamına gelen "du jour" ifadesi kullanılmıştır. Bu kelime kaynak kültür için yabancı kelime, yani üçüncü bir dile ait kelimedir. Her iki çevirmen de bu kelimeleri bağlam içerisinde değerlendirip, erek dile eşdeğer karşılıkları ile aktarmayı tercih etmiştir. Bu nedenle bu örnekte de çeviri yazı/transkripsiyon stratejisi kullanılmamıştır.

Yukarıdaki her iki örnekte de kaynak ve erek dillerin dışında üçüncü bir dilin kullanılması çeviri yazı/transkripsiyon stratejisinin kullanımı için uygun koşulu oluştursa da kullanılan kelimelerin sözcüksel anlamları ve bağlam içerisinde oluşturdukları anlamlar bu stratejinin verilen bu iki örnekte kullanımını mümkün kılmamaktadır. Dolayısıyla, çeviri yazı/transkripsiyon stratejisi yoluyla bir aktarımın gerçekleştirilmesi için üçüncü dilde kullanılan bir kelimenin hem sözcüksel hem de bağlamsal anlamı direk aktarıma uygun olmalıdır, yani yazıldığı orijinal dilde kalıplaşmış veya daha anlamlı bir söz veya söz öbeği olma özelliği taşımalıdır. Burada çevirmenin dikkat etmesi gereken husus ise, okuyucunun dikkatini dağıtmadan ve bağlamdan uzaklaşmadan bu aktarımı gerçekleştirebilme edincine sahip olmalı ve kaynak dilde yaratılan anlamsal etkiyi erek dilde de yaratabilmelidir.

3.6. Kaydırma

Kaydırma stratejisi, kaynak dildeki ifadenin içinde bulunduğu efekt doğrultusunda yarattığı etkinin aynısının erek dilde yaratılabilmesi olarak tanımlanabilir (Gottlieb, 1992).

Tablo 11 – Kaydırma stratejisi örneği 1

Dakika: 00:56:29 Bağlam: Şeftali ve arkadaşları güzel bir yerde vakit geçirip eğleniyorken, şeftali bir tehlikenin yaklaştığını hissedip ayrılmaları gerektiğini söyler. Bunun üzerine arkadaşlarından biri şöyle der:		
KM	EM1	EM2
- Are you kidding? This is epic!	- Ne çıkması! Burası yıkılıyor!	- Ne çıkması! Bu destansı bir şey!
Çeviri Stratejisi:	Kaydırma	Aktarım

Tablo 11 incelendiğinde, "Are you kidding? This is epic!" ifadesi EM1'de "Ne çıkması! Burası yıkılıyor!" şeklinde aktarılırken, EM2'de bu ifade erek dile olduğu gibi aktarılmıştır. EM1'de kaynak dildeki ifade bağlamsal anlam ve filmin efekti içerisinde değerlendirildiğinde, bu ifadenin çevirisinde var olan etki izleyiciye aktarılabildiği için bu çeviri yönteminde kaydırma stratejisini görmek mümkündür. EM2'de ise, birebir çeviri söz konusu olduğu için aktarım stratejisi söz konusudur.

Tablo 12 – Kaydırma stratejisi örneği 2

Dakika: 01:08:42 Bağlam: Sid, büyük annesinin evcil hayvanıyla ilk defa karşılaşır. Onun bir balina olduğunu gördüğünde çok şaşırmıştır. Büyük annesi balinanın ağzından içeriye girer ve Sid'e şöyle seslenir:		
KM	EM1	EM2
- You waiting for a formal invitation, fancy pants?	- Ne o! Yaldızlı davetiye mi bekliyorsun çitlembik?	- Resmi bir davetiye mi bekliyorsun züppe?
Çeviri Stratejisi:	Kaydırma	Aktarım

Tablo 12'de "You waiting for a formal invitation, fancy pants" ifadesinin çevirisi, EM1'de "Ne o! Yaldızlı davetiye mi bekliyorsun çitlembik" şeklinde aktarılmışken EM2'de ise "Resmi bir davetiye mi bekliyorsun züppe?" olarak çevirisi yapılmıştır. Bu iki çeviri karşılaştırıldığında EM1'de istenilen etkiyi ve efekti yansıtacak bir ifade kullanıldığı için kaydırma stratejisini, EM2'de ise "formal" ve "fancy pants" ifadelerinin erek dile birebir anlamları ile aktarılmasından dolayı aktarım stratejisini görmekteyiz.

3.7. Azaltma

Azaltma stratejisi, konunun özünü vermek ve izleyiciyi gereksiz altyazı detayları ile uğraştırmamak amacıyla çevirmenler tarafından ifadelerin kısaltılması anlamına gelmektedir (Gottlieb, 1992).

Tablo 13 – Azaltma stratejisi örneği 1

Dakika: 00:07:20 Bağlam: Ailesi Sid'i bulur ve onu her yerde aradıklarını söyler. Bunu duyduğuna çok sevinen Sid şöyle der:		
KM	EM1	EM2
- I knew it, I knew it! Deep down, I knew I wasn't abandoned!	- Biliyordum, biliyordum. Terk edilmediğimi biliyordum.	- Biliyordum, biliyordum. Terk edilmediğimi derinlerde hissediyordum.

Çeviri Stratejisi:	Azaltma	Aktarım

Kaynak dile bakıldığında "Deep down" ifadesi EM1'de gereksiz görüldüğü için çevrilmemiştir. Ancak EM2'de ise bu ifadeye yer verilmiştir. Bu doğrultuda EM1'deki çeviri EM2'deki çeviriye nazaran metni hem bağlamsal ve hem de pragmatik olarak daha anlamlı kılmıştır.

Tablo 14 – Azaltma Stratejisi Örneği 2

Dakika:	00:22:08	
Bağlam:	Sid' in büyükannesi denizde banyo yapmaktadır ve Sid'in arkadaşları şaşkın gözlerle büyükanneyi izlemektedir. Baktıklarını gören büyükanne onlara şöyle karşılık verir:	
KM	EM1	EM2
- What are you peeping toms all looking at?	- Nereye bakıyorsunuz, bakayım siz?	- Siz röntgenciler neye bakıyorsunuz öyle?
Çeviri Stratejisi:	Azaltma	Aktarım

Tablo 14'te ise "peeping tom" ifadesi Türkçe'de "röntgenci" anlamına gelmektedir. Bu ifade EM1'de profesyonel çevirmen tarafından gereksiz bulunarak çeviriye dahil edilmeyip, azaltma stratejisi tercih edilmiştir. Ancak EM2'de amatör çevirmen bu ifadeyi kullanmıştır.

3.8. Atlama (Büyük Ölçüde Çıkarma)

Atlama stratejisi, kaynak dildeki konuşmaların hızı ile altyazı okuma hızının senkronize edilebilmesi veya erek dilde kısa ve daha anlamlı bir ifade oluşturulabilmesi için çevirmenin bazı ifadeleri çıkarması olarak tanımlanabilir (Gottlieb, 1992).

Tablo 15 – Atlama stratejisi örneği 1

Dakika:	00:34:06	
Bağlam:	Korsan Kaptan Gutt ile Mamut arasında amansız bir mücadele geçmektedir. Savaş esnasında korsan mamuta şöyle seslenir:	
KM	EM1	EM2
- Look at you. Eleven tons of landlubber blubber.	- Şu haline bak. 11 tonluk yağ fıçısı.	- Şu haline bak! 11 tonluk karabalinası.
Çeviri Stratejisi:	Atlama	Atlama

Tablo 15'teki sahnede korsan ve mamut arasında geçen savaşta sürekli birbirlerine laf yetiştirme çabası vardır ve bu atışmalar çevirmeni zor durumda bırakmaktadır. Bu sebeple her iki çevirmen de atışmaların ve sahne geçişlerinin hızından dolayı acemi denizci anlamına gelen "landlubber" ifadesini çevirmeyi gereksiz bulmuş ve konunun özünü verecek şekilde "büyük deniz anası" anlamına gelen "blubber" ifadesini "yağ fıçısı" ve "karabalinası" ifadeleriyle aktarmayı tercih etmişlerdir.

Tablo 16 – Atlama stratejisi örneği 2

Dakika:	00:21:00	
Bağlam:	Sid ve arkadaşları geçici süreliğine tehlikeden kaçmayı başarmış ve bir ağaç gölgesinde dinlenirken başlarından neler geçtiğiyle ilgili kendi aralarında konuşmaktadırlar. Bu esnada ağacın üzerindeki bir oyuğun içinde Sid'in büyükannesi de uyumaya çalışmaktadır. Konuşmalardan rahatsız olan büyükanne homurdanarak şöyle der:	
KM	EM1	EM2

- Trying to make me get up if I don't want to get up. -If I want to get up I'd get up. -Dagnabbit, I'm trying to sleep!	- Ben burada uyumaya çalışıyorum, bunlar beni uyandırmaya çalışıyorlar. - Uyanmak istesem ben kendim kalkarım. - Uyumaya çalışıyorum burada.	- Kalkmak istemediğim halde beni kaldırmak. - Eğer kalkmak istersem kalkarım. - Lanet olsun, uyumaya çalışıyorum burada.
Çeviri Stratejisi:	Atlama	Aktarım

Tablo 16'daki sahnede Kaplan Diego'nun başlarından geçenleri aktarması ve o sırada ağacın içindeki büyükannenin konuşmalardan rahatsız olduğu için homurdanması profesyonel çevirmeni diyalog geçişleri ve hız konusunda zor durumda bırakmış ve büyükannenin belli belirsiz kullandığı "Dagnabbit" ifadesini çevirisine dahil etmemiştir. Amatör çevirmen ise, konuşma hızından kaynaklı bir sorun görmeyerek duyduğu her ifadeyi erek dile aktarmayı tercih etmiştir.

3.9. Silme

Silme stratejisi, özellikle erek dilde etki yaratmayacağı düşünülen ifadeler, arka plan konuşmaları veya ses efektleri gibi bazı bölümlerin çeviriye dahil edilmemesi olarak tanımlanabilir (Gottlieb, 1992).

Tablo 17 – Silme stratejisi örneği 1

Dakika: 01:10:05 Bağlam: Büyükannenin evcil hayvanı olan bir balina Sid ve arkadaşlarının korsanlarla olan savaşına su fışkırtarak destek olmaktadır. Ama korsanlar arasında bir de deniz canlısı vardır ve su ona acı değil zevk vermektedir.		
KM	EM1	EM2
- Booyah, baby! This feels so good!	- Çok kıyakmış bu ya!	- Al işte bebeğim. Çok güzel hissettiriyor.
Çeviri Stratejisi:	Silme	Açımlama/Aktarım

Tablo 17 incelendiğinde, orijinal versiyonda geçen "Booyah, baby" ifadesi EM1'de çeviriye dahil edilmemiştir. EM2'de ise "Booyah, baby" ifadesinin bağlamsal anlam içerisinde kazanmış olduğu etkiyi yaratmak için "Al işte bebeğim" olarak çevrilmiştir. Diğer yandan "Çok güzel hissettiriyor" ifadesi ise EM2'de birebir çevrilmiştir. Bu doğrultuda EM1'de silme stratejisi varken EM2' de açımlama ve aktarım stratejilerini görmekteyiz.

Tablo 18 – Silme stratejisi örneği 2

Dakika: 00:43:00 Bağlam: Sid ve arkadaşları eve dönebilmek için korsanlardan gemiyi geri almak zorundadırlar. Bu esnada ormanda bir köstebek sürüsüyle karşılaşırlar ve onlardan gemiyi geri almak için yardım istemeye karar verirler. Ama bir türlü iletişim kuramazlar. Sid denemeye karar verir ve tekerlemeler ve yaptığı saçma hareketler sayesinde başarılı olur.		
KM	EM1	EM2
Sid: Sick sloths sip broth, sick sloths sip broth. Ta-da! Diego: That, they got? Sid: Yup, they're in.	Sid: Dal kalkar kartal sarkar, kartal kalkar dal sarkar. Diego: Bundan mı anladılar? Sid: Evet, yardım edecekler.	Sid: Hasta miskinler çorbayı yudumlar, Hasta miskinler çorbayı yudumlar. İşte bu! Diego: Anladılar mı? Sid: Evet, içerdeler.
Çeviri Stratejisi:	Silme	Aktarım

Tablo 18 incelendiğinde, KM'de geçen "Ta-da" ifadesi EM1'de çevirmen tarafından çevrilmemiş, EM2'de ise bu ifade "İşte bu!" şeklinde çevrilmiştir. "Ta-da" ifadesinin EM2'de çevrilmemesi silme stratejisine bir örnektir. Burada her iki metindeki çeviriler karşılaştırıldığında ise, EM1'deki çevirinin EM2' deki çeviriye göre daha kabul edilebilir bir çeviri olduğu açıktır.

3.10. Vazgeçme

Vazgeçme stratejisi, kaynak dildeki iletinin erek dilde hiçbir karşılığının bulunamadığı veya çevirmenin bu iletiyi aktarmak için herhangi bir yöntem bulamadığı durumlarda kullanılır (Gottlieb, 1992).

Tablo 19 – Vazgeçme stratejisi örneği 1

Dakika: 01:00:33 Bağlam: Sid ve arkadaşları gemideyken kendilerinin halüsinasyon görmelerine neden olan canavarlarla karşılaşırlar. Mamut bu durumu fark eder ve canavarları dinlemenin onlara zarar verdiğini düşünür. Bu yüzden onları duymamak için şarkı mırıldanarak arkadaşlarına yardım etmeye çalışır.		
KM	EM1	EM2
Who can take the sunrise Sprinkle it with dew.	—	Gün doğumuna kim yetişiyorsa biraz çiğ serpsin.
Çeviri Stratejisi:	Vazgeçme	Aktarım

Tablo 19'daki bağlamın bulunduğu sahne incelendiğinde, mamut'un yaratıkların manipülasyonlarını duymamak için içinden belli belirsiz bir şarkı söylediği duyulmaktadır. Sammy Davis Jr.' ye ait olan ve "Candy Man" adındaki bu şarkı Türkçeye birebir çevrildiğinde anlamsız olmakta ve ritmik etkisini kaybetmektedir. Filmde belli belirsiz şekilde duyulan bu şarkının sözlerine profesyonel çevirmenin bir karşılık bulamadığı için vazgeçme stratejisini tercih ettiği düşünülmektedir. Amatör çevirmen ise anlamsız olmak pahasına bu şarkıyı aktarım stratejisiyle çevirisine dahil etmiştir.

Tablo şeklinde örneklerle açıklanan stratejilerin betimsel analizlerinin yanı sıra, EM1 ve EM2 metinlerinde tespit edilen stratejilerin dağılım oranları Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1 – Stratejilerin metin içerisindeki dağılım oranı

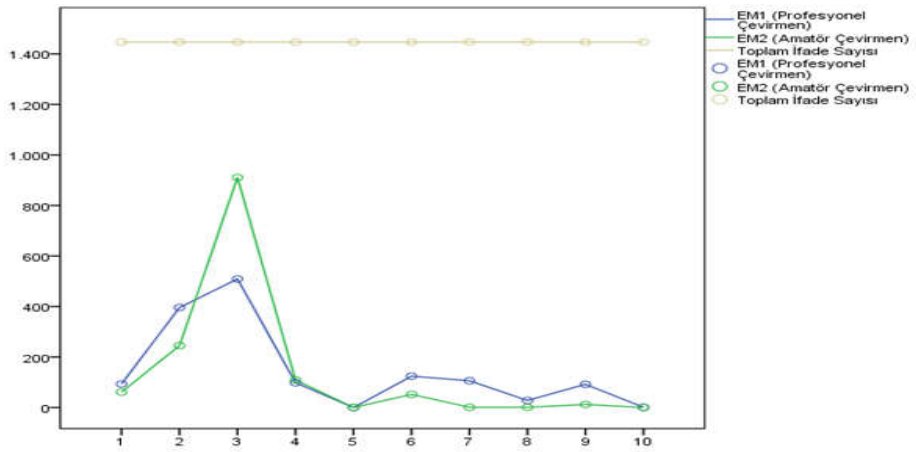

Şekil 1'de stratejiler sırasıyla İzah (*Expansion*) 1, Açımlama (*Paraphrase*) 2, Aktarım (*Transfer*) 3, Taklit/Benzetme (*Imitation*) 4, Çeviri yazı/Transkripsiyon (*Transcription*) 5, Kaydırma (*Dislocation*) 6, Azaltma (Kısaltma veya özetleme) (*Condensation*) 7, Atlama (Seyreltme veya Büyük ölçüde çıkarma) (*Decimation*) 8, Silme (*Deletion*) 9, ve Vazgeçme (*Resignation*) 10 olarak kodlanmıştır.

Toplam 1447 ifade incelenmiş olup, EM1'de İzah stratejisi 93, Açımlama stratejisi 396, Aktarım stratejisi 509, Taklit/Benzetme stratejisi 98, Kaydırma stratejisi 124, Azaltma stratejisi 106, Atlama stratejisi 28, Silme stratejisi 92, Vazgeçme stratejisi 1 defa kullanıldığı ve Çeviri yazı/Transkripsiyon stratejisinin ise hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir. EM2'de ise, İzah stratejisi 61, Açımlama stratejisi 245, Aktarım stratejisi 911, Taklit/Benzetme stratejisi 109, Kaydırma stratejisi 52, Azaltma stratejisi 1, Atlama stratejisi 1, Silme stratejisi 12 defa kullanıldığı, Vazgeçme ve Çeviri yazı/Transkripsiyon stratejilerinin ise hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 1'deki stratejilerin dağılım oranına bakıldığında, EM1'de tespit edilen stratejilerin dağılım oranlarının birbirine yakın olması ve birebir çeviri yönteminin azlığı burada yapılan çevirinin erek metin odaklı bir çeviri olduğunu göstermektedir. EM2'de tespit edilen stratejilerin içerisinde aktarım stratejisinin yoğunluğu birebir çeviri yönteminin sıklıkla kullanıldığını, stratejilerin yayılımının düzensiz olması buradaki çevirinin daha çok kaynak metin odaklı olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı, profesyonel ve amatör çevirmen tarafından yapılan iki farklı çeviri versiyonunu Gottlieb'in (1992) altyazı çeviri sınıflandırması doğrultusunda ele alıp, görsel-işitsel çeviri alanını irdelemek ve çevirmenlerin kaynak-erek dil çifti (İngilizce-Türkçe) arasındaki eğilimlerini belirleyerek altyazı çevirisiyle ilgili görüş belirtmektir.

Çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde hem profesyonel hem de amatör çevirmenin çevirilerinde en çok tespit edilen strateji aktarım stratejisidir. Yalnız amatör çevirmenin çevirisinde profesyonel çevirmene oranla bu stratejinin daha çok tespit edilmesi amatör çevirmenin sözcüğü sözcüğüne bir çeviri yöntemine daha eğilimli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca profesyonel çevirmenin çevirisinde amatör çevirmenin çevirisine oranla açımlama, izah ve kaydırma stratejileriyle daha sık karşılaşılmıştır. Taklit stratejisi hem profesyonel hem de amatör çevirmenin çevrilerinde birbirlerine yakın oranlarda tespit edilirken, çeviri yazı stratejisi hiçbir çevirmenin çevirisinde tespit edilmemiştir. Taklit stratejisinde amaç kaynak kültüre ait özel isimler gibi ifadeleri değiştirmeden, yani birebir aktarmaktır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde her iki çevirmen de kaynak kültüre ait yer adları kişi adları gibi ifadeleri EM'ye birebir aktarmayı tercih etmiştir. Ancak animasyon filmlerinde takma isimler sık sık kullanılmaktadır. Her iki çeviri arasında bu stratejinin kullanılma oranı birbirine yakın olmasına rağmen, profesyonel çevirmenin bir ismin veya takma ismin erek kültüre taklit stratejisiyle aktarılmasının anlam kaybına neden olabileceği durumlarda aktarım ve açımlama stratejilerini kapsayan bir çeviri yöntemi izlemeye daha eğilimli olduğu tespit edilmiştir. Amatör çevirmen ise, bu ayrımı çok fazla dikkate almamıştır. Çeviri yazı stratejisine gelindiğinde ise, bağlam çerçevesinde bu stratejinin kullanabileceği ifadelerin yokluğundan dolayı her iki çevirmenin çevirisinde de bu strateji tespit edilmemiştir. Çeviri yazı stratejisi, çevirmenin yaratıcılığını kullanarak sınırları aşması gereken bir strateji olarak değerlendirilebilir. Bu noktada çevirmen, erek dile yeni bir ifade katmanın mücadelesini verdiği için ciddi bir seviyede çeviri edincine sahip olması gerekir. Azaltma, atlama ve silme stratejileri profesyonel çevirmenin çevirisinde amatör çevirmene göre daha yoğun bir oranda tespit edilmiştir. Bu noktada profesyonel çevirmen, konuşmaların hızı ile ekrandaki yazı akışını senkronize edebilmede daha başarılı bulunmuştur. Amatör çevirmen ise, tüm metni birebir çevirmeye çalıştığı için konuşma hızı ile metnin ekrandaki akışını senkronize etmekte yetersiz kalmıştır. Vazgeçme stratejisi, amatör çevirmenin çevirisinde hiç kullanılmamış, profesyonel çevirmenin çevirisinde ise sadece bir kez kullanılmıştır. Vazgeçme stratejisinde amaç kaynak kültürdeki bir ifadenin eş değeri erek kültürde bulunamadığında o ifadenin çevirisinden vazgeçmektir. Çevirmen, görsel ve işitsel öğelerin yardımıyla izleyicinin sorun yaşamayacağını düşündüğü durumlarda bu stratejiyi tercih edebilir. Ancak, çevirmenin bu tercihi görsel-işitsel çeviri alanında deneyim ve profesyonellik gerektirir.

Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular, konuşma hızının ekran akışı ile senkronize edilememesi, dilsel ve kültürel farklılıklardan dolayı kimi zaman eşdeğerliğin oluşturulamaması ve dil oyunları ile

mizah ifadelerinin bağlamsal anlam doğrultusunda eşdeğerliklerinin verilememesi mevcut çalışmada ön plana çıkan altyazı zorlukları olup, çalışma bağlamı içerisinde yürütülen diğer çalışmalarla örtüşmektedir (Chai vd., 2022; Haider & Shuhaiber, 2024; Ghassemiazghandi & Tengku-Sepora, 2020; Slamia, 2020). Ayrıca, mevcut çalışmada verilen iki alt yazı çeviri versiyonunun karşılaştırmalı ve betimsel analizi altyazı çeviri eğitiminin önemini vurgular niteliktedir; çünkü elde edilen bulgular, amatör çevirmene göre profesyonel çevirmenin daha yüksek kalitede bir çeviri ürettiği ve ekran-metin akışını daha iyi bir oranda senkronize edebildiğini göstermektedir. Ayrıca profesyonel çevirmenin erek dil odaklı bir çeviri eğilimi içerisinde olduğu, ancak amatör çevirmenin kaynak dilin sentaks yapısına daha fazla bağlı kaldığı için kaynak dil odaklı bir çeviri eğilimi içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çeviri eğitimi almış profesyonel çevirmenlerin daha çok erek dil-kültür odaklı, bu işi dil eğitimlerini desteklemek veya kaynak kültüre hayranlıklarından dolayı çeviri yapan amatör çevirmenlerin ise daha çok kaynak dil-kültür odaklı bir çeviriyi tercih ettiği söylenebilir. Araştırma bağlamı içerisinde daha önce yapılan çalışmalar altyazı çevirisi eğitiminin önemini vurgulamış ve Mütercim Tercümanlık bölümlerinde çeviri piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda altyazı çeviri eğitiminin verilmesinin gerekliliği ile bu alandaki kalitenin artırılmasının sürekliliği vurgulanmıştır (Çoban, 2022; Ersözlü & Okyayuz, 2023; Gaga & Ataseven, 2019; Kaya & Okyayuz, 2018; Kıran & Oğuz, 2021; Oğuz, 2018; Okyayuz, 2019; Okyayuz, 2022). Mevcut çalışma profesyonel çevirmen ile amatör çevirmen tarafından üretilen iki altyazı çeviri ürününü inceleyip, bu iki çalışma arasındaki çeviri kalitesini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda mevcut çalışmanın bulguları önceki çalışmalarla örtüşmekte ve görsel-işitsel çeviri türlerinden biri olan altyazı çeviri eğitiminin Mütercim-Tercümanlık bölümlerinde ders olarak okutulmasını ve ders içeriğinin çeviri piyasası ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanması gerekliliğini vurgular niteliktedir. Altyazı çeviri eğitiminin ise farklı bakış açılarıyla ve modellerle geliştirilmesi önem arz etmektedir (Okyayuz & Kaya, 2016). Son yıllarda Türkiye'de Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin hızla artışı göz önüne alındığında, mevcut müfredat içeriklerinin gelişen teknoloji doğrultusunda güncellenmesi, zenginleştirilmesi, sektörde ihtiyacı karşılayacak profesyonel ve nitelikli çevirmenlerin yetiştirilmesine olanak sağlayacak şekilde yenilenmesi ve en önemlisi ise çeviri piyasası ile senkronize edilmesi gerekmektedir (Ersoy, Şahin, & Türkmen, 2017).

Çalışmanın sınırlılıkları ise, aynı animasyon serisinin yalnızca bir bölümünün iki farklı çevirmen tarafından yapılan altyazı çevirilerinin analiz edilmiş olmasıdır. Elbette bütün serileri ya da yayınlanan bütün altyazıları analiz etmek imkânsızdır. Daha geniş bir analiz, altyazı çevirisi parametrelerinin daha net görülmesine olanak sağlayabilir. Ayrıca her iki çevirmenin altyazı çeviri stratejileriyle ilgili altyapılarının bilinmemesi ve çevirilerde tespit edilen stratejilerin çevirmenler tarafından bilinçli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının belirlenememesi de bu çalışmayı sınırlamaktadır.

Kaynakça

Aktaş, T., & Oğuz, D. (2014). Film Çevirisinde Altyazı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, *1*(13), 3-16. https://doi.org/10.9775/kausbed.2014.001

Aslankılınç, B., & Ersoy, H. (2023). Türkiye'de Alt Yazı Çevirisi Alanında Yayınlanmış Makalelere Bir Bakış: 2019-2023 Yılları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, *5*(2), 102-122. https://doi.org/10.55036/ufced.1393266

Cintas, J. D. (2008). *The Didactics of Audiovisual Translation*. John Benjamins Publishing.

Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches.* Sage Publications.

Chai, W., Ong, H. Y., Amini, M., & Ravindran, L. (2022). The art of paper cutting: Strategies and challenges in Chinese to English subtitle translation of cultural items. *Journal of Modern Languages*, *32*(1), 84-103. https://doi.org/10.22452/jml.vol32no1.5

Çoban, F. (2022). Görsel işitsel çeviri: "Orange Is the New Black" dizisinin İngilizce-Türkçe alt yazılarının Toury'nin öncül normları ve çeviri stratejileri açısından değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (29)*, 1107-1116. https://doi.org/10.29000/rumelide.1164918

Eray, A., & Sarıkaya, M. (2023). Ice Age: The Meltdown Animasyon Filmindeki İngilizce Deyimlerin Türkçe ve Arapça Altyazı Çevirilerinin İncelenmesi. *Şarkiyat Mecmuası*, (42), 53-74. https://doi.org/10.26650/jos.1210921

Ersoy, H., Şahin, A. G. Ö., & Türkmen, Ö. G. B. (2017). Vakıf ve Devlet Üniversitelerinin Lisans ve Ön Lisans Düzeyinde Çeviri Eğitimi Veren Bölümlerinin Karşılaştırılması. *Tarih Okulu Dergisi*, *10*(29), 409-445. https://doi.org/10.14225/Joh1087

Ersözlü, E., & Okyayuz, A. Ş. (2023). Görsel-işitsel çeviri eğitiminde mizah modülü önerisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 1538-1557. https://doi.org/10.29000/rumelide.1253004

Gaga, E. K., & Ataseven, F. (2019). Altyazı Çevirisi Edinçleri ve Altyazı Çevirmeni Kimliği. *Journal of Social Sciences And Education*, 2(1), 187-196.

Gaga, E. (2020). Altyazı çevirisi ve eğitimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 844-854. https://doi.org/10.29000/rumelide.792536

Ghassemiazghandi, M., & Tengku-Sepora, T. M. (2020). Translation Strategies of Humor in Subtitling. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, *28*(2), 939-955.

Gottlieb, H. (1992). Subtitling - A New University Discipline. In C. Dollerup & A. Loddegaard (Eds.), *Teaching Translation and Interpreting* (pp. 161-170). John Benjamins Publishing Company.

Gökgöl, T., & İşisağ, K.U. (2022). Henrik Gottlieb"in altyazı çeviri stratejilerinin beş farklı film türünde incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 9*(88), 2082-2089. https://doi.org/10.26450/jshsr.3303

Göktaş, N. & Kaptan, S. B. (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık çeviri serüveni: Dergiler, projeler ve çeviri eğitimi. *HUMANITAS- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 125-141. https://doi.org/10.20304/humanitas.1430212

Haider, A. S., & Shuhaiber, R. (2024). Netflix English subtitling of idioms in Egyptian movies: challenges and strategies. *Humanities and Social Sciences Communications*, *11*(1), 1-13. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03327-4

Kaya, M., & Okyayuz, Ş. (2018). Görsel-İşitsel Çeviri Sınıflarında Yaratıcılığı ve Çokdisiplinliğe Geçişi Desteklemek Üzere Tasarlanmış Eğitim Vermek. *The Journal of Social Sciences*, *5*(20), 18-35. https://doi.org/10.16990/SOBIDER.4038

Kıran, A., & Oğuz, D. (2021). Örtmeceli Küfürlerin Görsel-İşitsel Çevirisinde Soru ve Sorunlar: İyi Yer Örneği. *Söylem Filoloji Dergisi*, *6*(3), 858-878. https://doi.org/10.29110/soylemdergi.993948

Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications (2nd Ed.)*. Routledge.

Oğuz, D. (2018). Görsel-İşitsel Çeviri: Dublaj ve Göstergebilim. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (24), 99-116.

Okyayuz, Ş., & Kaya, M. (2016). Altyazı çevirisi eğitimi için bir model önerisi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, *4*(2), 257-275. https://doi.org/10.18298/ijlet.601

Okyayuz, A. Ş. (2019). Görsel-işitsel Çeviride Yenilikçi Araştırma Alanlarına Örnekler ve Türkiye'de Araştırma Boşluklarına Bir Bakış. *Turkish Studies-Language and Literature*, *14*(3), 1395-1415.

Okyayuz, A. Ş. (2022). Çok dillilik ve çeviri: Görsel-işitsel ürünlerin kültürlerarası çevirisi odağında bir araştırma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (30),* 1304-1320. https://doi.org/ 10.29000/rumelide.1192530

Skuggevik, E. (2009). Teaching screen translation: The role of pragmatics in subtitling. In J. D. Cintas & G. Anderman (Eds.), *Audiovisual translation: Language transfer on screen* (pp. 197-213). Palgrave Macmillan.

Slamia, F. B. (2020). Translation strategies of taboo words in interlingual film subtitling. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, *3*(6), 82-98. https://doi.org/10.32996/ijllt.2020.3.6.9

Tekin, B. M. (2019). An assessment of audio-visual translation strategies in subtitling and dubbing of "Frozen" into Turkish. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 342-352. https://doi.org/10.29000/rumelide.580635

Internet kaynakları

https://www.merriam-webster.com/dictionary

https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce

www.turkcealtyazi.org

Miyase Sertbarut'un *Kapiland* Serisinde Yabancı Yer ve Nesne Adlarının Politik Bir İncelemesi

Suzan Deniz[1]

Öz

Türk edebiyatındaki sayılı distopik çocuk edebiyatı romanlarından biri olan Miyase Sertbarut'un roman serisi Kapiland, karakterlerinin yabancı ülkeler ile olan ilişkilerinden dolayı pek çok yabancı yer ve nesne ismi barındırmaktadır. Romanlarda Türkiye'nin politik ve ekonomik ilişkilerinin olduğu Kapiland adlı ülke, Marshall adlı başkenti ve bu ülkedeki karakterlerin isimleri doğal olarak kaynak dillerindeki halleriyle kalmakla birlikte bu isimler, Türkiye'nin Amerika ile olan ilişkisindeki belli ekonomik ve politik bağları ve olayları da yansıtmaktadır. Seride bahsi geçen Marshall, Kapiland gibi isimler 1950'ler Marshall Yardımlarına atıf yapan ve kapitalizm kelimelerinden türetilmiş veya uyarlanmış kelimeler olmakla beraber Sertbarut'un romanlarında kelimelerin bağlamları değişerek romandaki olaylarla beraber neoliberal bir zemine oturmaktadırlar. Bunlara ek olarak, serinin kahramanı olan Marji karakterinin takma adının da İngilizce kökenli bir kelime olması serideki özel isimlerin çevirisinin politik bir bağlamda değerlendirilmesine olanak kılmaktadır. Serideki yabancı isimler İngilizcenin yanı sıra Rusçadan da örnekler barındırmaktadır ve hepsi Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası söz konusu ülkelerle olan politik ilişkilerinin bir yansımasıdır. Politik eleştirinin çocuk ve gençlik edebiyatında kendisine sıkça yer bulduğu günümüzde Kapiland serisinin 20. yüzyılın ortalarında kalan söz konusu olguların anlam bağlamlarını başkalaştırarak romanlarda yer vermesi dikkat çekicidir. Konunun Çeviribilim çalışmaları açısından ele alınması ise Gideon Toury ve Even-Zohar'ın Çoğuldizge kuramına temellenecektir çünkü eser her ne kadar bir bütün olarak çevrilmemiş olsa da özel isimlerin yazar tarafından yapılandırılması hedef kültürdeki sosyal ve politik öğelerin yansıtılabilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı da serideki yabancı kökenli özel isimleri inceleyerek çocuk edebiyatının örneği olan serinin baskın bir politik bağlamda eleştiriye açık olduğunu göstermektir.

Anahtar sözcükler: Kapiland, politik eleştiri, çocuk edebiyatı, Miyase Sertbarut.

A Political Analysis of Foreign Place and Object Names in Miyase Sertbarut's *Kapiland* Series

Abstract

Miyase Sertbarut's novel series *Kapiland*, one of the few dystopian children's literature novels in Turkish literature, contains many foreign place and object names due to the characters' relations with foreign countries. In the novels, the names of Kapiland, the country with which Türkiye has political and economic relations, the capital Marshall, and the names of the characters in this country naturally remain in their source languages, but these names also reflect certain economic and political ties and events in Türkiye's relationship with the United States. Although the names mentioned in the series, such as Marshall and Kapiland, refer to the Marshall Aid of the 1950s and are derived or adapted from the word capitalism, in Sertbarut's novels. The contexts of the words change, and they are placed on a neoliberal ground with the events in the novel. In addition, the fact that the pseudonym of Marji, the protagonist of the series, is also an English-origin word that makes it possible to evaluate the translation of proper names in the series in a political context. The foreign names in the series include examples from Russian as well as English, and all of them are a reflection of Türkiye's post-Republican political relations with these countries. In a time when political criticism is frequently found in children's and youth literature, it is noteworthy that the Kapiland series has transformed the meaning and contexts of these phenomena from the mid-20th century and included them in novels. The discussion of the issue in terms of Translation Studies will be based on Gideon Toury and Even-Zohar's Polysystem Theory, because even though the work is not translated as a whole, the construction of proper names by the author is important in terms of reflecting the social and political elements in the target culture. The aim of this study is to analyse the foreign-origin proper names in the series and to show that the series, as an example of children's literature, is open to criticism in a dominant political context.

Keywords: Kapiland, political criticism, children's literature, Miyase Sertbarut.

Giriş

Miyase Sertbarut'un *Kapiland* serisi Türk Gençlik Edebiyatının distopik bağlamlar içeren nadir serilerdendir. Serinin ilk romanı olan *Kapiland'ın Kobayları*, 2008 yılında yayınlanmış ve bunu 2020 yılına kadar diğer üç roman izlemiştir. Romanların hepsinde ana kahraman olan Marji ve sınıf arkadaşı Mehtap, lise çağlarından itibaren beraber başlarından geçen olayları, özellikle Kapiland adlı ülkenin hem kendi insanlarına hem de dünyadaki diğer insanlara etkilerini anlatır. Serinin diğer romanları olan *Kapiland'ın Karanlık Yüzü (2013)*, *Kapiland'ın Kıyameti (2018)* ve *Kapiland'ın Külleri (2020)*, aynı kahramanları odağına alarak çeşitli distopya türlerini bir zemin olarak kullanır.

[1] Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, suzie.deniz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5963-5719

Miyase Sertbarut'ın bu serisi her ne kadar henüz başka dillere çevrilmemiş olsa da yazarın kullandığı ve Türkçeye çevirmemeyi tercih edip İngilizce veya başka dillerdeki orijinal hali ile bıraktığı kimi kelimeler çeviribilim açısından incelendiğinde çeşitli teknikler kullanılarak metinde kendilerine yer bulduğu görülür. Bu çevrilmemiş metinlerde Sertbarut yalnızca özel isimleri çevrilmiş şekilde kullanarak sosyo-politik bir bağlam vermiştir. Çalışmanın amacı da çevrilmemiş bir yapıtta söz konusu özel isimlerin sosyo-politik bağlamlarını irdelemektir. Fakat çalışmanın özü özellikle de Itamar Even-Zohar'ın Çoğul Dizge kuramına dayandırılacak olup metindeki öze isimlerin çeviri teknikleri yine Çoğul Dizge kuramının çerçevesine nasıl oturtulduğu ile ilgili olacaktır.

Çalışmada bir sorunsal olarak görülen nokta ise Sertbarut'un roman serisinde çeşitli dizgeleri hangi ortak noktada bağladığıdır. Yapıtı bir bütün olarak ele aldığımızda yalnızca seçilmiş özel isimler çeviri açısından yetersiz kalıyor görünse de yazarın kilit noktalarda bu isimleri kullanması çalışmanın irdelediği bir diğer noktadır. Genel olarak cevap aranan sorular şu şekildedir: "Çevrilmemiş eserde Çoğul Dizge kuramı nasıl ele alınabilir?", "Yazar özellikle de bir amaç doğrultusunda özel isim kullandıysa ardındaki neden nedir?" ve "Çeviri edebiyatı ve çevrilmesi muhtemel eserler edebiyat eserlerini nasıl etkilerler?".

Çalışmada yöntem olarak bağlam analizi kullanılmıştır. Eserdeki bütün özel isimler değil, fakat yabancı dilden alınmış özel isimler seçilmiştir. Yazar iki özel isim çeviri tekniği (transkripsiyon ve kopyalama) kullandığından transkripsiyon ile kullanılmış kelimelerin varsa sesçil özellikleri açıklanmıştır. Bununla birlikte kopyalama ile metinde yer bulan kelimeler kaynak dillerinde hangi dizge kapsamında kullanıldığı analiz edilmiştir.

1.Kuramsal Çerçeve

1.1.Çoğul Dizge Kuramı

Itamar Even-Zohar'ın 1978'de yayımladığı "The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem" adlı makalesinde çoğul dizge kuramının, sanat, siyaset, edebiyat, din ve kültür gibi birden fazla dizgenin bir araya geldiğini belirtir. Even-Zohar'a göre "çeviri hakkındaki süregelen bilgimiz iki sistem arasındaki (dil/edebiyat) çeviri prosedürlerinin sistemler arasındaki sınırdan çeşitli transferlerin olması ile prensipte analog, hatta homolog olduğuna işaret eder" (Even-Zohar, 1981, s. 2). Bu durumda dil ve edebiyat gibi alanlar kendi başlarına sistemlerse, barındırdıkları pek çok dilsel öğe -başta kelimeler olmak üzere- farklı sistemlerden gelebilir. Toplumun dilsel öğeleri dönemlere göre devinim gösterdiğinden yazarlar metinlerini oluştururken belli bağlamlar kullansalar dahi çeviri açısından bu bağlamlar değişebilir. Çoğul dizge kuramı değişen ve dönüşen ve dolayısıyla dinamik bir sistemdir. "Even-Zohar'ın hipotezi, kültürel bağlamlarındaki dil ve edebiyatı araştıran betimleyici bir teorik çerçevedir" (Chang, 2001, s. 317). Kültürel öğeler teoride önemli olduğundan çeviriyi sosyo-göstergesel bir olay haline gelir (Even-Zohar, 1997, s. 15). Çeviri, bu bağlamda kültür dizgesi içindeki ilişkilere bağlı olan bir etkinlik olarak karşımıza çıkar. Edebiyatta gündemde olan konuları barındıran edebiyat eserleri daha çok insana ulaştığından eserleri çeviri imkânı çıkar. Buna bağlı olarak bahsedilen sistemlerde ortaya çıkan olgu veya olaylar kendilerine edebiyatta yer edinirler.

Dil yalnızca betimleme, iletişim veya anlatıya yönelik bir araç değil aynı zamanda ideolojik bir aygıt konumundadır. Politik olanı çevirmek de politika ve çoğul dizge ilişkisini ortaya çıkarır. Politik bağlam Türk çocuk ve gençlik edebiyatında zaman ve mekânın bir parçası olarak görece geç bir tarihte yer bulmuştur. Çocuk ve gençlik edebiyatında politik bağlamlar öncelikle yabancı dilden çevrilmiş eserlerde karşımıza çıkar. Özellikle distopik öğeleri ihtiva eden eserler çoğunlukla çeviri eserlerdir. Bu da çeviri yazın eserlerini Even-Zohar'ın Çoğul Dizge kuramında belirttiği üzere merkezi bir konuma oturtur; bu durumda Türk çocuk ve gençlik edebiyatı eserleri çevresel konuma gelir. Neydim'in de belirttiği üzere

> Çeviri yazının MERKEZ konumda olması, etkin bir biçimde çoğul-dizgenin MERKEZİNİ BİÇİMLENDİRMESİ demektir. Böyle bir durumda çeviri yazın büyük ölçüde yenilikçi güçlerin bir parçasıdır ve edebiyat tarihinde önemli olaylar olurken bu konumda bulunuyorsa, bu olaylarla özdeşleştirilebilir (Neydim, 2020, s. 72).

Bu noktada denebilir ki, çeviri çocuk ve gençlik edebiyatında, özellikle de distopik bağlamlar içeren eserler Türkiye'de görece genç olduğundan başka dilden çevrilen eserler edebiyat dizgesinde merkezi konumdadırlar. Fakat hem çeviri etkinlikleri hem de Even-Zohar'a göre çeviri aynı zamanda bir edebi repertuvar da oluşturur (Even-Zohar, 1990, s. 46). "Çeviribilimin kültürü ve dizgeleri incelemesi gerektiği saptamasından başka Even-Zohar'ın tartışmaya sunduğu bir diğer görüşü kültür repertuvarının oluşmasıdır" (Ertan, 2005, s.y.). Dahası, çeviri, "yabancı eserlerin, kendi edebiyatımızda daha önce bulunmayan belli prensip ve öğelerin katılmasıdır" (Even-Zohar, 1990, s. 47).

Mine Yazıcı'nın ekinsel dizelge olarak çevirdiği repertuvar, çevresel konumda kalan edebiyat sistemlerinde, o sisteme belli bağlamlar ve kelime gibi dilsel öğeleri çoğaltmaya yarayan bir bütündür ve "ekinsel dizelge (repertuvar), durağanlık ve devingenliğin çatışması sonucu ortaya çıkar" (Yazıcı, 2005,s. 128). Even-Zohar'ın teorisini ilerleten Gideon Toury "çevirinin, erek ekinin bir ürünü olduğunu savunur" (akt. Neydim, 2020, s. 86). Buna göre, çevrilen metinlerdeki repertuar çevresel konumda kalan edebiyatın genişlemesine katkıda bulunur.

1.2.Kültürel Öğelerin Çevrilmesi

Çeviri edebiyatta özel isimlerin çevirisi üzerine çeşitli görüşler vardır. Cins isimleri çevirirken bile kimi zaman kelimenin kültür ve zamana göre göstergesel değeri değişebilir. Bu da çevirmenin çeviriyi kelimelerin bağlamlarına hâkim olarak yapması gerektiği anlamına gelir. Çevrilen metindeki kelimelerin çevrildiği dilde karşılıklarının olmaması durumunda çevirmen Even-Zohar'ın da belirttiği üzere dilde belli bir kelime haznesi yaratma görevini üstlenir. Bunun yanı sıra, özel isimlerin de cins isimler gibi temsil ettikleri belli göstergesel özellikleri vardır.

Çevirmenler, çeşitli teknikler kullanarak özel isimleri Türkçeye çevirmeyi tercih edebilirler. Özel isimler gibi kültürel öğelerin çevrilmesinde;

- Kopyalama (kaynak metindeki isim çevrilmeden hedef dile kopyalanır)
- Transkripsiyon (özel isimler hedef dilin yazım ve fonoloji düzeyine göre uyarlanır)
- İkame (özel isimler hedef dilde biçimsel olarak alakasız bir isim ile değiştirilir)
- Sözlük anlamıyla çevirme
- Çıkarma (hedef metne aktarmama)
- Cins (tür) isimleriyle yer değiştirme (özel ismi cins isim olarak değiştirme) (Baytar & Dural, 2021, s. 1003) gibi teknikleri kullanabilirler.

Miyase Sertbarut ise *Kapiland* serisinde bahsedilen tekniklerden transkripsiyon ve kopyalama tekniklerini kullanmanın yanı sıra bazı özel isimleri de cins isimleri ile yer değiştirerek kullanmıştır. Sertbarut'un yaptığı Türk Çocuk Edebiyatında yeni yeni kendisine yer bulmaya çalışan distopik eserleri politik bir bağlama oturtmak için repertuar oluşturmaktır. Özellikle de transkripsiyon ve kopyalama teknikleri, metinde kullandığı bu kelimelerin tarihi, politik ve kültürel göstergesel özelliklerini yansıtmaktadır. Yazar repertuarı oluşturmak üzere elindeki göstergeleri yönlendirir ve bir amaç doğrultusunda metni oluşturur.

3.Bulgular

Serinin ilk romanı olan *Kapiland'ın Kobayları*, özellikle gençler arasında bulaşıcı olduğuna inanılan Anti-row isimli virüse karşı Türkiye'deki belli bir yaş aralığındaki çocuk ve gençlerin Kapiland adlı ülkeden getirilen bir ilaç ile tedavi edilmek istenmesi sonucu Marji ve arkadaşlarının buna geliştirdikleri direnç ile ilgilidir. Marji ve lise arkadaşlarının ilacın niyet edildiğinden farklı sonuçlara yol açtığını ispatlamaları, kendilerini neoliberal bir distopyanın içinde bulmalarına yol açar. Bu noktada seride yalnızca neoliberal distopya türünün değil, totalitarizm sonrası, ekolojik ve teknolojik felaketlerin yol açtığı distopya (Claeys, 2017, s. 4) türlerini de görmek mümkündür. Sertbarut'un kullandığı özel isimler bahsi geçen distopya türlerini örnekler niteliktedir.

Tablo 1. Yazarın kullandığı özel isimler ve açıklamaları

Metinde geçen kelimeler	**Bağlam/Açıklama**
Kapiland	Capitalist Land Capitalism Land Cap Land Capital Land (Kapitalist Ülke)
Marji (Hayri Deniz)	Marginal (Harici, dışta kalmış)
Anti-row (ilaç)	Ön ek + şiddet
Row (virüs)	Şiddet virüsü
Frankeştayn Gıdalar	Genetiği değiştirilmiş maddelere atıf
Marshall (Başkent)	Marshall Planı (George C. Marshall)
Başkan Bud	Buddy (arkadaş)
Smile	"İsmail" özel isminden devşirilmiş.
Persia	İran
Başkan Truman	Harry S. Truman, Truman Doktrini
Alvin & Loob	Filipin kültüründe "loob" veya "kalooban" kişinin özünü, özellikle de kişinin kimliğinin içsel boyutunu açıklar.
Karrera	Hint-Aryan diyalektinde "Karera" adlı bir yemişin adıdır.
Ribyonak (Rebenok [ребенок])	Rusça; bebek, küçük çocuk
Novi	Latin kökenlidir, "yeni" anlamına gelir.

İlk olarak roman serisinin adına bakıldığında "Kapiland" iki kelimenin birleşiminden oluşur. "Kap" kısmının yazar tarafından kapitalizm kelimesinden devşirilmiş olduğu anlaşılabilir, zira Sertbarut'un romanda Türkiye'ye içeriği belirsiz bir ilaç ve ardından da genetiği değiştirilmiş organizma içeren yiyecekler göndermesi ülkenin kendi kapitalizmini başka ülkelere de yayılmacı bir politika ile ihraç etmesini göstermek ister. Şiddet virüsünü tedavi eden bu ilaç her ne kadar da ücretsiz gönderilen bir medikal ürün olsa da yol açtığı açlık hissini gidermek için Türkiye yiyecek maddeleri ihraç etmek zorunda kalacak ve ekonomik olarak etkilenecektir. Söz konusu sistemin ise neoliberal bir distopyayı çağrıştırmasının nedeni, Kapiland'daki üretici şirketlerin ülkenin ticaret politikasını belirlemesi ve başka ülkeleri de bu sistemin içine dahil etmek istemesinden ileri gelir. Bu neoliberal şemanın başlangıç noktası ise çocuk ve genç nüfus arasında ortaya çıkan ve bulaştığı gençlerde şiddet eğilimi arttıran Row adlı bir virüs ve bunu tedavi ettiği iddia edilen Anti-row adlı ilaçtır. Kelimeler sırası ile şiddet ve şiddet karşıtı anlamına gelirler ve tıbbın isimlendirme süreçlerinden farklı şekilde metinde yer bulurlar.

Virüsler ve diğer canlıların tıp terminolojisindeki isimleri Latince kökenlerden gelen şekilde bir tamlama ile isimlendirilmelerinin tersine Row adlı virüs güncel İngilizce kelime haznesinden seçilmiştir. Dahası, viral hastalıklarda ve pek çok diğer hastalığın tedavisinde kullanılan medikal ilaçlar içeriklerindeki etken maddenin isminden yola çıkarak adlandırılsalar da Kapiland'ın ilaç endüstrisi tarafından üretilen ilaç, virüsün isminin önüne "anti" ön eki eklenilerek kullanılmıştır.

Roman serisinin ana kahramanı olan Marji adı da Miyase Sertbarut tarafından asıl adı Hayri Deniz olan ergen bir erkeğin mahlası olarak kurgulanmıştır. Fiziksel olarak sınıfındaki diğer erkek çocuklardan kısa ve zayıf olması nedeniyle bu karakter kendisine, Türkçeye de transkripsiyon olarak geçmiş "marginal" kelimesinde bir kısaltma yaparak ve orijinal telaffuzdaki /c/ sesini /j/ sesi ile değiştirerek "marji" mahlasını seçmiştir. Fiziksel olarak diğer erkek çocuklardan ayrılmasını Sertbarut mahlas üzerinden de yansıtmıştır. Yansıtmanın bir başka nedeni de karakterin, diğer bütün gençlerin aksine bir "çıkıntı" olarak Anti-row ilacını almaması ve hatta Kapiland'ın politik-tıbbi girişimini açığa çıkarmasıdır.

Transkripsiyon tekniği ile metinde yer alan bir diğer özel isim ise serideki diğer ana kahraman olan Mehtap'ın Kapiland'dan ithal edilen yiyeceklerin içeriklerinden yola çıkarak yaptığı sunumda kullandığı "Frankeştayn" tabiridir. Mary Shelley tarafından yazılan Gotik romanda Doktor Frankenstein'in hayata döndürdüğü, bir bilince sahip fakat bir insan müdahalesi sonucu canlandırıldığından insan doğasına aykırı olan bir yaratığa atıf yapan Mehtap, yiyeceklerin içeriğindeki GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) olgusunu eleştirir. "Mehtap'ın sunumunun başlığını "Frankeştayn Gıdalar" olarak belirlemesi, Shelley'in kanonik romanına bir atıf olmasının yanı sıra Shelley'in romanında çeşitli bedenlerden toparlanarak bütünleştirilen ve sonuçta dehşet verici bir görüntü ortaya çıkarak bir deneyin sonucu ile anoloji kurar" (Deniz, 2024, s. 229). Kapiland'dan ithal edilen bu yiyecekler içlerinde doğal ürün veya içerik çok az derecede muhteva ettiğinden hepsi doğallığını yitirmiştir. Nüfusların yiyecek ihtiyacının karşılanabilmesi için kitlesel üretim yapılması hammadde gerektirmektedir. Kimyasal süreçler olmadan artan nüfusuna bu yiyecekleri hem yetiştirme hem de üretimi sağlamak adına kimyası değişikliğe uğramış maddelerin yiyeceklere katılması ise Frankeştayn'da olduğu gibi doğallığın kaybına işaret eder.

Serinin ikinci romanı olan *Kapiland'ın Karanlık Yüzü*, Marji ve Mehtap'ın hileli bir sınav sonucu birinci olarak Kapiland'a bir gezi gerçekleştirmelerini ve oradaki gözlemlerini aktarır. Kapiland'ın başkenti Marshall olarak geçmekte ve ülkenin başkanı olarak Bud karakteri kurgulanmıştır. Serinin takip eden romanlarında Başkan Bud'ın yerini Başkan Truman (Sertbarut, 2022) alır. Yazarın özel isim olarak seçtiği isimler ise genellikle Amerika'nın liberalizm sonrasında politika ve ekonominin yönlendiği neoliberalizmi hatırlatan cinstendirler. Hükümetlerin ekonomiyi yönlendirmesinde daha az ve özel şirketlerin daha fazla rol oynaması üzerine bir düzen *Kapiland* serisinde de karşımıza çıkar. Başkan Truman karakteri ve Kapiland'ın başkenti Marshall, isimlerini Harry S. Truman ve George Marshall'dan almışlardır. Doğrudan Amerika'nın dış politikasının yeni bir anlayışla şekillendiği ve Avrupa başta olmak üzere Akdeniz coğrafyasındaki ülkeleri ekonomik yardımlarla etkileme isteğinin başladığı dönem ve politik aktörlere birer atıflardır.

Özellikle de Marshall ve Truman özel isimleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD dış politikalarının şekillenmesinde rol oynamış George C. Marshall ve Harry S. Truman'a atıftır. Söz konusu dönemde ABD ve Rusya arasında Soğuk Savaş dönemi yaşanırken Türkiye iki tarafın da müttefik olarak değerli gördüğü bir ülke olmasından dolayı politik ilişkileri güçlendirmek adına kimi politik girişimler olmuştur. "Bugünkü Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Marshall Planı'na Türkiye, 8 Temmuz 1948 tarihinde dahil edilmiştir" (Çınar, 2018, s. 325). Marshall Planı'na dahil olunmasının ardından Türkiye askeri ve ekonomik yardımlar almıştır. Fakat Rusya, Türkiye'nin bu plana dahil olmasını eleştirmiştir:

> Türkiye ve ABD basınında, Truman Doktrini'ni öven yazılar çıkarken, Moskova'nın "Pravda" ve "İzvestia" gibi büyük gazetelerinde yer alan ve Başkan Truman'ın bildirisini ve ABD yardımını eleştiren yazıların da yer ayrıldığı görülmüştür. SSCB gazeteleri,

> ABD'nin Türkiye'ye yardım etmekle, bu ülkeyi kendi kontrolüne almak istediğini ve böylece Türkiye'nin iç ve dış politikasında bağımsız hareket edemeyeceğini ve ABD emperyalizmine bağlı kalacağını vurgulamışlardır (Kostak, 2022, s. 16).

ABD ve Rusya arasındaki Soğuk Savaş'ta her iki tarafın da müttefik olarak görmek istedikleri Türkiye, romanda da tarihsel olaylara benzer şekilde yayılmacı kapitalist bir politika izleyen Kapiland ile Rusya arasında kalmaktadır.

İngilizce dışında Filipince ve Rusça gibi dillerden de kelimeler kullanılmıştır. Rusya'nın Türkiye üzerine olan etkisi ise Sertbarut, *Kapiland'ın Külleri*'nde Rus yapımı bir bilgisayar olan Ribyonak ile yansıtır. Serinin son romanı, büyük bir politik çatışma sonrası ortaya çıkan ani iklim değişimi ve beraberinde getirdiği felaket sonrası bir Türkiye'de geçer. Bu savaşın başlangıcı ise Kapiland ile Persia arasında atılan nükleer bombalardır. Sertbarut'un bugün de aralarında politik ve ekonomik anlaşmazlıklar ve çatışmalar bulunan Amerika-İran ilişkisine atıf yaptığı şüphesizdir. Yazar burada İran'ın tarihsel kökenleri olan Pers uygarlığından yola çıkarak ülkeyi Persia olarak adlandırmıştır. Yine metinde kullanılan *"karrera"* kelimesi de Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu olan Hint-Aryan (İran) kolundaki bir diyalektten gelir. Karrera romanda, bütün zirai bitkiler ve diğer bitki örtüleri öldükten sonra hayatta kalıp insanların tüketimine uygun olan yegâne bitkidir. Orijinal anlamı ile yemiş anlamına gelmesi metindeki tek bitki olup yine insanlar için bir yaşam kaynağı olması ile ilişkilendirilmiştir.

Savaş sonrasında Türkiye'nin Ege Denizindeki bir adasında yaşamını sürdüren Başkan Truman'ın yönettiği bilgisayara karşılık Rusların geliştirdiği bir başka bilgisayar Türkiye'de Ankara civarında toprak altındadır. Ribyonak (Sertbarut, 2022) adlı bir bilgisayar ve ilk geliştirdiği insan olan Novi Türkiye'de bulunmaktadır. Hem Kapiland'ın kontrolündeki bir çeşit yapay zekâ olan Loob (Sertbarut, 2021) hem de 'yeni insanların' koruduğu ve yine bir çeşit yapay zekâ olan Ribyonak, Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında arada kalmışlığını yansıtır. Ekolojik yıkım ardından dünyada kalan çok az sayıda insan, hem Loob hem de Ribyonak tarafından savaşlara ve yıkımlara yol açtıklarından dolayı yok edilecek hedefler olarak görülürler. Fakat Marji ve Mehtap, Loob'u ikna ederek sadece yarattığı yeni nesil insanların yaşamasına izin veren Ribyonak'ı imha etmesine ikna ederler. Ribyonak'ın Rusçadaki karşılığı çocuk olmakla birlikte metinde dünyaya yayılacak yeni nesil ama aynı zamanda insan sonrası [post-human] varlıklardır.

Son olarak Filipinceden geçen bir cins isim olan Loob, anlam olarak insanın özü anlamına gelmektedir. Sertbarut ise metinde çok güçlü özellikleri olan yapay zekâ sahibi bir bilgisayar olarak kurgular. Loob, sahip olduğu yapay zekâ sayesinde pek çok durumun sonucunu hesaplayabilir ve sahip olduğu mekanik uzantılar sayesinde kendisine sahip olan insana sonsuza yakın güç verebilir. Fakat Sertbarut kelimenin orijinal anlamına sahip kalarak Loob'u serinin son romanında insanın özünde iyi bir varlık olduğuna inanarak son derece duygusal bir sonuca varan bir yapay zekâ olarak kurgular.

Sonuç

Miyase Sertbarut, *Kapiland* serisindeki özel isimlerin bir kısmını transkripsiyon (Frankeştayn, Marji), diğerlerini orijinal dillerinden kopyalama tekniğini kullanarak ve cins isimler olan kimi kelimeleri de özel isme dönüştürerek neoliberal ve diğer çeşitlerdeki distopya bağlamını vermeye çalışmıştır. Politik bağlamlar, Türk çocuk ve gençlik edebiyatında kendilerine henüz geniş şekilde yer bulamamaktadır; fakat Miyase Sertbarut'un *Kapiland* serisi çocuk ve gençlik edebiyatımızın ilk distopya örneği olmaya aday bir seridir. Çocuk ve gençlik edebiyatında politik meseleler, politikanın ekonomi ile ilişkisi ve son yıllarda daha zorlayıcı hale gelen ekonomik koşullar, genellikle didaktik ve ahlaki zeminleri olan çocuk ve gençlik edebiyatında kendilerine yer bulmazlar. Söz konusu bağlamlar daha çok romandaki yetişkin karakterlerin doğrudan etkilendiği, çocuğun ise dolaylı olarak etkilerini gördüğü sorunsallardır. Fakat hem çeviri eserler hem de Sertbarut gibi çağdaş yazarlar söz konusu bağlamları yazınımıza kazandırarak son donemde (özellikle de 1990 ve 2000 sonrası) edebiyatta yeni bir çocuk tipolojisinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadırlar.

Yabancı kökenli kelimelerin çeşitli tekniklerle henüz çevrilmemiş edebiyat eserlerinde kullanılması rastlanan bir uygulamadır. Yabancı karakterleri adlandırmak için tercih edilmelerinin yanı sıra Sertbarut gibi yazarlar bu yabancı kökenli isimleri transkripsiyon veya kopyalama gibi tekniklerle çeşitli dizgeleri bir araya getirmek için kullanır. Yabancı kökenli sözcüklerin kullanımı, bu kelimeleri genel olarak bir sembol veya geldikleri kültürün tipolojisini yansıtır gibi gösterse de çoğul dizge kuramı açısından oluşturulmak istenen bağlamların yaratılması için metinde yer alırlar.

Sertbarut'un romanları her ne kadar henüz çevrilmemiş olsa da romanları, kullanılan özel isimler açısından çoğul dizge kuramı ile değerlendirmek mümkündür. Bunun ışığında, Sertbarut'un politik, sosyolojik ve diğer kültürel bağlamları bir çocuk edebiyatı eserine uygulayarak bu alanda yeni sorunsallar geliştirdiği görülebilir. Çocuk, artık toplumda yeri yetişkinden sonra gelen, arka planda kalan bir birey değil, çeşitli politik olayların öznesi olan kişidir. Bu yaklaşım, toplumun kültürünü oluşturan çeşitli dizgelerin kurdukları örüntülerle çocuğun ve onun olaylara olan tepkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Sertbarut'un roman serisi ve seçtiği özel isimler politik dizgenin toplumsal yapıdaki çocuk gelişimi, sağlık ve eğitim konuları ile doğrudan ilintili olduğundan söz konusu alanların politik tiplemeler tarafından nasıl şekillendiğini gösterir.

Mevcut çalışma doğal olarak özel isim çevirisi konusunda var olan tekniklere yenilik getirmemekte, aksine olan tekniklerden faydalanarak yazarın bu tekniklerden hangilerini ne şekilde kullandığını göstermektedir. Fakat yalnızca bir değerlendirme olmanın ilerisine gitmek için kullanılan teknikler çoğul dizge kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Even-Zohar'ın kuramı, yalnızca çevirinin amacını ortaya koymaktan ziyade kaynak dilde yazılan metin ve çevirisi arasında da bir değerlendirme yapmaktadır. Kurama göre erek dilde henüz eserleri çok sayıda verilmemiş bir türdeyse çeviri eser kedisini daha öncelikli bir konuma yerleştirebilir ve o dilde verilecek eserlerden daha çok ön plana çıkar. Söz konusu edebiyat alanında Türkçeye çevrilen eserler arasında Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları* serisi, Lois Lowry'nin *Seçilmiş Kişi* serisi ve James Dashner'ın *Labirent* serisi örnek olarak verilebilir.

Çocuk edebiyatında distopya bir tür olarak kendisine Türk edebiyatında henüz fazla yer edinmiş değildir, bu yüzden de çeviri edebiyat eserleri kendilerini Türk edebiyatında merkezi konuma oturtmuştur. Türk edebiyatında da Batı edebiyatındakine benzer örnekler verilmesi ve bir okur kitlesi yaratılması açısından anılan çeviri eser örnekleri önemlidir. Miyase Sertbarut da *Kapiland* serisi ile distopya edebiyatının alt çeşitlerinden olan totaliter, ekolojik ve felaket sonrasını anlatan bağlamları sunmuştur. Çalışmanın alandaki ilerleme olanağı özellikle de genişlemesi mümkün olan distopya -ve muhtemelen ütopya- eserlerine kültür dizgesinin bileşenlerini tanıtması açısından kendisini gösterir. Yalnızca özel isim çevirisi kimi önemli bağlamları vermek için henüz Türkçe çevirisi yapılmamış kelimelerin (türe adını veren ütopya ve distopya kelimeleri gibi) kültürel bağlamlarını sağlama olanağı vardır.

Kaynakça

Baytar, İ., & Dural, S. (2021). Çeviride özel isimler: Charles Dickens'ın A Christmas Carol adlı eseri örneğinde özel isimlerin aktarımı üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *23*, 999-1011.

Chang, N. F. (2001). Polysystem theory: Its prospect as a framework for translation research. *Target, 13*(2), 317-332.

Claeys, G. (2017). *Dystopia: A Natural History*. Oxford: Oxford University Press.

Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(2), 325-350.

Deniz, S. (2024). Kadın ve Yemek: Nekropolitik Bir Bakış. M. Aydoğdu-Çelik, & M. Kara (Dü) içinde, *Edebiyatta Kadın ve Yemek: Metinsel Kesişimler* (s. 221-236). İstanbul: Kriter.

Ertan, O. (2005). *Itamar Even-Zohar ve Çoğul Dizge Kuramı*. 09 17, 2024 tarihinde Çeviribilim: https://ceviribilim.com/2005/10/13/cogul-dizge-kurami/ adresinden alındı

Even-Zohar, I. (1981). Translation Theory Today: A Call for Transfer Theory. *Poetics Today, 2*(4), 1-7.

Even-Zohar, I. (1990). The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Poetics Today, 11*(1), 45-51.

Even-Zohar, I. (1997). "Factors and Dependencies in Culture: A Revised Outline for Polysystem Culture Research. *Canadian Review Of Comparative Literature, 24*(1), 15-34.

Kostak, E. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nın Ardından ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Başlattığı Askeri Yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Etkisi. *Atatürk Dergisi, 11*(1), 9-23.

Neydim, N. (2020). *Çeviri Çocuk Edebiyatı.* İstanbul: Bilgiyolu.

Sertbarut, M. (2021). *Kapiland'ın Kıyameti.* İzmir: Tudem.

Sertbarut, M. (2022). *Kapiland'ın Karanlık Yüzü.* İzmir: Tudem.

Sertbarut, M. (2022). *Kapiland'ın Kobayları.* İzmir: Tudem.

Sertbarut, M. (2022). *Kapiland'ın Külleri.* İzmir: Tudem.

Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramlari.* İstanbul: Multilingual.